økonomi og politik

Kvartalsskrift udgivet af
Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi

Jubilæumsudgave

50. årgang · nummer 4 · 1976

Munksgaards Forlag · København 1977

ØKONOMI OG POLITIK

50. årgang nr. 4-1976

Indhold

Christian Thune: Forord 319

Erling Olsen: Løst og fast om »Økonomi og Politik« 321

Ole Karup Pedersen: Hvad er politik? 330

P. Nørregaard Rasmussen: En note om mål og midler i den økonomiske politik 345

Peter Dencik og Per Kongshøj Madsen: Økonomi og Politik i den Politiske Økonomi 351

Christian S. Nissen: Politik er både at ville og at kunne 380

Bernt Schiller: Samtidshistoria, objektivitet och perspektiv ... 397

P. Nannestad: Forskningstendenser i politisk videnskab i Danmark 1960–1975 406

Kvartalsskrift
udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag . København 1977

FORFATTERNE

Christian Thune, lektor ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, cand. mag.

Erling Olsen, professor ved Roskilde universitetscenter, dr. polit.

Ole Karup Pedersen, professor ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, dr. phil.

P. Nørregaard Rasmussen, professor ved Økonomisk institut, Københavns Universitet, dr. polit.

Peter Dencik, lektor ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, fil. lic.

Per Kongshøj Madsen, adjunkt ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, cand. polit.

Chr. S. Nissen, lektor ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, cand. scient. pol.

Bernt Schiller, professor ved Roskilde universitetscenter, fil. dr.

Peter Nannestad, lektor ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet, cand. scient. pol.

Udgivelsen er støttet af Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 80 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 25 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Cheføkonom, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN, tlf. (01) 11 11 11. Selskabets formand: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN. Redaktionsudvalg: Afdelingsleder, cand. polit. BODIL NYBOE ANDERSEN, professor H. P. CLAUSEN, lektor, cand. mag. KNUD LARSEN, professor MOGENS PEDERSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, telf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Tryk: Anton Nielsens Bogtrykkeri, København.

Udsendt i boghandelen marts 1977.

Forord

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi fyldte i 1976 50 år og samtidig er tidsskriftet »Økonomi og Politik«, der udgives af Selskabet, i sin 50. årgang.

Selskabets bestyrelse har derfor fundet det naturligt at lade dette sidste nummer i jubilæumsårgangen markere den særlige lejlighed.

Som bestyrelsens repræsentant i tidsskriftets redaktionsudvalg har undertegnede haft ansvaret for dette særnummer, og mine redaktionelle bestræbelser er gået ud på at sikre, dels artikler der belyser udvikling og indhold i tidsskriftets første 50 årgange, dels artikler der behandler det forhold mellem økonomi og politik, der er implicit i tidsskriftets navn, og endelig artikler fra de forskningsområder, der overvejende har været leverandører af tidsskriftets bidragydere, nemlig økonomi, samtidshistorie og politologi.

Desværre begyndte den egentlige planlægning af dette nummer først så sent som i oktober 1976. Det forhold, at den ovennævnte målsætning med en enkelt undtagelse har kunnet opfylde skyldes derfor bidragsydernes meget velvillige indstilling til at arbejde inden for den korte tidsfrist, der har været nødvendig.

Særnummeret indledes af økonomen, professor Erling Olsen og historikeren/politologen, professor Ole Karup Pedersen, der kommenterer tidsskriftets indhold i de første 50 år. Forholdet økonomi-politik diskuteres ud fra en fagøkonomisk synsvinkel af professor P. Nørregaard Rasmussen, lektor Peter Dencik og adjunkt Per Kongshøj Madsen samt ud fra en politologisk synsvinkel af lektor Chr. S. Nissen. Endelig præsenteres aktuelle samtidshistoriske og politologiske problemstillinger af professor Bernt Schiller og lektor P. Nannestad.

Det har videre været Selskabets opfattelse, at der er et behov for et samlet register for tidsskriftets første 50 årgange. Arbejdet med en sådan registrering er derfor sat i gang under ledelse af lektor Erland Kolding Nielsen, Danmarks biblioteksskole. Registret forventes at kunne udsendes i sammenhæng med tidsskriftets første nummer i næste årgang.

Endelig kan det være rimeligt over for tidsskriftets læsere at oplyse, at der for tiden foregår overvejelser om tidsskriftets form, blandt andet hvad angår muligheden af regelmæssige temanumre og artikler, der i oversigtsform introducerer nyere litteratur inden for de emneområder tidsskriftet dækker.

I denne sammenhæng er det naturligt at pege på den forudsætning for tidsskriftets udgivelse, som er den nuværende redaktørs store arbejdsindsats.

H. Thustrup Hansen skal have Selskabets og redaktionsudvalgets tak herfor.

Christian Thune

Løst og fast om »Økonomi og Politik«

Erling Olsen

Hjemme fik vi »Økonomi og Politik«. Min far, historikeren Albert Olsen, var næstformand for Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi, og han betragtede tidsskriftet som et barn på linie med os andre. Men han legede ikke ret meget med det. Rent ud sagt kedede det ham en smule. Alligevel fortalte han mig tidligt og silde, at jeg burde læse »Økonomi og Politik«. Det samme fik jeg at vide af mine lærere, da jeg begyndte polit-studiet i 1945. Det gjorde jeg så.

Min far tilhørte en generation af historikere opdraget af Erik Arup i et historiesyn, der vel nok kan kaldes materialistisk uden at være, hvad man i dag kalder marxistisk. Derfor gik han og hans meningsfæller med iver ind i den økonomiske historie og i et samarbejde med økonomerne. De ville trænge dybere ned i de ækonomiske sammenhænge for at vinde større historisk indsigt, og de sluttede derfor op om Instituttet for Historie og Samfundsøkonomi skabt i 1927 med *P. Munch* som drivende kraft.

På instituttet fik de et samarbejde med økonomer, som ønskede empirisk belæg for det teoretiske. Det var videnskabsmænd, som ville udover deres disciplins snævre grænser. Den abstrakte tænken og modelbygningerne var ikke nok for dem. De ville sammenholde den økonomiske teori med det historiske udviklingsforløb. Ole Karup Pedersen vil nærmere beskrive P. Munch's ideer hermed. Jeg skal blot nøjes med at konstatere, at historikeren P. Munch fik skabt instituttet og startet tidsskriftet, hvorefter økonomerne overtog magten og beholdt den.

Müller's hele liv

Det blev nemlig økonomerne, som kom til at præge tidsskriftet. Ikke i krig med historikerne, men ganske enkelt fordi det blev den økonomisk-politiske dokumentation og analyse, som kom til at give tidsskriftet karakter.

Dette hang vel også sammen med, at det blev en gruppe økonomer, som gjorde »Økonomi og Politik« til noget i retning af et kald. Vi kan godt tale om »instituttet« og »tidsskriftet«, men det hele kom nu til at stå og falde med de mennesker, som tog slæbet.

Dengang drejede det sig om en lille gruppe polit'er omkring Jørgen Peder-

sen. Han var vel nok inspiratoren. Skønt han oftest mente noget andet end de fleste og hyppigt kom i polemik med fagfæller, var han ganske vel lidt, og han holdt ud som sekretær på institutet fra dets start i 1927 til han udnævntes til professor i Århus i 1936. På institutet fik han et udmærket samarbejde i gang mellem dets mere eller mindre fast tilknyttede medarbejdere, og i tidsskriftet mærkes det i stofvalg og analysemtoder, at *Jørgen Pedersen* stod bag. Han krævede dokumentation. Han ville have grundmaterialet endevendt. Han stillede spørgsmål til stoffet for hele tiden at finde nye forklaringer eller prøve nye angrebsvinkler.

Jørgen Pedersen skrev selv i »Økonomi og Politik«, men ikke regelmæssigt. Det gjorde derimod to andre cand. polit.'er, nemlig Kaj Müller og C. M. Lind.

Kaj Müller redigerede »Økonomi og Politik« fra 1927 til 1945, hvor sygdom tvang ham til at nedlægge hvervet. Han var ansat i hovedrevisoraterne, hvor han endte som kontorchef, men det var »Økonomi og Politik«, som fyldte hans liv, og han fyldte tidsskriftet. Gennem alle disse år skrev han egenhændigt de økonomiske oversigter. Han indsamlede og organiserede grundmaterialet og søgte at omforme det, så konjunkturbedømmelsen kunne blive sikrere. Han levede og skrev i en tid, hvor konjunkturproblemerne dominerede økonomernes tankeverden, og hvor det vrimlede med nyopdukkede eller genfremsatte konjunkturteorier, som søgtes be- eller afkræftet ved empirisk analyse. I Müllers sidste år gav 2. verdenskrig en ny problemstilling, men Müller tog opgaverne op med ildhu. Navnlig var det vigtigt, at vi herhjemme fik en nogenlunde rimelig bedømmelse af den økonomiske udvikling i de krigsførende lande. Under besættelsen kunne det være svært at få det fornødne kildemateriale hjem fra udlandet, men Müller stykkede stumperne sammen til billeder, som vi nu kan se var ganske rimelige.

Som et kuriosum skal det nævnes, at Müller var svigersøn af historikeren Aage Friis, der fagligt stod som Erik Arups absolutte modstander. Müller var dog hverken sin svigerfaders eller Arup's mand. Han var sin egen. Arups tilhængere akcepterede ham derfor, og når de engang imellem syntes, at hans artikler blev for kedelige at læse, trøstede de sig med, at de jo også var skrevet af Friis' svigersøn.

Jeg skylder her at fortælle, at tonen historikere imellem var alt andet end venlig i 1930'erne. Jeg mindes f. eks. en familieudflugt, hvor vi gik langs Prinsessestien. Imod os kom en nydelig ældre herre med hvidt skæg. Min fader stivnede og befalede: »Ingen hilser«. Den pæne ældre herre viste sig at være Aage Friis!

Jørgen Pedersen's og Kaj Müller's indsats suppleredes af *C. M. Lind's*. Også han var knyttet til institutet fra starten, og hans liv viedes til »Økonomi og Politik«, selv om han tjente sine fleste penge som rigsdagsstenograf. Lind var en stille slider. Fra starten i 1927 og helt frem til 1974 skrev han den politiske kronik, og da han holdt op, var der ingen afløser. Fra sit arbejde i Rigsdagen,

havde Lind godt styr på hvornår, hvad skete herhjemme, og ved sin omfattende avis- og tidsskriftlæsning fulgte han også godt med i den udenlandske udvikling. Det kunne engang imellem være svært at se den politiske kroniks udvælgelsesprincipper, og når man spurgte Lind blev man heller ikke ret meget klogere, men det var vel slet og ret, hvad Lind fandt værd at tage med. Og da Lind ikke var så tosset, blev kronikken det heller ikke. Selv har jeg mange gange kunnet bruge den opslagsvis.

Nu kan man med god ret spørge, hvad Jørgen Pedersen, Kaj Müller og Lind var blevet til, hvis ikke de havde haft *Gerda Suenson* ved deres side. Frøken Suenson, som hun kaldtes, var endnu et af Jørgen Pedersen's fund. Hendes søster arbejdede sammen med Jørgen Pedersen i Statistisk Departement og hun satte de to i forbindelse med hinanden. Den 1. september 1927 var hun ansat på Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, og der tog hun sig af alt det praktiske – også vedrørende tidsskriftet. Det fortsatte hun med indtil 1967, hvor hun sammen med Sven Henningsen skrev den usignerde artikel, hvortil Ole Karup Pedersen henviser, om »Økonomi og Politik gennem 40 år«. Gennem alle disse år rykkede hun forfatterne, skrev på maskine, sendte manuskripter til trykning, læste korrektur, udsendte opkrævninger, betalte honorarer og regninger, lavede regnskaber og gjorde alt ganske strålende. Derfor ærgrer det hende fortsat, at der i hendes egen artikel kom en trykfejl. I hendes oversigt over de 40 års signerede artikler fortæller overskriften på side 6, at det drejer sig om årgangene 1927–1940. Der burde stå 1927–1966. Det rettede vi forleden med blæk i Folketingets biblioteksekseмplar, selv om man ikke må gøre sådan noget.

Det var kort og godt et meget stærkt team, som stod bag »Økonomi og Politik« fra starten. Det var mennesker, der kunne og ville bestille noget, og de øvede en pionerindsats i den forstand, at det var overordentligt beskedent, hvad der andetsteds fandtes af regelmæssig økonomisk-statistisk dokumentation og analyse. Derfor fik »Økonomi og Politik« også et stigende oplag op igennem 1930'erne. Selv i landets værste kriseår gik det fremad for tidsskriftet.

Det er værd at bemærke, at der ikke var noget modsætningsforhold imellem institutet, som udgav »Økonomi og Politik«, og Det statistiske Departement, der udsendte andet dokumentationsmateriale. Der var tværtimod en vis arbejdsdeling, hvorved tidsskriftet viderebearbejdede departementets oplysninger, og departementschefen havde da også sæde i institutets ledelse. Det var i mange år frøken Suenson's onkel, den navnkundige Adolph Jensen.

Da Jørgen Pedersen drog til Århus i 1936 blev initiativet først og fremmest Müller's, men det var ikke ringe folk, han fik til afløsning af Jørgen Pedersen. Det blev bl. a. Thorkil Kristensen, H. Winding Pedersen, og P. Nyboe Andersen, alle for kortere perioder, og i den allersidste tid før krigsafslutningen kom landbrugsøkonomen Erik Mortensen, som skulle afløse Müller i redaktørstolen i 1946.

Ved siden af den dokumentation, som Müller og Lind præsterede kom Rigmor Skades regelmæssige oversigter »Økonomiske Foranstaltninger i Danmark under krigen«. Fra begyndelsen af 1945 måtte dette tillæg til »Økonomi og Politik« dog indstilles på grund af papirmangel! Først i 1947 fik man indhentet det forsømte.

Mange af »Økonomi og Politik«s læsere holdt dog tidsskriftet på grund af de egentlige artikler, som kunne være en hel del morsommere at læse end de økonomiske oversigter og den politiske kronik.

Disse artikler var i Müller's tid overvejende bidrag skrevet af udenlandske kapaciteter og oversat til et ikke helt uforståeligt dansk. Som oftest var der tale om originale arbejder bestilt af institutet, og de gav læserne nogle friske pust fra den store verden. Ind imellem kom så signerede artikler af Jørgen Pedersen og enkelte andre indfødte.

Man må nok sige, at de signerede artikler fortrinsvis vendte sig i retning af det politologisk-historiske, men der var også en vis dækning af det økonomiske. I dag må man dog nok erkende, at der var mange døgnfluer iblandt de udenlandske bestillingsarbejder. De værker, som lader til at blive stående, var i vidt omfang artikler skrevet som udløbere af institutets egentlige videnskabelige arbejde. Jeg tænker bl. a. på Jørgen Pedersen's tre artikler: »Forudsigelse af flæskepriserne« (1928) »Seddelomløbet i Danmark« (1928), og »Forholdet mellem renten af lån med kort og lang løbetid i perioden 1855–1930«.

I de sidste år under 2. verdenskrig blev det dog nærmest umuligt at skaffe artikler hjem fra det udland, man brød sig om, og da krigen var forbi, var Müller så sygdomsmærket, at han måtte trække sig tilbage fra redaktionen. Efter sigende skal nogle af hans sidste ord have haft relation til tidsskriftet.

Henningsens halve dobbeltliv

Efter krigen var der ikke så lidt, som skulle genopbygges. Hertil hørte »Økonomi og Politik«. Forbindelserne til udlandet skulle genskabes, og arven efter Müller løftes. Fra 1944 havde Müller fået hjælp af en yngre landbrugsøkonom, Erik Mortensen. Han var både dygtig og flittig, og han gled fint ind som forfatter af de økonomiske oversigter. Stilistisk adskilte han sig heller ikke så meget fra Müller, at overgangen blev mærkbar.

Inspiratoren bag tidsskriftet blev dog historikeren, *Sven Henningsen,* som allerede fra 1932 havde været knyttet til Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Han lever endnu og dør vel heller ikke af den karakteristik, jeg her må give af hans virke på institutet i almindelighed og tidsskriftet i særdeleshed. Henningsen havde et meget vidt interesseområde. Han var overmåde belæst og kunne snakke med alle om alting. Han var en af de første herhjemme, som søgte at sprænge disciplinernes snærende bånd. Han var idérig og havde sans for humor. Internationalt knyttede han let kontakter, og når han samlede sig

om en skriftlig fremstilling, kunne han levere noget ganske fremragende. Han var også myreflittig. Han lavede det dobbelte af, hvad andre gjorde, men da han som regel lovede det tredobbelte kom han med jævne mellemrum i vanskeligheder. Hårdest blev han angrebet af mennesker, som ikke bestilte ret meget selv, men klarede frisag, fordi de aldrig lovede mere end det beskedne, som de kunne holde. De afreagerede så ved at gå løs på den Henningsen, der, når alt kom til alt, havde lavet mere end de fleste. Henningsen udviklede efterhånden en legendarisk evne til at afparere stødene. Det hang ikke blot sammen med hans charme og opfindsomhed. Det skyldes vel også en erkendelse af, at han netto var et virkeligt aktiv for »Økonomi og Politik«. Han var og blev tidsskriftets idémand. Men »Økonomi og Politik« var kun en beskeden del af Henningsens tilværelse.

Skal man karakterisere omvæltningen i tidsskriftet efter krigen, må det nok blive med ordene om, at hvor det før havde været sagen for en gruppe mennesker, blev det nu kun et enkelt aspekt af tilværelsen for andre. Det var et af de mange jern, som Henningsen og kredsen omkring tidsskriftet havde i ilden.

For Jørgen Pedersen og Müller havde det været opgaven at skabe noget nyt. De ville fylde et tomrum. Der var brug for økonomisk dokumentation og analyse, og der var efterspørgsel efter artikler på dansk skrevet af kyndige udenlandske fagfolk. Jørgen Pedersen og Müller sørgede for, at noget nyt kom op at stå.

For Henningsen og kredsen omkring ham gjaldt det om at føre noget bestående videre. De skulle sørge for at befæste tidsskriftets position, bl. a. ved at forny det, men de var travle mennesker, som havde meget andet at se til. Til hjælp havde Henningsen i de første efterkrigsår *Erik Mortensen,* der først og fremmest skrev oversigterne over den økonomiske udvikling i udlandet. De parallelle oversigter over den økonomiske udvikling i Danmark blev efter Müller's afgang skrevet af Lind. Mortensen havde også den reelle ledelse af tidsskriftet i 1948–49, hvor Henningsen var to semestre ved amerikanske universiteter, med historikeren *Sune Dalgaard* som vikarierende på redaktionen. I 1949 var Henningsen dog hjemme igen, men så drog Mortensen til FAO. Ind i »Økonomi og Politik«s redaktion trådte da økonomen *Poul Winding.*

Fra 1949 til 1956 var det Henningsen og Winding, som tegnede firmaet. Winding blev dog ganske snart den, som trak det tungeste læs. Han skrev de økonomiske oversigter over udviklingen i udlandet og gjorde i øvrigt alt, hvad Henningsen kunne have lidt svært ved at få tid til – for nu at sige det pænt. Winding var inde i en meget frugtbar periode under sin tid som redaktør af tidsskriftet.

Fra Socialministeriet var Winding kommet til regeringens økonomiske sekretariat, og han gled herfra over som professor ved Handelshøjskolen i København. Overalt sugede han visdom til sig, og så sprøjtede han den ud gennem sin pen over »Økonomi og Politik«s spalter. Hans oversigter over den økono-

miske udvikling i udlandet blev bedre og bedre, og man mærkede mellem linierne, hvor glad han var for at slippe af med alt det, han ikke havde kunnet få presset ind i Det økonomiske Sekretariats oversigter. Han kom derfor ofte til at skrive lidt for langt, og det var ikke altid, læserne morede sig lige så godt som forfatteren. Men gods var det.

Den solide Winding var dertil et tålmodigt og elskeligt menneske. Jeg forsøgte engang imellem at forlede ham til at sige lidt ondt om sin flyvske medredaktør, men det lykkedes aldrig rigtigt. Tværtimod undskyldte han altid Henningsen og kom ham til undsætning, når skuret brændte. Men i 1956 slog lynet ned. Henningsen blev offer for en institutkabale, der gjorde Winding til eneredaktør af tidsskriftet. Winding deltog ikke i kabalen, og han fortsatte samarbejdet med Henningsen, som om intet var sket, indtil han i 1957 opgav redaktørhvervet, fordi han blev rektor for Handelshøjskolen i København.

Om Winding skal i øvrigt berettes, at han i 1953 fik lov til at signere sine økonomiske oversigter. Det hed sig, at han fik lov til at bryde tidsskriftets anonymitetstradition i stedet for en lønforhøjelse. Lind fik samme ret i 1956, men han har næppe bedt om lønforhøjelse. Han var tilfreds, når blot han fik lov til at sidde med sine tal og sine aviser og tidsskrifter i det mest uordentlige kontor på institutet. Og det fik han.

Jeg mindes, hvorledes frøken Suenson pudsede mig på Lind straks efter min ansættelse i 1953 som sekretær ved Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Engang i 1930'rne havde Lind været i byen for at købe nye sko. Han tog dem med op på kontoret, hvor han skiftede, og nu havde de gamle udtrådte stået på institutet en snes år. Dem måtte jeg da være mand for at få fjernet! Jeg havde mere respekt for frøken Suenson end for Lind, så jeg skar mig gennem tobaksrøgen ind til den gryntende herre, men aktionen mislykkedes totalt, og jeg vovede mig aldrig siden ind på hans enemærker.

Hvad kom der så ud af Henningsen's og Winding's indsats? Man kan vel sige, at det lykkedes at give de økonomiske oversigter – og specielt den udenlandske – en ansigtsløftning, der gjorde dem tidssvarende. Man begyndte også at oversætte den danske til engelsk. Under titlen »Economic Conditions in Denmark« sendtes den til en række institutioner i udlandet, hvor den efter sigende blev godt modtaget.

Man kan vel også sige, at det under Henningsen's og Winding's ledelse lykkedes at skaffe så mange kvalificerede danske bidragydere til tidsskriftet, at de udenlandske forfattere gled stærkt i baggrunden. Som i Müller's tid var artiklerne præget af det politologisk-historiske, en slags afbigt overfor historikerne, fordi økonomerne fik lov til at løbe med tidsskriftet i øvrigt. Det er dog så udpræget samtidshistorien og de internationale relationer, som dominerer billedet, alt i samklang med Henningsen's interessefelt. På det økonomiske felt er det navnlig det institutionelle og det empiriske, som træder frem. Skal man nævne en enkelt artikel, som vil blive stående, må det blive Heinrich Schlebaum

Larsen's »Træk af de faglige storkonfilkter i 1920 og 1925« (1955). De fleste var i øvrigt – inclusive mine egne kan jeg se nu – døgnfluer.

Det kneb da også med at få kvalificerede økonomer til at skrive i tidsskriftet. Dette skyldtes bl. a. kravet om, at artiklerne både skulle være sagligt velfunderede og læselige for om ikke hvermand, så dog mejeribestyreren (som Henningsen sagde, at Müller havde sagt). Hermed udelukkedes økonomernes modelune i 50'erne og begyndelsen af 60'erne: Den matematiske udtryksform. I det hele taget bevægede økonomerne på vore universiteter og højere læreanstalter sig bort fra det historisk-institutionelle og over imod det matematisk-statistiske. Dette fjernede en del af grundlaget for det gamle Institut for Historie- og Samfundsøkonomi.

I 1958 sprængtes det i tre. Økonomerne snuppede det bedste, nemlig frøken Suenson. Historikerne fik andet med sig, og noget gled over til et nyt Institut for Samtidshistorie og Statskundskab ledet af Henningsen.

»Økonomi og Politik« overførtes til et Selskab for Historie og Samfundsøkonomi, hvor tidsskriftets gamle støtter mødtes, og frøken Suenson indvilgede i fortsat at tage sig af det praktiske.

Formiddage i Den røde Bygning

Medens universitetsøkonomerne boltrede sig i matematiske modeller indenfor statistik, økonometri og matematisk økonomi, holdt centraladministrationens økonomer i vidt omfang fast ved den institutionelle, dokumenterende og empirisk analyserende økonomi. Det var derfor ganske naturligt, at det blev Den røde Bygnings økonomer, som måtte føre »Økonomi og Politik« videre, da Winding holdt op.

En del af centraladministrationens økonomer tjente lidt – ikke så lidt forresten – ekstra penge som deltidslærere på universitetet. Det gør de stadigvæk, men i 1950'rne var bibeskæftigelsen sat anderledes i system gennem sekretærers, fuldmægtiges og ekspeditionssekretærers såkaldte formiddagsdispensationer. De fik dispensation fra mødetiden om formiddagen, hvis de tog andet udviklende arbejde. Hvad var da naturligere for tidsskriftets ledelse end at søge nye redaktører blandt centraladministrationens økonomer.

Fra 1957 til 1959 faldt valget på *Jørgen L. Halck,* som dengang var sekretær i ministeriet for offentlige arbejder, hvor han nu er departementschef. Fra 1959 til 1965 varetoges redaktørhvervet af *Hans F. Boserup,* dengang sekretær og nu kontorchef i Finansministeriet. De var ganske forskellige i temperament og arbejdsmetode, men fælles for dem var, at redaktørposten kun var et af mange bi-job, samt at de bl. a. klarede det i kraft af deres formiddagsdispensationer.

Fælles for dem var vel også, at de betragtede tidsskriftet som en butik, der skulle holdes i gang, og de økonomiske oversigter som de vigtigste varer, der

skulle sælges. De skulle laves efter Den røde Bygnings modeller og af Den røde Bygnings folk. I 1963 måtte Lind derfor afgive den danske økonomiske oversigt til Helge Korsbæk fra Det økonomiske Sekretariat. Det var en smule brutalt, men nu stormede centraladministrationens unge løver frem. De blev jo også bedre embedsmænd, når de lærte at skrive for mejeribestyreren eller »den dannede almenhed«, som læserkredsen også kaldtes. Men noget kald, så hverken redaktører eller kronikører i deres formiddagsbeskæftigelse. Blot et ganske morsomt og lærerigt job, der bragte nogle pæne skillinger hjem. Det var også velegnet til at udfylde ventetiden, indtil Den røde Bygning førte dem så højt op i systemet, at de måtte sige farvel til formiddagsjobbene udenfor.

På artikelfronten førte disse økonomer den gamle linie videre. Det meste af pladsen overlodes til det politologisk-historiske, hvor manuskripter ikke længere var en mangelvare, og ind imellem placeredes artikler af økonomer bl. a. fra centraladministrationen. Skal jeg nævne virkelig gode artikler fra denne periode må det blive Kurt Hansen: »Udviklingen i det offentliges indtægter og udgifter i Danmark siden 1929« publiceret under Halck i 1957 og Erik Ib Schmidt's »Betragtninger vedrørende statens budgetlægning« publiceret under Boserup i 1963.

Månskin over Privatbanken

Da Boserup opslugtes af Den røde Bygning, valgte Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi en ung energisk økonom til redaktør. Det var *Hans Thustrup Hansen,* som virkede ved Handelshøjskolen i København, var aktiv i politik og i dag er både borgerrepræsentant i København og cheføkonom i Privatbanken. For ham er redaktørhvervet et stykke rent måneskinsarbejde, men han har hidtil haft både arbejdskraft og organisationstalent nok til at holde gryden i kog.

Lind fik lov til at skrive den politiske kronik til og med 1974, hvor han sluttede uden at få nogen efterfølger. Siden Lind begyndte sin dokumentationsvirksomhed i 1927 var der også kommet så mange andre dokumentationssystemer på markedet, at det nok var på tide enten at standse eller at finde på noget helt nyt.

De økonomiske oversigter fortsattes i Thustrup's første redaktørtid med centraladministrationens og Nationalbankens yngre økonomer som forfattere, men de har efterhånden fået en noget andet og lidt mere afslappet form, og forfatterne hentes nu blandt Thustrup's yngre medarbejdere i Privatbanken. Også her gælder det, at både offentlige og private institutioner og virksomheder efterhånden driver så omfattende en økonomisk informationstjeneste, at efterspørgslen efter det, som vel nok var tidsskriftets rygrad, ikke længere er så stærk.

Tilbage som noget væsentligt er derfor blevet artiklernes emne- og forfattervalg. Det er endnu for tidligt at udpege de artikler, der får blivende værdi, men

hovedindtrykket af udvalget må efter min mening være, at redaktionen har haft en ganske heldig hånd ved udvælgelsen.

Hovedlinien har fortsat været at åbne en tumleplads for historikere og politologer. De nye fag indenfor samfundsvidenskaberne har dog fået lidt mere plads på de gamles bekostning. På det økonomiske område har Thustrup trukket kraftigere på sine forbindelser fra Handelhøjskolen, og hvis man ved det kan man også godt se, at redaktionen har tilknytning til en bank. Endelig kan man vel sige, at økonomerne har fået lov til at brede sig lidt mere i artiklerne i takt med, at de økonomiske oversigter er svundet lidt ind.

Nat eller ny dag

Det er dog et åbent spørgsmål, om »Økonomi og Politik« kan fortsætte ret længe ad disse spor. Der kommer en dag, hvor Thustrup må opgive sit måneskinarbejde for tidsskriftet, og hvem ved om man da kan finde en redaktør med samme håndelag for at holde bladet gående. Og selv om Thustrup skulle blive hængende er det vel ikke givet, at tidsskriftet kan køres videre blot på tradition og behændighed.

De dokumentations- og analyseopgaver, som tidsskriftet bl. a. blev startet for at løse, er nu i vidt omfang taget op af andre, som kan ofre langt større midler på at løse dem. Tidsskriftets funktion er derfor nærmest blevet at være en af flere publiceringsmuligheder for arbejder indenfor samfundsvidenskaberne. Dette alene kan dog næppe bære tidsskriftet.

Jeg frygter derfor, at det inden alt for længe kan blive nat for tidsskriftet. Munch's, Jørgen Pedersen's og Müller's gamle ideer er ved at være slidt op, og man har ikke sat nye nok i stedet? Hvem kan og vil gøre det, så tidsskriftet kan se frem til en ny dag?

Hvad er politik?

Det politisk-historiske indhold i ØKONOMI OG POLITIK gennem 50 år

Ole Karup Pedersen

Ved dette tidsskrifts 40-års jubilæum stod der i begyndelsen af dets 41. årgang en artikel med overskriften »*Økonomi og Politik* gennem 40 år«[1]). Artiklen udtrykte først og fremmest tilfredshed med, at tidsskriftet havde kunnet opretholdes i så mange år. Desuden omtaltes grundlæggelsen af »Institutet for Historie og Samfundsøkonomi« i 1927 og dets omdannelse til de tre universitetsinstitutter for hhv. økonomi, historie og samtidshistorie og statskundskab i 1958, hvorefter »Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi« havde videreført udgivelsen af tidsskriftet. »Kredsen om P. Munch, som oprettede instituttet i 1927, havde en forestilling om et samarbejde mellem økonomer og historikere ved udforskning og skildring af samtidens problemer. Denne grundlæggende idé blev vel aldrig realiseret i det omfang, som grundlæggerne havde tænkt sig. Omorganiseringen i 1958 var resultatet af en uundgåelig udvikling, der er en side af samfundsvidenskabernes stærke udvikling. Mest frugtbart inden for instituttets rammer realiseredes utvivlsomt grundlæggernes idé ved samarbejdet i »Økonomi og Politik«.«

Ved et forsøg på i anledning af tidsskriftets 50-års jubilæum nærmere at bestemme og vurdere fortrinsvis dets politisk-historiske indhold og med særligt henblik på realiseringen af det formodede særlige forhold mellem politik og økonomi, falder det naturligt at tage udgangspunkt i denne formulerede selvforståelse af såvel ideen bag som dens udførelse.

Den grundlæggende idé

Men først vil det være formålstjenligt at se lidt nærmere på, hvad der var det oprindelige indhold i den grundlæggende idé om samarbejdet mellem historikere og økonomer – eller sagt på en anden måde i forholdet mellem politik og økonomi.

Som det også fremgår af ovenstående citat, er det en almindelig antagelse, at idéskaberen bag instituttet og tidsskriftet var P. Munch. I sine erindringer har

1. ØP, 41., 1967, s. 3–12.

han kort fortalt om oprettelsen af instituttet: »I 1926 fik jeg oprettet Institutet for Historie og Samfundsøkonomi. Det var min Opfattelse, at det Stof, der foreligger om Begivenheder og Forhold i den nyeste Tid, er saa rigt, at der er en vis Mulighed for derfra at hente en Opfattelse af den nærmeste kommende Tids Udvikling og for ved Fremstilling af denne at øve en vis Indflydelse paa Begivenhedernes Gang«[2]). Han skrev også i denne forbindelse, at han havde fundet det nødvendigt at tilvejebringe »et Samarbejde mellem Historikere og Nationaløkonomer«, men uddybede ikke nærmere, hvori det særligt betydningsfulde i et sådant samarbejde skulle bestå. Herom kan man få mere oplysning i et tidligere bind af hans erindringer, hvor han fortalte om sin udvikling som historiker i slutningen af 1890'erne: »I stedse højere Grad har Historien og den socialøkonomiske Forskning nærmet sig hinanden. Økonomerne har følt Lyst til at underbygge deres tit altfor teoretiske Systemer med Tal, ikke blot fra Nutiden, men ogsaa fra Fortiden, og Historikerne har følt sig dragne til de Sider af de gamle Tiders Forhold, hvoraf man kunde vente at finde Belæring for de Spørgsmaal, Nutidens Politik sysler med.« Senere fortsatte han: »Meget tidligt saa jeg i Statistikken et Hovedgrundlag for al nyere Historie, ligesom jeg mente, at det vilde være af største Værdi, om Nationaløkonomerne langt mere end før vilde tage Historien til Hjælp«[3]).

Det bemærkelsesværdige i disse betragtninger fra P. Munchs side er dels hans helt klart formulerede opfattelse af, at man gennem samtidige undersøgelser både skulle kunne danne sig en forestilling om den fremtidige udvikling og også øve en vis indflydelse på denne. Hvad han her formulerede på sin måde var en opfattelse af forskningens samfundsrelevans, som på mange måder lå langt udover hans samtidiges – i hvert fald i sin klare formulering. Men det er samtidig hans mening om, at netop nationaløkonomer og historikere havde særligt værdifulde forudsætninger for i fællesskab at bidrage til en sådan forskning. Som P. Munch formulerede det i denne forbindelse, gik argumentationen mest på det metodiske, dvs. de redskaber, som hhv. økonomer og historikere kunne låne fra hinanden. Men det er også helt tydeligt, at der bag dette har ligget en teoretisk opfattelse af et særligt nært og betydningsfuldt samfundsmæssigt forhold mellem økonomi og politik.

Det var i hvert for P. Munch selv helt klart, at han dermed nærmede sig stærkt til en marxistisk samfunds- og videnskabsopfattelse. Han distancerede sig endog direkte fra den. »Min Erkendelse af de økonomiske, samfundsmæssige Forholds fremherskende Betydning medførte imidlertid ikke, at jeg tilsluttede mig Marxismens Historieopfattelse«[4]). Med en senere tids sprogbrug vil man på grundlag heraf kunne karakterisere P. Munch som en ikke-marxistisk materialistisk historiker – dels på grund af hans sikre overbevisning om de ma-

2. P. Munch: Erindringer 1924–1933. Kbh. 1964, s. 86.
3. P. Munch: Erindringer 1870–1909. Kbh. 1959, s. 74.
4. Sst.

terielle vilkårs afgørende betydning og dels på grund af hans tidlige tilslutning til »handlings- og påvirkningsdimensionen« for samfundsvidenskaberne[5]).

Inden for en sådan grundlæggende idé giver det også mening at tro på det særligt værdifulde ved samarbejdet – og den gensidige påvirkning – mellem økonomer og politisk-historikere. Men det skal samtidig understreges, at P. Munch i sin uafklarede teoretiske formulering og i sin énsidige fremhævelse af de metodiske gevinster havde udvist en betydelig grad af ateoretisk pragmatisme, som gav muligheder for mange forskelligartede videreudviklinger af denne idé.

Vender vi herefter tilbage til jubilæumsartiklen fra 1967, kan vi læse følgende: »»Økonomi og Politik«s artikler har gennem årene haft det fællespræg, at de bevidst søgte at formidle kendsgerninger og forskningsresultater og i mindre grad gav udtryk for markante opfattelser eller fortolkninger. Tidsskriftets forfattere og artikler har heller ikke søgt at være »politikskabere««[6]). Der ligger heri en klar afstand fra P. Munchs forestilling om »at øve en vis Indflydelse paa Begivenhedernes Gang«. Iøvrigt leder man forgæves tidsskriftets 50 årgange igennem uden på mere dybtgående måde at finde en redegørelse for, hvorledes denne grundlæggende idé er blevet forstået og har videreudviklet sig siden 1927[7]).

Man er derfor henvist til ved en gennemgang af selve tidsskriftets indhold at søge at danne sig en opfattelse af ideens virkeliggørelse. Det er det, vi vil gøre i det følgende, idet vi ser bort fra instituttets øvrige virksomhed og udelukkende holder os til, hvad der kommer til udtryk i »Økonomi og Politik«. Da tidsskriftets økonomiske indhold behandles af en anden forfatter, vil hovedformålet i denne artikel være nærmere at bestemme dets politisk-historiske indhold med særligt henblik på dets mulighed inden for en samfundsmæssig helhedsopfattelse at kunne belyse det særlige og særligt betydningsfulde forhold mellem økonomi og politik.

Den redaktionelle linie

Selv om der, som nævnt, ikke findes nogen mere dybtgående behandling i tidsskriftet af den grundlæggende idés virkeliggørelse, kan man med store mellemrum finde tilkendegivelser om den linie, som redaktionerne har fulgt i deres arbejde. Allerede i den første årgang findes en programerklæring, som nok gælder instituttet som helhed, men som også havde betydning for tidsskriftet. »En

5. Jvf. Curt Sørensen: Marxismen og den sociale orden. Århus 1976. Om P. Munchs videnskabssyn og dets forhold til hans arbejde som politiker se i øvrigt Viggo Sjøqvist: Peter Munch. Kbh. 1976, s. 251 f. og Ole Karup Pedersen: Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik. Kbh. 1970, s. 478 og 542.
6. ØP, 41., 1967, s. 4.
7. Albert Olsen anfører i sin nekrolog over P. Munch blot, at denne forstod »hvilke Resultater et frugtbringende Samarbejde mellem Økonomer og Historikere vilde kunne bringe«. ØP, 11., 1947, s. 87.

videnskabelig Behandling af de senere Aartiers Udvikling, der ikke blot giver Besked om Begivenhederne, men Grundlag for at forstaa deres Aarsager, møder store Vanskeligheder. Stoffet er saa stort og mangeartet, at det er svært at faa Overblik derover. For Enkeltmand er det umuligt. Kun et Samarbejde mellem flere Forskere giver Mulighed derfor. Og kun gennem et saadant Samarbejde mellem Personer med forskellige Interesser og Synsmaader sikres den fornødne Alsidighed. En institutmæssig Behandling af Emnerne, svarende til den, der foregaar ved de naturvidenskabelige Institutter, er blevet en Nødvendighed«[8]). Forbindelsen til tidsskriftet kom i den senere beretning om instituttets virksomhed: »De Oversigter, der er offentliggjort i »Økonomi og Politik«, er fremkommet som Resultat af en institutmæssig Behandling af de forskellige økonomiske og politiske Spørgsmaal. Man har i særlig Grad søgt at samle en Række faktiske Oplysninger om Folholdene«. Der redegøres derefter for, hvorledes man har indhentet oplysningerne, og det hedder videre: »Den Del af de saaledes samlede Oplysninger, der efter en kildekritisk Bedømmelse maa anses for at være den afgørende, har dannet Grundlaget for Udarbejdelsen af Oversigterne ... En saadan Samling og Bearbejdelse af Materialet muliggøres ved et Samarbejde imellem Institutets Medarbejdere, hvorved ogsaa hele Arbejdet bliver sikrere og grundigere. Man har søgt saavidt muligt at behandle de Spørgsmaal, der i det forløbne Kvartal har været af særlig interesse, og hvorom der paa Dansk kun fandtes korte og knappe Meddelelser (f. Eks. i Dagbladene) .... Tidsskriftet har bragt og vil bringe Artikler om betydningsfulde Spørgsmaal af udenlandske Forfattere ...«[9])

Godt 20 år senere udtryktes den redaktionelle linie således: »*Økonomi og Politik* betragter det som sin opgave at bringe sammenfattende artikler, der ikke blot beretter om visse bestemte begivenheder, f. eks. resultatet af et valg, indholdet af en politisk eller økonomisk traktat o. s.v., men også – og navnlig – forsøger at give baggrunden og forudsætningerne herfor, sætte vedkommende begivenheder i relation til andre samtidige eller forudgående udviklingsforløb, pege på de mulige konsekvenser heraf o. s.v.«[10]).

Med udgangspunkt i opfattelsen af nødvendigheden af en 'institutmæssig' – dvs. kollektiv – behandling af det overvældende og mangeartede materiale fra den nyeste tid, lægges den redaktionelle linie således i 1927 fast på, at i hvert fald en meget væsentlig del af tidsskriftets indhold skal bestå i resultaterne af denne behandling. Om selve behandlingen udtrykkes der stor tillid til, at fortrinsvis en 'kildekritisk' bedømmelse vil kunne vejlede med hensyn til, hvor afgørende oplysningerne er, mens man hvad angår udvælgelsesmåde og betydning henholder sig til, hvad der har været »af særlig Interesse«, hvilket nærmere uddybes som det, der på dansk – f. eks. i dagbladene – kun har været

8. ØP, 1., 1927, s. 71.
9. Sst., s. 324.
10. ØP, 23., 1949, s. 173.

korte omtaler af. Dette sidste peger imod, at tidsskriftet fortrinsvis vil omhandle udenlandske spørgsmål. Det er da også ganske tydeligt, at tidsskriftet indtil de allerseneste årgange slet ikke har bragt stof om danske politiske spørgsmål, hvilket svarer ganske godt til indledningen af den omtalte programerklæring i dets første nummer[11]).

Men ellers er de ovenstående udsagn om redaktionernes linie meget lidt oplysende om, hvorledes man vil afveje forholdet mellem politik og økonomi, og hvori man ser det særlige mellem disse to områder. Den udtrykte tillid til kildekritikken afspejler igen den hos P. Munch bemærkelsesværdige fremhævelse af rent metodiske fremgangsmåder og var karakteristisk for dansk historieforskning som helhed på daværende tidspunkt[12]). Det mest iøjnefaldende var selve den institutmæssige, kollektive behandling af stoffet, hvilket skulle kunne give muligheden for, at økonomer og politisk-historikere ved fælles bearbejdelse af samme problemer gensidigt ville påvirke hinanden med deres fags respektive teoridannelser. Det ville også svare ganske godt til den pragmatiske og forsøgsvise fremgangsmåde, som P. Munch havde lagt op til.

I den forbindelse kan det være oplysende ganske kort at se på opbygningen af instituttets arbejde. Det var lige fra begyndelsen opdelt i en historisk og en økonomisk afdeling, der efter årsberetningerne at dømme tog sig af hvert sit område. Denne opdeling blev åbenbart med årene mere og mere institutionaliseret, og den forøgedes fra 1952 med en afdeling for internationale forhold. Såvidt man på dette grundlag kan se, var det egentlig kun i bestyrelsen, at der var tale om et direkte samarbejde mellem økonomer og historikere, mens det daglige arbejde med konkrete undersøgelser kun i ringe grad har indebåret et sådant samarbejde. Dette arbejde synes lige fra begyndelsen at være foregået i mere eller mindre afgrænsede grupper, med hver deres faglige forankring i de ved Københavns universitet etablerede undervisningsfag. Den omtalte opdeling i de tre universitetsinstitutter i 1958 forekommer rent faktisk at være blevet foregrebet mange år i forvejen.

Om selve redaktionens sammensætning lader det sig meget hurtigt fastslå, at samtlige redaktører – med undtagelse af perioden 1946–56 – har været øko-

11. »... Menneskene har langt mere Brug for at vide Besked om, at forstaa, hvad der foregaar i de store Lande, hvis Udvikling mere eller mindre er bestemmende for Forholdene, selv i de Lande, der mindst paavirkes af Verdensbegivenhedernes Gang.« ØP, 1., 1927, s. 71.
12. Jvf. Linier i dansk historieskrivning i nyere tid (ca. 1890–1950). Udgivet i anledning af Historisk Samfunds 75 års jubilæum af Den danske historiske Forening. Kbh. 1976. Der findes kun få egentligt historie-teoretiske undersøgelser af danske historikere, men i denne forbindelse kan nævnes Hans Kryger Larsen: Erik Arup. En historiografisk undersøgelse af Arups videnskabs- og historiesyn 1903–1916. Odense 1976. Jvf. iøvrigt også Uffe Østergaard (udg.): Den materialistiske historieopfattelse i Danmark før 1945, I. Århus 1973, hvor udgiveren s. 20 skriver: »Konkrete undersøgelser af emner i økonomisk og social historie blev stort set kun gennemført under det nyoprettede »Institut for Historie og Samfundsvidenskab« (!). Inspirationen bag dette arbejde var dog kun en vag opfattelse af, at økonomiske og sociale forhold burde inddrages på lige fod med den hidtil dominerende, personcentrerede, politiske historie. Der blev ikke gjort noget forsøg på at indsætte de snævre sociale og økonomiske undersøgelser i en bredere samfundsramme.«

nomer. I tiåret 1946–56 bestod redaktionen af en historiker og en økonom[13]). Det er også i denne periode, at arbejdet med internationale spørgsmål tages op som særligt område, ligesom der som tillæg til tidsskriftet udkommer en bogserie med »Internationale Studier«, der når op på i alt 5 numre[14]). Bortset fra denne periode var der således end ikke i redaktionens praktiske arbejde muligheder for et samarbejde mellem økonomer og politisk-historikere. Lidt bagvendt kan man måske til denne artikels formål formulere det således, at der i selve redaktionen bestod den mulighed, at alt hvad der ikke blev anset for at være økonomi, det måtte være politik. Dette måtte – i hvert fald så længe det institutmæssige arbejde var grundlaget for artiklerne – især antages at slå igennem i tidsskriftets faste rubrikker og usignerede oversigtsartikler.

Den politiske kronik og andre oversigter

Den politiske kronik var til og med 48. årgang i 1974 en fast bestanddel af »Økonomi og Politik«, og kan i denne forbindelse ses som en parellel til de økonomiske oversigter, der dog stadig bringes. Den må anses for at afspejle, hvad man i de skiftende redaktioner har anset for at udgøre det politisk-historiske stof.

Den undergår i tidens løb nogle ubetydelige formmæssige ændringer, idet den opdeles i en dansk og udenlandsk afdeling og kommer til at optræde signeret med initialer. I sin substans har den ikke ændret sig væsentligt fra 1927 til 1974. Det, der ganske kortfattet registreres i denne kronik, er valg, regeringsændringer, forfatningsændringer, officielle statsbesøg, sammentræden og opløsning af internationale konferencer, mord på statsmænd eller disses naturlige afgang o. lign. I sin form lader den sig bedst sammenligne med et middelalderligt kalendarium, hvor begivenhederne blot står opført i kronologisk orden[15]). At kronikken har kunnet bidrage til andet og mere end blot at fastholde den tidsmæssige rækkefølge af nogle begivenheder, hvis betydning læserne så selv har måttet danne sig deres mening om, er vanskeligt at se. Derved må den nok siges at være i modstrid med tankerne om, at tidsskriftet skulle give en bedre baggrund til forståelse af begivenhederne. Men trods det lader det sig nok gøre på grundlag af de begivenheder, der omtales, at udlede en politik-opfattelse, der begrænser sig til, hvad der forgår i og omkring samfundenes formelt styrende organer. Den kan kortest betegnes som en institutionel og elitepræget politikopfattelse, der i sig ikke rummer mange muligheder for at sætte politik i forbindelse med andre eller mere omfattende samfundsmæssige fænomener.

13. ØP, 41., 1967, s. 5.
14. Sst.
15. Formen findes i sin helt extreme udgave i den oversigt over »De vigtigste militære og politiske Begivenheder under 2. Verdenskrig« (ØP, 19., 1945, s. 120–23), hvor der på 4 sider gives en kronologisk opstilling af begivenheder fra september 1939 til maj 1945.

Til og med 13. årgang i 1939 indgik »Folkeforbundets Virksomhed« som en regelmæssig oversigt. Det fremgår også af andre oversigter og artikler i tidsskriftet, at denne den første omfattende internationale politiske organisation med alle dens forgeninger, blev anset for at være betydningsfuldt stof. Dette forekommer helt i overensstemmelse med den flere gange omtalte programerklæring og sigtet mod at formidle især udenlandsk stof til danske læsere. At det også har haft P. Munchs bevågenhed, er der ingen tvivl om. Men heller ikke disse oversigter går i deres indhold langt ud over det berettende og konstaterende, hvad der i vid udstrækning får dem til at minde om de beretninger, som udenrigsministeriet årligt udarbejdede til Rigsdagen.

Anmeldelser har redaktionerne åbenbart haft et noget uafklaret forhold til. I størstedelen af tidsskriftet optræder sådanne ikke, men i 11. årgang (1937) indføres en rubrik med betegnelsen »Nye Bøger om internationale Forhold.« Den forsvandt igen med 15. årgang (1941), for derefter kort at dukke op i 23. og 24. årgang (1949–1950), hvorefter den ikke ses siden. Når de var der, bestod anmeldelserne af ganske kortfattede præsentationer af udenlandske bøger – hovedsagelig med emner fra mellemkrigstiden og inden for den diplomatiske historie.

Men de mest omfattende artikler, og sikkert ogsö dem, hvori man har de bedste muligheder for at se den institutmæssige bearbejdelse slå igennem, er det store antal usignerede »Oversigter«, der bringes til og med 21. årgang (1947), hvorefter kun de tidligere omtalte faste oversigter og kronikker bliver tilbage. De udgør så langt hovedparten af tidsskriftets indhold, og er et klart udtryk for en konsekvent redaktionslinie gennem alle disse 21 årgange. Forudsætningen for, at den har kunnet holdes, må naturligvis have været, at der til instituttet var knyttet et så passende antal medarbejdere, at det var muligt at få fremstillet disse artikler, samt at disse medarbejdere har accepteret artiklernes anonymitet. Som det senere vil blive omtalt, brydes denne linie brat og for stedse fra og med 22. årgang (1948), hvorefter det bliver vanskeligt for ikke at sige umuligt at anse artiklerne som værende udgået fra en institutmæssig bearbejdelse.

De fleste af oversigtsartiklerne er i deres hele form hovedsageligt beskrivende, men den blotte sammenhængende fremstillingsform medfører uundgåeligt, at der også fremkommer vurderinger og afvejninger af enkeltbegivenders og -fænomeners betydning og rækkevidde. Det er nok inden for disse oversigter, at man møder den mest prægnante virkeliggørelse af den grundlæggende idé i tidsskriftets indhold. Det er da også i dem, at man finder den forholdsvis mest klart udtrykte overvejelse af forholdet mellem politik og økonomi – vel at mærke ikke teoretisk formuleret, men i konkrete behandlinger af oversigternes emner. Dette gør sig ikke mindst gældende i de 'samfundsbeskrivelser', der gives af især de lande, der var blevet selvstændige efter 1920. Her indledes som regel med geografiske og fysiske oplysninger, derefter gennemgås befolkningens

størrelse, aldersmæssige sammensætning og erhvervsfordeling, hvorefter der gås over til forfatningen, regeringssammensætninger, folkevalgte organer og politiske partier. Det er endvidere karakteristisk for oversigternes indhold, at valg i Europa og Nordamerika så godt som altid omtales, ligesom regeringskriser i de største lande, nedrustningsforhandlinger og de i løbet af 1930'erne hyppige pagtindgåelser let finder vej til omtale i oversigterne. I øvrigt er oversigternes emner vidt spredt over såvel økonomiske og politiske områder, og flere af dem rummer oplagte emner til behandling af samspillet mellem økonomiske og politiske aspekter. Det gælder f. eks. artikler om »Den fransk-tyske Handelstraktat«, »Internationale Vandringer efter Krigen«, »Olieproduktion og Oliepolitik« og »Befolkningspolitiken i en Række Lande« – for nu blot at nævne nogle enkelte exempler fra de første 10 årgange. Det er da også helt indlysende, at der til udarbejdelsen af sådanne oversigter er indgået såvel økonomisk som politisk-historisk indsigt. Men det er kun sjældent at finde sammenhængen herimellem så prægnant udtrykt som i følgende citat fra en oversigt med titlen »Nazismens Sejr i Tyskland«[16]): »Hitlers Overtagelse af Regeringen d. 30. Januar 1933 betegner et Vendepunkt i Tysklands moderne Historie ..... Weimar har maattet vige for Potsdam, men selvom Reaktionen har sejret, vilde det være urigtigt at opfatte Begivenhederne i Tyskland blot som en Genoprettelse af tidligere Tilstande. Som Folkebevægelse med visse »socialistiske« Maal peger Nazismen mod Ændringer i det økonomiske System, selvom Hitler har erklæret, at der ikke vil blive rokket ved Grundvolden for det nuværende Samfund, Privatejendomsretten og det private Initiativ.« Desværre – for vort formål – brydes artiklen derefter af for at fortælle om valgene, regeringsdannelserne og de udstedte dekreter. Som eneste vigtige punkt, hvor nazismen allerede har vist samfundsændrende karakter, omtales omdannelsen af Tyskland fra forbunds- til enhedsstat.

Sammenfattende kan disse oversigter karakteriseres som emneorienterede redegørelser, der i vidt omfang belyser både økonomiske og politiske aspekter af de omtalte emner, og derfor viser tilløb til en manifestation af betydningen af samarbejdet mellem økonomer og politisk-historikere. Men det bliver ikke til andet end tilløb, og rejser man igen spørgsmålet om den politikopfattelse, der kommer til udtryk i oversigterne, kan vi vende tilbage til den karakteristik som oven for blev givet af den politiske kronik. De begivenheder og fænomener, der benævnes politiske, befinder sig så godt som udelukkende inden for det forfatningsmæssige, de styrende organer, deres indbyrdes forhold nationalt som internationalt, og de politiske partier. Det er yderst sjældent, at man – som indledningsvis i den citerede artikel – blot antyder forbindelser mellem økonomien og politikken.

16. ØP, 7., 1933, s. 47.

De signerede artikler

Selv om redaktionen gennem de første 20 år så helt afgjort har lagt hovedvægten på de usignerede oversigtsartikler, der fremgik af den institutmæssige bearbejdelse, tilkendegav den dog allerede i første årgang, at »man har bragt og vil bringe Artikler om betydningsfulde Spørgsmaal af udenlandske Forfattere.«

Oprindeligt har hensigten altså været, at de signerede artikler skulle forbeholdes for vægtige udenlandske bidrag – vel både i kraft af deres emner og deres forfattere. Også denne linie fastholdes til og med 21. årgang (1947). Det er dog ikke ensbetydende med, at der slet ikke optræder danske forfattere, men deres artikler handler med ganske få undtagelser om økonomiske emner.

Allerede i første årgang optræder nordmanden Chr. A. Lange med en artikel om »Nedrustnings-Spørgsmaalet nu«, og i anden årgang støder man på den tyske folkeretsprofessor Walther Schücking, der skriver om »Kodifikationen af Folkeretten«. I tredie årgang har redaktionen formået Harold J. Laski til at skrive om »Det engelske Parlamentsvalg«, og i femte årgang skriver englænderen, den senere så omtalte historiker Arnold J. Toynbee om »Udviklingen i internationale Forhold efter Krigen«. I 12. årgang (1938) bidrager nordmanden Edvard Hambro med en artikel om »De alliansefri Staters Nøitralitetspolitik«, og i 19. årgang (1945) er det englænderen W. Arnold-Forster der skriver en artikel om »Det engelske Arbejderpartis Udenrigspolitik«. Blot dette udpluk af nogle af forfatterne og deres emner viser noget om, hvad det er for linier, redaktionen har fulgt ved tilvejebringelsen af de signerede artikler. Flere af forfatterne tilhører den kombination af forskere og politikere som også karakteriserede P. Munch. Nogle af dem var som han aktive deltagere i Folkeforbundets arbejde – andre, som f. eks. Toynbee, var engageret i et tilsvarende institutarbejde i England, nemlig ved »Institute of International Affairs«. Hvis hovedindhold og -sigte med de tidligere omtalte oversigtsartikler var at give læserne en baggrund til forståelse af begivenhedernes forudsætninger, sammenhæng og rækkevidde, så kan denne kategori af signerede artikler bedst forstås under P. Munchs synspunkt om at »øve en vis Indflydelse paa Begivenhedernes Gang«. Både forfatter- og emnevalg medførte, at disse signerede artikler fik præg af højt kvalificerede folks indlæg til fordel for bestemte opfattelser eller linier i samtiden[17]). Artiklerne bringes som regel i forbindelse med deres emners aktualitet, og i hvert fald for den nævnte artikel af Hambro i forbindelse med en artikel af danskeren Georg Cohn i den følgende årgang om »Neutral Ideologi«[18]) er det meget tydeligt at se forbindelsen til en bestemt politisk linie, som P. Munch ønskede fulgt. Dette bekræftes yderligere af, at der fra instituttet udgik et initiativ i 1938 til afholdelse af et nordisk møde i København, hvor man drøftede mulighederne af at »tilvejebringe et af nordiske Forskere skrevet Værk

17. En tradition som i international målestok ikke var ualmindelig og som i dag er opretholdt i f. ex. det amerikanske tidsskrift »Foreign Affairs«.
18. ØP, 13., 1939, s. 331–37.

om *de nordiske Landes Neutralitet*«[19]), hvilket igen kan ses i forbindelse med, at P. Munch på det nordiske udenrigsministermøde i december 1939 fremsatte et forslag om, at de nordiske stater i fællesskab skulle overveje at lade udarbejde en fremstilling af neutrales rettigheder under krig[20]).

Denne formentlige hensigt med de signerede artikler, gør dem naturligvis hverken uinteressante eller uden betydning for denne artikels formål. Det er blot vanskeligt at uddrage nogen egentlig politikopfattelse af dem udover den, at her opfattes politik som det at påvirke opfattelserne og derigennem søge at øve indflydelse på konkrete samfundsmæssige forhold.

Bruddet i den redaktionelle linie

Som allerede omtalt, sker der fra og med 22. årgang (1948) et bemærkelsesværdigt brud i den redaktionelle linie. Den mest gennemgribende ændring er, at oversigtsartiklernes omfang reduceres ganske betydeligt, hvorefter signerede artikler af enkeltforfattere bliver tidsskriftets helt dominerende indhold. I hvert fald fra og med denne årgang må, som sagt, det grundlag som tidligere lå i den institutmæssige bearbejdelse, antages at være faldet helt væk. Det ses heller ikke senere omtalt af redaktionen, og fremgår heller ikke af den redaktionelle kommentar fra 1949[21]). En anden påfaldende ændring er, at det fra og med samme årgang bliver danske forfattere, der skriver de fleste bidrag, samtidig med, at udenlandske forfattere så godt som forsvinder.

Ikke mindst den sidste ændring giver i denne forbindelse anledning til nogen overvejelse. Den kan være udtryk for, at der i løbet af 1930'erne og 1940'erne er blevet uddannet en ny generation af historikere, som dels var mere orienterede mod samtidens problemer end tidligere sædvanligt, og som nu efter krigen var i stand til på egen hånd at foretage de undersøgelser, som tidligere blev udført inden for instituttets rammer. Det kan desuden være udtryk for, at den institutmæssige bearbejdelse med dens påfølgende anonymitet ikke længere har haft den tilslutning i de universitære miljøer, hvorfra tidsskriftets medarbejdere nødvendigvis skulle rekrutteres. Det kan også helt enkelt være et udslag af, at der ikke har været tilstrækkelige midler til at opretholde en egentlig stab ved instituttet.

Hvad det nu end er udtryk for, så får det for denne artikels opgave den følge, at det herefter bliver endnu vanskelige at forsøge at finde nogen egentlig politisk-historisk profil, ligesom den i det forudgående underliggende formodning om, at der i et miljø omkring tidsskriftet har foregået nogen stadig og bevidst bearbejdelse af hele forholdet mellem økonomi og politik, i hvert fald fra

19. ØP, 12., 1938, s. 375.
20. Ole Karup Pedersen: Udenrigsminister P. Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik. Kbh. 1970, s. 368.
21. Jvf. note 10.

dette tidspunkt må antages at være ganske illusorisk. Bidragsydernes eneste tilknytning til instituttet har for langt de flestes vedkommende udelukkende været netop den at skrive de trykte artikler til tidsskriftet, og deres indhold afspejler derfor i højere grad faglige udviklinger inden for andre miljøer.

Fagafgrænsning og specialisering

Der er i de 28 årgange af tidsskriftet siden 1948 blevet bragt i alt ca. 300 signerede artikler af et noget mindre antal forfattere. Selv om kun knap halvdelen af disse artikler behandler oplagte politisk-historiske emner, vil det ikke være muligt at yde hverken deres indhold eller forfattere fuld rimelighed ved en så summarisk omtale, som der her kan blive tale om. I stedet for at forsøge en skitsemæssig oversigt over samtlige artikler, vil den følgende gennemgang koncentrere sig om de forholdsvis få artikler, der afspejler udviklingen i retning af en egentlig afgrænsning af politikstudiet, således som den er foregået i Danmark i efterkrigsårene og særlig tydeligt efter etableringen af først statskundskabsstudiet i Århus, siden samfundsfaget i København og senest i Odense. Hovedformålet vil fortsat være at vurdere, om den derved udviklede politikopfattelse rummer andre, nye og bedre muligheder end den tidligere omtalte traditionelle for at placere politiske fænomener inden for en samfundsmæssig helhedsopfattelse med særligt henblik på deres sammenhæng med økonomiske fænomener.

Først skal dog ganske kort nævnes to signerede artikler fra tidligere årgange, der viser indflydelser i retning af en samfundsmæssig helhedsopfattelse. Den første er Bertil Pfannenstills artikel om »Den amerikanske Sociologis Opfattelse af Samfundsklasserne« og den anden Theodor Geigers om »Betragtninger over vor tids samfundsrevolution«[22]). Alene titlerne virker ejendommelige i et tidsskrift, der ellers fortrinsvis rummer oversigter om og kommentarer til aktuelle konkrete spørgsmål. De rummer begge præsentationer af centrale og omfattende samfundsspørgsmål, som i udlandet var genstand for overvejelser og bestræbelser for videnskabelig behandling. Mest perspektivrig er nok Theodor Geigers artikel, der allerede på dette tidspunkt rejste hele spørgsmålet om magtforholdet – såvel økonomisk som politisk – mellem den offentlige og den private sektor i de vesteuropæiske samfund.

Men den artikel, der mest markant viser tendensen i retning af et egentligt politikstudium, er Knud Vohns om »Politisk videnskab i USA«[23]). Knud Vohn redegør heri for, hvorledes den amerikanske potitologi har udviklet sig gennem forskellige faser, som han benævner henholdsvis pædagogisk, reformistisk og videnskabelig. Den sidste fase anser han først for at være begyndt omkring 1950, og et af dens hovedproblemer har været afgrænsningen i forholdet til, hvad han kalder 'nabovidenskaberne'. Til disse hører også økonomien. Han nævner, at

22. ØP, 20., 1946, s. 275–80 og 23., 1949, s. 1–13.
23. ØP, 37., 1963, s. 198–221, det citerede står s. 211.

politisk økonomi også udgjorde en af forudsætningerne for politikstudiet, men selv om der også i nyeste tid er gjort forsøg på at slå bro over den faglige kløft mellem økonomisk og politisk videnskab, ses disse dog ikke at have haft videre konsekvenser. Han afslutter disse betragtninger således: »Som helhed må det dog erkendes, at kun meget få personer inden for Political Science synes at besidde tilstrækkeligt indsigt i moderne økonomisk teori til at kunne bibringe studiet en ny dimension af egentlig politisk art. På den anden side har amerikanske økonomers uvilje imod *qua* økonomer at befatte sig med politik, når dette opfattes som formulering af normative synspunkter eller fastsættelse af målsætning, medvirket til, at det politiske element ikke er blevet taget i betragtning ved de generelle teoretikeres modelbygninger. For analysen af den økonomiske politik er det ligeledes ualmindeligt, at samarbejde forekommer mellem økonomer og politologer.«

Han understreger i øvrigt i artiklen, hvilket broget og sammensat billede også amerikansk politisk videnskab udviser, og fremhæver afslutningsvis teoridannelsen som en af videnskabens hovedbeskæftigelser. Essensen i Knud Vohns artikel og især i hans betragtninger over forholdet mellem økonomi og politik er således, at bestræbelserne for at videreudvikle, selvstændiggøre og markere studiet af politik som egentlig videnskabelig disciplin i hvert fald på daværende tidspunkt nærmest havde haft en endnu dybere kløft mellem økonomer og politologer til følge. Nu handlede hans artikel om amerikansk politisk videnskab, men i betragtning af dennes længe formodede overlegenhed og deraf følgende påvirkningsmulighed af den kun spæde danske institutionaliserede politikvidenskab, er hans politikforståelse også relevant for dette tidsskrift.

I tidsskriftets sidste 10 årgange er antallet af teoretiske og rent metodiske artikler inden for flere politologiske forskningsområder steget ganske markant. Mange af dem vidner klart om den amerikanske påvirkning af den danske politikvidenskab, og for manges vedkommende er der fortrinsvis tale om at præsentere et dansk publikum for den teoridannelse, de begreber og den metode, der anvendes i amerikansk politologi. Dette har formentlig været en nødvendig og frugtbar indlæringsfase for dansk politikvidenskab, men har rummet den ulempe i forhold til tidsskriftets oprindelige formål, at det har indeholdt et vigende islæt af belysninger af konkrete samfundsproblemer. Til gengæld skal fremhæves den meget frodige alsidighed i såvel metoder som teoriområder, som på den måde er blevet omsat til et i de fleste tilfælde tilgængeligt dansk sprogbrug.

Men for denne gennemgangs hovedformål – belysningen af den politisk-historiske profil i et formodet særligt forhold til økonomien – må hovedtendensen nærmest karakteriseres således, som Knud Vohn allerede gjorde det. Kløften er blevet større. I de allerseneste årgange er der dog fremkommet enkelte artikler, som på en ny måde tager spørgsmålet om forholdet mellem økonomi og politik op til behandling. Det drejer sig om Svend Aukens og Jacob A. Bukstis

artikel om »Den indkomstpolitiske problematik i Danmark« og artiklen om »Korporatisme-begrebet og studiet af samspillet mellem politiske institutioner« af forfatterkollektivet Drude Dahlerup, Carsten Jarlov, Lars Nørby Johansen og Ole P. Kristensen[24]).

Forfatterne til den første artikel giver indledningsvis et rids af den tidligere indkomstpolitiske debat i Danmark og konkluderer: »Denne økonomisk-faglige debat om indkomstpolitikkens grænser er samtidig en debat om indkomstpolitikkens indhold og funktion og afspejler i sidste instans en *politisk* uenighed«[25]). I denne forbindelse er politik opfattet som en interessemodsætning, og denne modsætnings forudsætninger i både ydre og indre økonomiske forhold samt forsøgene på at nå ud over dem gennem indgreb på det parlamentarisk-politiske plan udgør hovedindholdet i resten af artiklen. Dette vil ikke i sig selv virke slående som en væsentlig ny eller overraskende måde at belyse forholdet mellem økonomi og politik på, men det i denne forbindelse bemærkelsesværdige er, at det drejer sig om to politologer, der som forudsætninger og randbetingelser for institutionelle politiske processer påpeger økonomiske forhold og søger at sammenkoble de to områder.

Denne bestræbelse er endnu mere udtalt i forfatterkollektivets artikel om korporatisme-begrebet. Udgangspunktet er den kriseagtige tilstand i de vestlige samfund og tager særligt sigte på at kunne belyse denne i de politiske institutioner. »Problemet er imidlertid, at politilogien ikke i dag synes at råde over nogen færdigudviklet teori eller noget begrebsapparat, der på tilfredsstillende måde kan indfange de forandringer i det politiske system, der øjensynlig er sket. Denne uhyre vanskelige opgave kan næppe løses med mindre man bevidst retter opmærksomheden mod *samspillet* mellem de politiske institutioner og i så høj grad som muligt søger at se disse ændringer som et produkt af den generelle samfundsmæssige udvikling«[26]). Dette synspunkt, der efter diskussionen af forskellige teoretikeres overvejelser om forholdet mellem især interesseorganisationer og de centrale styrende organer (regering, parlament) gentages i afslutningen. Det i denne forbindelse afgørende er, at det igen er politologer, der anskuer ændringer inden for deres særlige studieområde som et produkt af en generel samfundsudvikling og i konsekvens heraf påpeger nødvendigheden af at inddrage den i deres undersøgelsesfelt. Derfra og til P. Munchs formulering af »de økonomiske, samfundsmæssige Forholds fremherskende Betydning«[27]) er der kun et lille skridt.

24. ØP, 49., 1975, s. 241–73 og s. 317–44.
25. Sst., s. 244.
26. Sst., s. 319.
27. Jvf. note 4.

Den politisk-historiske profil

Denne stærkt udvalgte gennemgang af det politisk-historiske indhold i tidsskriftet gennem 50 årgange rummer trods alt visse muligheder for at kunne karakterisere den politisk-historiske profil med særligt henblik på at se, hvorledes den har markeret sig i et formodet særligt forhold til økonomien.

Med udgangspunkt i P. Munchs grundlæggende idé om det særlige forhold mellem disse to områder og derfor det frugtbare i samarbejdet mellem forskere, der beskæftigede sig med dem, kan man følge, hvilke vanskeligheder denne idé har haft ved at manifestere sig i tidsskriftets politisk-historiske indhold. Som fremhævet var der både hos P. Munch og i de spredte tilkendegivelser fra redaktionernes side en énsidig fremhævelse af rent metodiske udvekslinger som den mest konkrete anvisning af, hvori dette særlige forhold bestod. I praksis betød dette, at tidsskriftets medarbejdere – hvadenten de nu var knyttet til instituttet eller befandt sig i andre miljøer – i vid udstrækning har været henvist til deres egne teoretiske forudsætninger, således som de kunne hentes i henholdsvis historie og senere politologi og økonomi.

Dette medfører, at manifestationen af den politisk-historiske profil gennemløber forskellige skiftende faser, som vel nok i nogen grad afspejler instituttets udvikling, men i endnu højere grad udviklinger inden for de omgivende universitære miljøer. Som den ene yderlighed kan fremhæves 'den politiske kronik' og dens hele kronologiske opremsning af data, og som den anden den helt afgrænsede politiske teoridannelse, der forekommer totalt udelukkende over for mere omfattende samfundsmæssige betragtninger. Begge yderligheder viser sig rent faktisk at rumme væsentlige fællestræk med hensyn til deres teoretiske forståelse af politik. For den første implicit og for den anden explicit er der tale om en hævdelse af politikkens autonomi og primat, hvilket medfører en snæver koncentration om let identificerbare politiske institutioner og processer, som antages at indeholde deres egen forklaring i sig selv. Det er en politikopfattelse, som både populært og fagligt stadig er gængs og fortsat vil finde sine meget stærke fortalere. Der er heller ikke tale om, at den er 'forkert', men blot om, at den må anses for at være for begrænset i forhold til tidsskriftets grundlæggende idé. Noget andet er, at den teoretiske skærpelse af denne opfattelse på længere sigt kan vise sig at have haft positive virkninger, fordi dens fortalere nu på baggrund af en bedre teoretisk afklaring, begrebsmæssig præcision og forhåbentlig overvundet identitetskrise i det danske universitære miljø formentlig vil stå bedre rustet til at turde gå ud over deres egne teoretiske begrænsninger.

De mest udtalte tilløb til en politikopfattelse, der nærmer sig den grundlæggende idés hensigt, findes i de oversigtsartikler om konkrete emner, som er fremgået af en institutmæssig behandling. Dette synes at bekræfte den oprindelige pragmatiske holdning og understrege det frugtbare i, at det mest givende tværfaglige arbejde foregår omkring undersøgelsen af konkrete samfundsmæssige spørgsmål, som det allerede blev fremhævet af Henning Friis i en artikel

om »Samarbejde mellem samfundsvidenskaberne« i 38. årgang (1964)[28]. Denne rent praktiske angrebsmåde må dog for at bære videre dels forudsætte en vis teoretisk forhåndsafklaring og efterfølges af en teoretisk bearbejdelse, således at de indvundne indsigter i det frugtbare i samarbejdet ikke forbliver enkeltfænomener. I den henseende – men med en hel anden tilnærmelsesmåde – er de sidst omtalte artikler af politologer udtryk for en konkretisering af deres studieområdes placering inden for en samfundsmæssig helhedsopfattelse, som stærkt nærmer sig den af P. Munch formulerede.

Endelig skal omtales det aspekt af P. Munchs grundlæggende idé, som var »at øve en vis Indflydelse paa Begivenhedernes Gang.« Der er kun i et enkelt tilfælde blevet sandsynliggjort udslag heraf, og senere redaktioner synes direkte at have taget afstand herfra. Selv om det ikke kan påvises umiddelbart og selv om det ikke har været noget erklæret formål for hverken redaktioner eller forfattere, kan det naturligvis ikke udelukkes, at netop den skiftende politisk-historiske profil i tidsskriftet har været med til at præge begivenheder – især hvis man blandt begivenheder også vil henregne læsernes opfattelser af, hvad politik i det hele taget er. Men i henseende til direkte påvirkning af begivenheder, må politisk-historikere og politologer utvivlsomt erkende at stå langt tilbage for økonomer.

Det frugtbare eller ufrugtbare i P. Munchs grundlæggende idé er med velberåd hu slet ikke taget op til overevejelse i denne gennemgang. Fordi ideen ved givne lejligheder er blevet påberåbt, er den uden videre blevet antaget for at have tilslutning og taget som udtryk for tidsskriftets ønskede selvforståelse. På den måde er tidsskriftets politisk-historiske indhold blevet underkastet en ikke-marxistisk materialistisk-historisk analyse, som muligvis vil virke overraskende for mange af forfatterne og bidragyderne iøvrigt til tidsskriftet. Men i så fald rejses hele spørgsmålet om det meningsfulde i overhovedet at have et tidsskrift, der bærer titlen »Økonomi og Politik« – og det er jeg i hvert fald overbevist om både nødvendigheden af og de frugtbare muligheder i.

28. ØP, 38., 1964, s. 211–26.

En note om mål og midler i den økonomiske politik

P. Nørregaard Rasmussen

1. Den dag i dag er det ikke svært at finde beskrivelsen af samspillet mellem politiker og (professionel) økonom beskrevet efter den så kendte formular: Politikeren angiver målsætningerne for den økonomiske politik, hvorefter økonomen leverer en katalog over de midler, hvorved man opnår, hvad man ønsker. Det hele drejer sig »blot« om at løse nogle ligningssystemer. Politikeren angiver den ønskede værdi af forskellige, endogene variable. Økonomens bidrag er da at angive de sæt af handlingsparametre (midler), som, når systemet løses, fører til de ønskede værdier. Til dette kan så føjes en række tekniske kommentarer om, hvorledes modellens struktur – simultan eller kausal eller forskellige grader af ordning – kan påvirke svaret.

Lidt mere beskedent er formuleringen ofte: Økonomen har til opgave at gennemanalysere konsekvenserne af forskellige økonomisk-politiske indgreb, blotlægge konsekvenserne. Det mere beskedne ligger i, at her er midlerne givne.

Der er således tale om to adskilte verdener. Og man kan næppe hævde, at denne forenklede beskrivelse ikke kan være et *udgangspunkt* for dette (ømtålelige) problem. Men man kan hævde, at en så forenklet fremstilling selv i helt elementære indføringer nærmer sig det vildledende. Modifikationerne til udsagnet er på nippet til at vinde over kernen i udsagnet. Randkommentarer er i hvert fald stærkt påkrævet – hvor banalt det så end måtte være at forsøge et resumé. Ræsonnementerne – om man vil: argumenterne – kommer næppe i det følgende i en hierakisk rækkefølge. Men forhåbentlig er de væsentligste med[1]).

2. Først burde man naturligvis forklare: Hvad skal der forstås ved *mål* og ved *midler?* Dette bliver straks vanskeligt, fordi sondringen ikke kan være skarp.

1. Jeg havde oprindeligt tænkt artiklen udformet som et forsøg på en stærk generalisering af gældende teori som f. eks. så udmærket formuleret af Bent Hansen, *Finanspolitikkens ekonomiska teori,* Stockholm 1955 (SOU 1955:25), kap. 1, eller Sven Danø, »Den økonomiske politiks teori, mål og midler«, i Niels Thygesen og P. Nørregaard Rasmussen (red.), *Udviklingslinier i makroøkonomisk teori,* København 1969. Enhver kan forestille sig en sådan analyse med gennemgang af en række mulige ordninger for modellen og med hensyntagen til f. eks. sammenhænge mellem og begrænsninger på midlerne (og analogt på målsiden). – Det har (måske fejlagtigt) forekommet mig noget trivielt at forsøge at formalisere alt dette.

Midler bliver hurtigt til mål og mål bliver til midler. Eksempler er legio. Blot et: Balance på betalingsbalancen er en ofte gentaget målsætning. Men det erkendes dog straks, at dette snarere må kaldes et middel for at muliggøre f. eks. en selvstændig pengepolitik, som i næste runde naturligvis ikke er et mål, men et middel. Og således kan fortsættes. Typisk er det, at de umiddelbare målsætninger hurtigt viser sig at være midler i »en højere sags tjeneste«.

Men det gælder jo videre, at præcise angivelser af mål og – omend i mindre omfang – midler hører til sjældenheder. Her gælder det for det første, at målsætningerne er ikke noget politikeren blot slynger ud i luften. I hvert fald de aktuelle målsætninger – en regerings – bliver til i en *dialog* mellem mange parter, hvorunder embedsmænd også får »noget at sige«, og hvorunder samspillet mellem mål og midler også kommer klart frem[2]).

Og hvad angår den manglende præcision kan man blot, som illustration, tænke på, i hvor høj grad »lighed« har været et erklæret mål. Men hvem har nogensinde oplevet en præcision? Eksemplet er af de gode. Thi man kan her i hvert fald tale om, at målet forfølges i to retninger. Man kan f. eks. tilstræbe *større* lighed i bestemte og veldefinerede henseender og hertil angive midler. Målsætningen bliver da en bevægelse og ikke »et punkt«.

Men samtidig må man sondre mellem det formelle og det reelle – med en hertil hørende politisk vurdering. Eksempel: Det må umiddelbart forekomme, at man når et lighedsideal nærmere, når gymnasieskolen gøres gratis. Men hvis det nu er de befolkningsgrupper, som (næsten) under alle omstændigheder vil være rekrutteringsbasis for de gymnasiesøgende, der nyder godt af en sådan social reform, hvad da? Sondringen mellem det formelle, som forholdsvis let lader sig bedømme – ofte er en jurist tilstrækkelig! – og det reelle, som er meget vanskeligere at bedømme, er både væsentlig og pinagtigt. »Det er tilladt for både rige og fattige at sove under broerne« (Anatole France).

Det er jo ganske åbenbart, at den første indskydelse hos mange vil være, at formel lighed er ikke tilstrækkelig. Den må ledsages af reel lighed. Men det er vel også ganske åbenbart, og en sådan kan aldrig realiseres af den simple grund, at mennesker heldigvis er forskellige. Selv de bedste lærere ville aldrig have gjort mig til en Picasso. Hvorefter man vel hurtigt havner i vage udsagn af typen: »Privilegier og arv skal i hvert fald ikke være bestemmende«. Men hvad da? Egen indsats, lyder smukt, men kan det adskilles fra (en form for) arv – et argument, som dog kun har begrænset holdbarhed af den enkle grund, at en påvisning af, at man alene nærmer sig en ønsket tilstand, kan ikke være et tilstrækkeligt argument for, at bestræbelsen er nytteløs.

2. Man kan måske herunder henvise til, at det synes generelt at gælde, at jo nærmere man er forhandlingsbordet, jo mere »beskeden« bliver man i sine målsætninger. Dette viser vel klart samspillet mellem mål og midler. – Det kan tilføjes, at understregningen af den nævnte dialog kommer klart frem hos Erik Ib Schmidt, »den økonomiske rådgivningsfunktion over for den politiske funktion«, *Aktuelle økonomiske problemer. Festskrift til Carl Iversen*, København 1969.

3. Vigtigt er det at fremhæve, at hvis økonomen skal angive de sæt af handlingsparametre, som fører til de ønskede værdier for de endogene variable, så får han dermed en uløselig opgave. Mulighederne er jo legio, og økonomen vil da også *altid* pålægge sig selv restriktioner. Sommetider med og ofte uden at have politiske direktiver begrænser han antallet af handlingsparametre, incl. mulige institutionelle ændringer. Det vil altid – og bør altid – være genstand for strid, hvor stærkt han her skal begrænse sig. Henvisningen til, at man som rådgivende økonom må interessere sig særlig for, hvad der er »politisk relevant« er på ingen måde tom. (Betalingsbalanceproblemet kunne vel løses ved at forbyde al import). Men vanskeligheden er at bestemme, hvad man skal mene med »politisk relevant«, et uklart begreb, som er meget tidsbundet. Det i dag ikke mulige, knap tænkelige, kan i morgen være en selvfølgelig ting.

Om dette problem har der været, er og vil være megen strid. Hvor langt skal man gå? – Og herom kan der næppe siges noget generelt.

4. Et forhold, som virker stærkt forstyrrende på »mål-middel-konstruktionen«, må fremhæves: Den manglende éntydighed i mange af økonomiens resultater/analyser. Økonometrien har betydet et vældigt fremskridt i økonomi, først måske især metodologisk – om man vil: erkendelsesteoretisk – og i forståelse af sammenhænge, men i stigende grad tillige helt konkret ved angivelse af størrelsesordnerne for konsekvensen af givne indgreb. Men uanset dette forbliver der en principiel vanskelighed, som dog på ingen måde kan være en fundamental indvending mod økonometriens bestræbelser: Objektet er under bestandig ændring.

Den eneste konsekvens man i forskningen kan drage heraf er naturligvis, at så må man forsøge at endogenisere disse ændringer. Strukturelle forskydninger er alene et synonym for, at her er noget, vi ikke indtil nu har haft held til at »forklare«, men principielt kan man vel forestille sig, at modellen gøres stor nok til at trække disse forskydninger ind og gøre dem til endogene variable. Marx, betragtet som videnskabsmand, og Schumpeter er eksempler på forskere, som har forsøgt noget sådant.

Men omend dette er det erkendelsesteoretiske svar, så forbliver der stadig – og stadig på det erkendelsesteoretiske plan – den vanskelighed, at vi alene kan endogenisere på grundlag af et historisk materiale i en verden, der stadig producerer nye fænomener. Vi forbliver historikere og den flig (eller mere end det) af lovmæssighed, vi når at konstatere, er, eller er ofte, forældet visdom, før tryksværten når at tørre. (Og nogle vil tilmed påstå, at det er præcis dette, som gør økonomi til et spændende fag, mens andre følger det som en tung skæbne).

Følgen af denne erkendelsesteoretiske situation er imidlertid, at man næsten aldrig behøver at »føle sig 100 pct. overbevist« af økonomens argumentation. Der er altid plads for – og brug for – et skøn. Man kan ofte spørge, om

politikeren nu også har forudsætning for at afgive et kvalificeret skøn. Men i sidste ende overlader vi det dog til ham – således som vi nu har indrettet os (i en meget lille del af verden). Manglende viden bliver gjort til politikerens problem. Det er m. a. o. ikke således, at man overlader politikeren kun at træffe afgørelser om fundamentalt moralske spørgsmål, således som det ofte påstås. Det gælder tillige, og vel fuldt så meget, at man overlader ham at træffe afgørelser, når man skal handle under usikkerhed.

Og dette har i hvert fald den indre logik, at de skøn, som erstatter den manglende viden, er nødvendige, fordi verden skal regeres under usikkerhed i beslutninger skal træffes. (At processen meget ofte da går den anden vej, er en sag for sig: Man starter med beslutningen og tilpasser sine skøn, således at beslutningen ser ud som en følgeslutning).

5. Ud af dette rejser der sig bl. a. det vanskelige spørgsmål om, hvor langt man skal forsøge at gå i sin endogenisering. Hvor omfattende skal man tilstræbe at gøre sin model?

Denne formulering gør næppe et svar muligt. Højst kan man vel svare, at det afhænger ganske af, hvad man vil med sin model, i. e. hvilket spørgsmål man ønsker at stille og få besvaret. Hvad er problemet?

I spindelvævseksemplet – og bortset fra enkelte, spredte tilfælde har det alene været et eksempel, som illustrerer – er der kun tale om at belyse »noget, som også gør sig gældende«. En yderst partiel betragtning, som i virkelighedens verden krydses af meget andet, men hvori ræsonnementets værdi består i at rendyrke og udskille én blandt mange sammenhænge.

Eller tag lærebogens multiplikatormodel: Investeringerne er eksogene og heraf afledes en indkomstvirkning. Det er en ringe teori, som betragter investeringerne som eksogene, kan man med god grund sige. Men man kan også med god grund sige, at her er et stykke økonomisk teori, som er en god byggeklods i andre, større bygningsværker.

M. a. o.: De partielle modeller, hvori der findes en stribe af eksogene variable, er nyttige som mursten. Men til hvilken bygning?

Igen: Herpå kan man ikke svare generelt. Hvad, i. e. til hvilket »formål«, bygger man til? Forsøger man at trænge frem til et svar, synes det hele tiden at være: Vi er politikere, eller vi ønsker at betjene politikere, som vil ændre samfundet. (Det er jo præcis her, vi adskiller os fra naturvidenskabsmanden. Han kan ikke ændre stjerners gang. Det kan vi!).

Meget abstrakt er sagen helt klar: Økonomen udnævner visse variable til at være eksogene eller handlingsparametre i modellen. Hvorpå analysen begynder. Men når politikerne derefter fortæller, at disse handlingsparametre er ikke tilgængelige og kræver nye svar, bliver det mere vanskeligt. Naturligvis er det yderst primitivt at betragte investeringerne i vort samfund som eksogene. Hvorefter man forsøger at endogenisere (selv om det er svært). Men hvad med time-

lønnen? Kan man dog ikke enten betragte den som politisk bestemt eller henvise til, at »det er ikke mit bord« – spørgsmålet hører hjemme hos politologerne?

Her må økonomen føle sig trængt. Også for udenforstående må det forekomme, som om økonomi er den mest fremskredne af samfundsvidenskaberne. Og når tjeneren ved side bordet ikke evner at servere, hvad da?

Igen på det abstrakte plan: Fælles køkken klarer sagen. Men for at blive i billedet: Hvordan forenes det franske køkken med tung, ufordøjelig bondekost. – Det er så let at sige, at man må endogenisere, men hvis sociologerne ikke har en god, dækkende beskrivelse af lønnens bestemmelsesgrunde, hvad skal økonomen da fortælle politikeren?

6. Det er allerede nævnt, at sondringen mellem mål og midler i sig selv er lidet skarp. Ud over det anførte kan fremhæves, at økonomen må erkende, at der næppe er et eneste »middel«, man kan påstå, en regering – eller andre former for magthavere – kan anvende helt suverænt. I virkelighedens verden er alle midler handlingsparametre, som kun kan anvendes inden for ofte meget begrænsede intervaller. Der er flere gode grunde til, at enhver, der fører politik – det være sig Anker Jørgensen eller Shahen, Amin eller Carter, Mao eller (for den sags skyld) Napoleon – kun kan bevæge sig inden for et begrænset interval. Går magthaverne uden for dette, er der risici – voksende med afstanden. De mulige reaktioner på at »gå for langt« har højst forskellige fremtrædelsesformer. Og det er en politisk vurdering, hvor stor usikkerheden er. Også i denne forstand bliver sondringen mellem mål og midler flydende. Og det bør tilføjes, at midlernes slagkraft jo er stærkt varierende. Generelt gælder vel, at for de kraftigt virkende midler er »intervallet« så meget mindre.

Hertil kommer, at enhver magthaver må erkende, at intervallet for variation i midlerne begrænses af, hvad man kunne kalde rent praktiske, herunder administrative, begrænsninger – som i øvrigt også (foruden de nævnte skøn) henføres til at være en politisk vurdering. Hvor hurtigt kan man gå frem, når man vil indføre en form for indkomstskat i Grønland? Eller kildeskat i Danmark? – Billedet er det samme som ovenfor: Handling under usikkerhed henvises til politikeren.

I mange tilfælde betyder dette tillige, at der tilsyneladende kommer bånd mellem handlingsparametrene. Det bliver politisk nødvendigt at anvende flere midler samtidigt, jfr. eksempelvis den herskende politiske filosofi omkring indkomstpolitik, som kræver helhedsløsninger.

7. Nærmere betænkt gælder det dog nok, at bånd mellem handlingsparametrene snarere afledes af bånd mellem målene. En politisk konstellation, incl. en diktators nødvendige hensyntagen til omgivelserne, betyder en form for enighed om et sæt af handlingsparametre under hensyntagen til, at der er flere mål-

sætninger. Og tilmed gælder det (netop her), at målsætningerne ikke bliver helt absolutte, men kan vejes op mod hinanden.

Herved erstattes den mere enkle, stiliserede problemstilling med klare, absolutte mål, med en eller anden form for en velfærdsfunktion, som – inden for de givne muligheder (bibetingelserne) - søge maksimeret. Og dette er i hvert fald tilsyneladende en ganske væsentlig ændring af problemstillingen. Thi det indebærer, at målsætningerne bliver af en helt anden relativ karakter, idet der åbnes for muligheden for et »trade-off« mellem forskellige målsætninger. Man ofrer f. eks. noget af beskæftigelsen på betalingsbalancebalancens alter.

Denne situation er imidlertid ikke fundamentalt forskellig fra det mere enkle tilfælde med absolutte målsætninger. Man kan nemlig anlægge den betragtning, at når man indfører velfærdsfunktioner, svarer det til, at der bliver sammenhæng mellem målsætningerne.

8. Til alt dette kommer et ganske væsentligt krydderi: Politikeren må ifølge sagens natur være fjendsk over for samfundsvidenskabsmanden. Den sidste forstyrrer, eller risikerer at forstyrre hans cirkler. Politikerens skøn er naturligvis påvirket af valgsituationen. Det er irriterende, hvis vismænd og/eller (andre) økonomer henviser mange fænomener til at være eksogene – det er så svært! Forsøger han på den anden side at gå lidt tættere på, reagerer politikeren. Noget sådant gør hans tilværelse vanskeligere, og han føler vel tillige stærkt, at hans handlingsparametre kun kan anvendes inden for snævre intervaller, som indsnævres yderligere, når den udenforstående »blander sig«.

Der består hermed en iboende modsætning mellem økonomen og politikeren, hvilket der er mangfoldigt, empirisk belæg for.

9. Fundamentalt må erkendelsen af, at den måde samfundet er organiseret på, er menneskeskabt, blive af vidtrækkende betydning. Intet er givet fra naturens (herunder en guddommelig skabnings) hånd. Menneskeheden formulerer og bestemmer selv sin skæbne.

Tilbage står kun et par problemer såsom, af hvem og på hvilket grundlag skal denne skæbne formuleres og bestemmes? Dette er ikke helt nede i småtingsafdelingen, bl. a. fordi »mål-middel-konstruktionen« i hvert fald ikke kan og bør forstås håndfast.

Økonomi og Politik i den Politiske Økonomi

Peter Dencik og Per Kongshøj Madsen

Indledning

To forhold har i de senere år aktualiseret diskussionen omkring opfattelsen af politikken indenfor den økonomiske teori.

Det ene er den kraftige vækst i den offentlige sektor, som i de senere år har fundet sted både i Danmark og de øvrige vestlige industrilande. Befolkningernes levevilkår bliver i stadig større grad påvirket af beslutninger, der træffes uden for den private sektor både som følge af den øgede beskæftigelse i den offentlige sektor og som følge af den tiltagende offentlige direkte og indirekte regulering af beslutninger om produktionens tilrettelæggelse og fordeling i den private sektor[1]).

Det andet forhold er den krise i den statslige økonomiske politik, som udspringer af de seneste års økonomiske og politiske kriser i Danmark og de øvrige vestlige industrilande. De statslige styringsmuligheder, som i 60'erne forekom relativt omfattende, har vist sig i høj grad begrænsede overfor de aktuelle problemer omkring produktion, beskæftigelse, inflation og betalingsbalance.

I lyset heraf kan det ikke undre, at der er fremkommet en righoldig litteratur, som formulerer opfattelser af forholdet mellem økonomi og politik, der afviger fra den tankegang, som er dominerende i den økonomiske teori – en tankegang, der kort fortalt kan karakteriseres ved en skarp adskillelse mellem økonomiske og politiske forhold og beslutninger og tillige et optimistisk syn på mulighederne for politisk regulering af den økonomiske udvikling.

Vi vil i det følgende gennemgå en række af disse alternative opfattelser af forholdet mellem økonomi og politik, således som disse er formuleret af økonomer, der arbejder indenfor den tradition, der kan kaldes den politiske økonomi.

Forinden er en begrebslig afklaring dog nødvendig. Når vi taler om for-

1. En oversigt over udvikling i Danmark i de sidste 100 år findes hos P. Nørregaard Rasmussen, (1972).

holdet mellem økonomi og politik er dette udtryk for en opfattelse af, at det kapitalistiske samfund kan ses som niveau – delt. Det økonomiske niveau omfatter de strukturer og processer, som karakteriserer produktion og fordeling af varer og tjenester. Det politiske niveau omfatter derimod de strukturer og processer, som karakteriserer staten og de handlinger, der foregår indenfor staten og i statsligt regi[2]). Disse niveauer skal opfattes som analytiske. I den samfundsmæssige virkelighed vil de i en række tilfælde være integrerede, således som det for eksempel er tilfældet ved statslige vareproduktion.

Vi anvender således i den foreliggende sammenhæng en forholdsvis snæver definition af politik og vil i det følgende bruge ordene »politik«, »det politiske niveau« og »staten« i flæng. Dets eventuelle svagheder ufortalt har dette politikbegreb den væsentlige fordel, at definitionskæden kan bringes til en hurtig afslutning og tillade en fortsættelse til artiklens egentlige emne.

Forinden vil vi dog fremføre to advarsler. For det første må artiklen ikke forstås som en gennemgang af forskellige statsopfattelser som sådan, men som en oversigt over forskellige politiske økonomers opfattelse af forholdet mellem politik og økonomi.

For det andet er artiklen ikke – selv med denne begrænsning – en oversigtsartikel i sædvanlig forstand. Vi har ikke tilstræbt en ligelig dækning af alle områder, men har ladet vor egen vurdering af synspunkternes relevans være styrende for vægtfordelingen i litteraturvalg og fremstilling.

Selv om det er vanskeligt at foretage en klassifikation af den økonomiske videnskabs forskellige retninger, mener vi, at det er muligt at udskille to hovedgrupper: den politiske økonomi og nationaløkonomien (den neoklassiske syntese). I artiklen anvender vi en yderligere opdeling af den politiske økonomi i fire undergrupper: den »nye politiske økonomi«, den institutionelle tradition, post-keynesianerne og den marxistiske politiske økonomi. Den sidstnævnte opdeles atter i kapitallogikere, »welfare-warfare«-traditionen samt de klassekamporienterede teorier. Fælles for den politisk økonomiske tradition – muligvis med undtagelse af post-keynesianerne – er, at der trods metodologiske forskelle påpeges nødvendigheden af at integrere den politiske og den økonomiske udvikling til en totalanalyse af samfundet.

En tilsvarende opdeling af nationaløkonomien findes ikke i artiklen.. Den væsentligste begrundelse herfor, er, at nationaløkonomien er forholdsvis homogen i sit syn på politik som repræsenteret ved eksogene faktorer i analysen. Disse faktorer ligger som sådanne udenfor nationaløkonomiens studieobjekt. Denne ensartethed i synet på politikkens rolle i den økonomiske analyse forhindrer imidlertid ikke, at der indenfor nationaløkonomien findes forskellige opfattelser af, hvilken økonomisk politik, som i en given situation er den optimale – dvs. den »nationaløkonomisk rigtige«.

2. Her og i det følgende menes staten i bred forstand, dvs. inklusive kommuner og anden offentlig virksomhed.

I artiklen diskuterer vi afslutningsvis, hvilke krav den samfundsmæssige udvikling stiller til den økonomiske videnskab. Vi må konkludere, at den øgede tendens til sammensmeltning af det politiske og det økonomiske niveau i de udviklede kapitalistiske lande, gør det nødvendigt for den økonomiske videnskab at forlade nationaløkonomiens snævert økonomisk orienterede teoriopfattelse. Hvis den økonomiske videnskab skal kunne forklare den samfundsmæssige udvikling, kræver dette et udgangspunkt i og en udbygning af den politisk økonomiske tradition.

Den økonomiske videnskab må opgive sin teknokratiske holdning og atter blive en samfundsvidenskab[3]).

Den klassiske politiske økonomi og politikken

> »... political economy meant different things to different writers, and in some cases it meant what is now known as economic theory or 'pure economics'«[4]).

Den uklarhed, som kommer til udtryk i ovenstående citat, vanskeliggør en klassifikation af den politisk økonomiske tradition. Heraf følger dog ikke, at man ikke kan finde nogle fælles træk for den politisk økonomiske tradition – den videnskab, der beskæftiger sig med samfundsmæssige problemstillinger.

Traditionen skal ses dels som en kritik af den merkantilistiske samfundsopfattelse og dels som en videreudvikling af denne. Med økonomer som A. Smith, D. Ricardo og T. Malthus skete der imidlertid en præcisering af begrebsapparat og argumentation i forhold til tidligere, samtidig med at der stræbtes efter at inddrage såvel økonomiske som sociale og politiske faktorer til forklaring af den samfundsmæssige udvikling og betingelserne for fortsat vækst.

Den politisk økonomiske tradition udvikledes i en periode, hvor de kapitalistiske produktionsforhold voksede frem i konfrontation med resterne af den feudale samfundsstruktur, hvilket blandt andet viste sig i en stadig indflydelsesrig, men fra kapitalismens synspunkt overflødig, klasse af jordbesiddere – »... the landlords like all other men love to reap where they never sowed, ...«[5]).

Hertil kom en temmelig omfattende – merkantilistisk inspireret – statslig regulering af økonomien:

> »In the chapter which follows we shall see the state trying to do things *to* the economy and *for* the economy by laws, decrees, or administrative practice. If all these efforts, spread over two or three centuries are raked together, they make an imposing heap of government intervention and

3. En klargørende diskussion om nationaløkonomiens udvikling og behovet for en samfundsvidenskabelig økonomisk videnskab findes hos bl. a. W. Meissner, (1972).
4. Schumpeter, (1954 b), p. 21.
5. A. Smith, (1776), p. 152.

> control which can fittingly be called *étatisme* (a good French word) or *statism* (an ugly English translation). Scarcely any aspect of economic affairs was immune from attention«[6]).

Den fremvoksende industrikapitalistklasse havde da behov for at klargøre, hvilke økonomiske, sociale og politiske kræfter, som bestemte fordelingen af et lands produktion – rigdom – mellem de tre samfundsklasser, jordejere, kapitalister og arbejdere, da denne fordeling bestemte al anden fordeling:

> »These are the three great, original and constituent orders of every civilized society, from whose revenue that of every other order is ultimately derived«[7]).

Det centrale for den politiske økonomi var derfor at klargøre, hvilke økonomiske, sociale og politiske relationer i den daværende samfundsformation, som var afgørende for den samfundsmæssige udvikling. D. Ricardo formulerede for eksempel den politiske økonomis opgave på følgende måde:

> »But in different stages of society, the proportions of the whole produce of the earth which will be alloted to each of these classes, under the name of rent, profit and wages, will be essentially different, / ... / To determine the laws which regulate this distribution, is the principal problem in Political Economy«[8]).

I sin analyse af den samfundsmæssige udvikling i en kapitalistisk økonomi kom den daværende politiske økonomi frem til, at den optimale situation for alle samfundsindivider skabtes, hvis den kapitalistiske økonomi fik lov til at fungere uforstyrret af indgreb fra statens side.

På overfladen kan det forekomme som om den datidige politiske økonomi behandlede det politiske niveau på samme måde som den moderne nationaløkonomi, som jo arbejder med modeller, hvor staten enten slet ikke eksisterer eller i bedste fald udgør en eksogent bestemt faktor. Men der er en fundamental forskel. Den moderne nationaløkonomi behandler som hovedregel ikke politiske eller sociale problemstillinger. Den hverken formår eller ønsker at forklare samfundsudviklingen udfra et helhedssyn. Derimod analyserede den tidlige politiske økonomi effekterne af statens indgreb i økonomien og søgte at påvise, at disse indgreb gavnede en bestemt klasse – jordejerne.

Det var denne analyse af årsager til og effekter af den statslige regulering af økonomien, som førte frem til, at den datidige politiske økonomi, ud fra sit klassemæssige standpunkt, blev fortaler for en ureguleret kapitalistisk markedsøkonomi kun styret af »den usynlige hånd«.

6. Heaton, (1963), p. 224.
7. A. Smith, (1776), p. 356.
8. D. Ricardo, (1817), p. 49.

A. Smith skrev for eksempel:

> »But the policy of Europe, by not leaving things at perfect liberty, occasions other inequalities of much greater importance«[9]).

Og D. Ricardo konstaterede:

> »There are no taxes which have not a tendency to lessen the power to accumulate«[10]).

Afgørende i denne forbindelse var også de klassiske økonomers opfattelse af Say's lov, som i korthed indebærer, at al produktion skaber sin egen efterspørgsel, hvilket medfører, at der aldrig opstår problemer med at afsætte varerne og dermed realisere profitten. Denne lov var garanten for, at den kapitalistiske vækstproces ikke hæmmedes af realisationsproblemer i takt med det stadigt voksende produktionsresultat.

Nævnes bør det dog, at der hos de tidlige politiske økonomer ikke tegnedes et éntydigt positivt billede af kapitalismens udviklingsmuligheder. Mest udtalt finder man hos Malthus argumenter for, at der kan opstå realisationsproblemer og for at kapitalismens vækst ikke vil kunne hæve levestandarden for arbejderklassen.

Kritikken af den klassiske politiske økonomi

Det mest omfattende angreb på den politisk økonomiske tradition og dens forsvar for den kapitalistiske produktionsmåde kom fra Karl Marx, som eksplicit helligede en stor del af sine teoretiske arbejder kritikken af den politiske økonomi.

Netop som følge, dels af Marx's grundlæggende kritik af den politiske økonomi og hans kvalitative videreudvikling af denne, og dels hans kritik af den kapitalistiske produktionsmåde, kan der argumenteres for at indføre betegnelsen den klassiske politiske økonomi for den tradition, som gik forud for Marx.

Marx hovedkritik mod de klassiske politiske økonomer var rettet mod deres ahistoriske opfattelse af kapitalismen og deres faktiske funktion som apologeter for den fremvoksende kapitalistklasse.

Samtidig med at den kapitalistiske produktionsmöde blev dominerende – hvilket i England skete i begyndelsen af 1800-tallet – antog den politiske økonomi en ny karakter. Fra at have været det fremvoksende borgerskabs videnskabelige fundament i dets kritik af de feudale samfundselementer og den statsregulerede merkantilisme, fik den politiske økonomi i løbet af 1800-tallet i stadig højere grad karakter af et ideologisk forsvar for kapitalismen. Denne udvikling kulminerede i slutningen af århundredet, hvor borgerskabets økono-

9. A. Smith, (1776), p. 222.
10. D. Ricardo, (1817), p. 169.

mer endeligt opgav den politisk økonomiske tradition og i stedet blev nationaløkonomer. Bruddet i den borgerlige økonomis udvikling kan symboliseres ved udgivelsen af A. Marshall's bog »Principles of Economics«, der første gang udkom i 1890.

I efterskriftet til andet oplag af »Kapitalen« bind I – skrevet i 1873 – beskrev Marx denne udvikling i følgende vendinger:

> »Bourgeoisiet havde i Frankrig og England erobret den politiske magt. Fra da af antog klassekampen, praktisk og teoretisk, mere og mere udprægede og truende former. Det var dødsklokkerne, der ringede for den borgerlige økonomi som videnskab. Det drejede sig nu ikke længere om, hvorvidt en eller anden teoretisk formulering er sand, men hvorvidt den er nyttig eller ikke. I stedet for uegennyttig forskning fik man betalt klopfægteri, i stedet for fordomsfri videnskabelig undersøgelse apologetikkens dårlige samvittighed og slette hensigter«[11]).

I den ovenfor omtalte bog af Marshall, som i en lang periode dominerede universitetsundervisning i nationaløkonomi, formuleredes en sådan apologetisk holdning:

> »It may be well therefore to note that the tendency of careful economic study is to base the rights of private property not on any abstract principle, but on the observation that in the past they have been inseparable from solid progress; and that therefore it is the part of responsible men to proceed cautiously and tentatively in abrogating or modifying even such rights as may seem to be inappropriate to the ideal conditions of social life«[12]).

I en historisk materialistisk analyse af samfundsudviklingen som styret af muligheden for spændinger imellem samfundets økonomiske basis og den politiske og ideologiske overbygning og med en opfattelse af kampen mellem samfundsklasserne som den drivende kraft i historien, placerede Marx kapitalismen i sit historiske perspektiv. Samtidig søgte Marx gennem omformuleringen af Ricardos arbejdsværdilære til en udbytningsteori at afdække aktuelle modsætningsforhold i et kapitalistisk system. Og endelig udarbejdede Marx i sine kriseteorier en omfattende modargumentation mod Say's lov og andre forestillinger om kapitalismens stabile udviklingsmuligheder på længere sigt.

I hans historisk materialistiske analyse af samfundsudviklingen var spørgsmålet om forholdet mellem økonomi og politik af central betydning. Dette fremgår blandt andet deraf, at han havde til hensigt at behandle »det borgerlige økonomiske system i følgende orden: kapital, jordejendom, lønarbejde, stat, udenrigshandel, verdensmarked«[13]). Selv om Marx aldrig nåede at fuldføre

11. K. Marx, (1867), p. 99.
12. A. Marshall, (1920), p. 40.
13. K. Marx, (1859), p. 354.

dette omfattende projekt, findes der i alle hans arbejder en stræben efter at integrere det politiske og økonomiske niveau i en politisk økonomisk analyse. Et udmærket eksempel på dette er diskussionen af statslige subventioner til etablering af kapitalistisk produktion samt den s. k. oprindelige akkumulation i første bind af »Kapitalen«.

En mere eksplicit analyse af årsagerne til og effekterne af den statslige politik findes i de skrifter, som i højere grad forholder sig til et konkret historisk udviklingsforløb som for eksempel »Klassekampene i Frankrig« og »Louis Bonapartes 18'de Brumaire«. En mere rendyrket statsteoretisk analyse findes i de såkaldte ungdomsskrifter.

Men selv i de mere abstrakte økonomisk orienterede arbejder som for eksempel »Kapitalen« findes diskussioner om hvorledes den økonomiske udvikling er afgørende for det politiske niveau:

> »Det er altid i de umiddelbare relationer mellem produktionsbetingelsernes ejere på den ene side og de umiddelbare producenter på den anden – relationer, hvis form i hvert tilfælde altid med naturnødvendighed svarer til et bestemt udviklingstrin i den måde, arbejdet udføres på, og dermed til arbejdets samfundsmæssige produktivkraft – hvori vi finder den inderste hemmelighed, det skjulte grundlag for hele samfundets opbyg- og derfor også for den politiske form, som suverænitets – og afhængighedsforholdet antager, kort sagt for den til enhver tid herskende specifikke statsform«[14]).

Politikken i den neoklassiske syntese – nationaløkonomien

I forhold til den politisk-økonomiske tradition markerede den neoklassiske teoris fremvækst sidst i 1800-tallet et afgørende brud. Interessen blev forskudt fra dynamiske makro-relationer, som søgtes analyseret i samfundsmæssig sammenhæng, til en statisk og ofte teknisk forfinet undersøgelse af enkeltindividers og virksomheders nytte – og profitmaksimering. Borte var forestillinger om klasser og om muligheder for fundamentale uligevægte i det kapitalistiske system. Borte var også ambitionerne om at forsøge at forstå, hvorledes den økonomiske og den politiske udvikling betinger hverandre og i samspil former en samfundsmæssig totalitet. Hvad der måtte forekomme af krisetendenser i form af stagnation og arbejdsløshed forklaredes ved trægheder i markedsmekanismen eller forsøg på monopolisering (for eksempel fagforeningernes forsøg på monopolisering af salget af arbejdskraft).

Vi vil ikke i denne sammenhæng nærmere diskutere årsagerne til, at den borgerlige økonomiske videnskab udviklede sig fra politisk økonomi til praxologi[15]). Blot vil vi påpege, at med denne udvikling afsluttedes retræten fra den

14. K. Marx, (1894), p. 1018.
15. Se herom O. Lange, (1963), kap. 5.

politiske økonomis problemkredse til problemstillinger af mere praktisk-teknisk karakter umiddelbart anvendelige for de dominerende aftagergrupper. Retræten fra den politiske økonomi kombineredes med en ideologisk offensiv. De herskende klasseforhold og den statslige politik fremstilledes skønmalerisk gennem en fordrejning af de virkelige årsagssammenhænge i subjektiv retning.

Verdenskrisen i 30'erne satte denne teoribygning overfor alvorlige erkendelsesproblemer.

Løsningen herpå blev forkastelsen af Say's lov og introduktionen af teorien om den effektive efterspørgsel kombineret med en påpegning af især investeringernes afgørende rolle for konjunkturforløbet. For eftertiden kom J. M. Keynes med sin »The General Theory of Employment, Interest and Money« fra 1936 til at stå som eksponenten for denne nye teoridannelse, som imidlertid nogenlunde samtidigt og uafhængigt af Keynes også formuleredes af svenske liberale økonomer (Lundberg og Myrdal) og af den polske marxist M. Kalecki[16]).

Selv om den »keyneske revolution« på flere punkter brød afgørende med den neoklassiske analyse, lykkedes det alligevel i løbet af den første efterkrigstid at etablere et økonomisk teorisystem – den neoklassiske syntese – baseret på tre forholdsvis adskilte elementer. Mikroteorien var bygget på den traditionelle neoklassiske teori. Makroteorien bestod af en kortsigts-makroteori hentet fra Keynes og en vækstteori, der byggede på de neoklassiske vækstmodeller, som introduceredes af Solow og Swan i 1950'erne. Dette teorisystem er stadigt dominerende indenfor den nationaløkonomiske undervisning og videnskab.

Den centrale tese i denne teoribygning er, at en frit fungerende kapitalisme – dvs. en kapitalisme uden monopolistiske sammenslutninger, fagforeninger eller statslige indgreb – leder til en maksimal vækst og en optimal behovstilfredsstillelse i samfundet. På lang sigt fås i en sådan økonomi ifølge den neoklassiske syntese fuld beskæftigelse og fuld kapacitetsudnyttelse. Kortvarige afvigelser herfra kan afhjælpes gennem en adækvat økonomisk politik – i første række finanspolitik –, som bør være generel for ikke at forstyrre markedsmekanismerne og derved skabe et inoptimalt udviklingsforløb.

Med udviklingen af den neoklassiske syntese som det dominerende paradigme indenfor den borgerlige økonomiske videnskab mistede denne relationerne til den klassiske politiske økonomi. Medens den klassiske politiske økonomi tog sit udgangspunkt i de socio-økonomiske klassers rolle i fordelingen af det samlede produktionsresultat og denne fordelings betydning for investeringsaktiviteten og dermed væksten i »nationens rigdom«, bygger den neoklassiske syntese på en individorienteret psykologisk teori om menneskets rationelle adfærd – forestillingen om »the economic man«[17]). De økonomiske relationer betragtes isoleret fra deres politiske og sociale sammenhæng. Disse

16. Se artiklerne fra 1930'erne samlede i Kalecki (1971).
17. Jvf. Sten Johansson, (1968).

forhold bliver i den neoklassiske syntese betragtet som eksogene faktorer – og ikke i samspil med den økonomiske udvikling. Forholdet mellem økonomi og politik ses da først og fremmest som en mål-middel-relation eller et effektivitetsproblem.

Denne udvikling af den nationaløkonomiske videnskab betyder, at den ikke længere kan forklare den økonomiske udvikling – endsige forstå den samfundsmæssige udvikling i sin totalitet som resultatet af et dialektisk samspil mellem de forskellige samfundsniveauer.

Selv om forskellen mellem den klassiske politiske økonomi og den neoklassiske syntese er åbenbar, fremtræder der en endnu klarere skillelinie i forhold til den marxistiske tradition indenfor den økonomiske videnskab, som har videreudviklet de grundlæggende tankegange i den klassiske politiske økonomi. Denne marxistiske politiske økonomi tager sit udgangspunkt i den antagonistiske modsætning mellem de to kapitalistiske hovedklasser – arbejderklassen og kapitalistklassen. Og den påviser hvorledes den kapitalistiske produktionsmåde til stadighed vil føre til kriser. For den marxistiske politiske økonomi er det derfor naturligt at inddrage statens handlinger og klassekampen som centrale forhold i analysen af den samfundsmæssige udvikling.

Modsætningerne mellem den etablerede nationaløkonomi og dens alternativer i den politiske økonomiske tradition blev aktuelle i løbet af 1960'erne. Flere forhold kan forklare dette. Som en af de afgørende årsager finder vi den krisefyldte økonomiske og politiske udvikling i de kapitalistiske lande siden slutningen af 1960'erne. Den neoklassiske synteses manglende evne til at forstå denne udvikling – endsige angive akceptable løsninger – bliver stadig mere åbenbar.

Vi vil i de følgende afsnit gennemgå og vurdere fire af disse alternativer til nationaløkonomien. Interessen for alle fire alternativer har af de ovennævnte årsager været stigende i de seneste år. Ud fra et relevanskriterium vil vi lægge hovedvægten på den seneste udvikling i den marxistiske politiske økonomi. Forinden vil vi kort omtale tre andre retninger, som også har været genstand for en øget opmærksomhed: den »nye politiske økonomi«, den institutionelle skole og den post-keynesianske skole.

Den »nye politiske økonomi«

I de senere år har der indenfor den økonomiske videnskab udviklet sig en særlig retning, som på grundlag af en traditionel neoklassisk teoriopfattelse søger at analysere politiske problemstillinger. Udgangspunktet for dette forsøg på at udvikle politikkens økonomiske teori er, at man i de udviklede kapitalistiske industrilande stadigt vanskeligere kan skelne mellem politik og økonomi. En af skolens fortalere – Bruno S. Frey – konstaterer:

> »Wirtschaft und Politik lassen sich in einer hochentwickelten Industriegesellschaft auch deshalb immer weniger trennen, weil der Anteil der

> Güter, deres Produktion und Verteilung nicht mehr durch den Markt geregelt wird, stetig zunimmt. / ... / Werden politische Prozessen in die ökonomischen Überlegungen nicht mit einbezogen, so sind keine Aussagen über Angebot dieser Güter möglich«[18]).

Politikkens økonomiske teori – eller den »nye politiske økonomi«[19]) – adskiller sig fra den marxistiske politiske økonomi derved, at den ikke forsøger at udvikle en politisk økonomisk analyse, som tager sit udgangspunkt i relationen mellem politik og økonomi. I stedet søges den neoklassiske teoris anvendelsesområde udvidet til at omfatte også de politiske samfundsprocesser.

Det centrale i den »nye politiske økonomis« analyse er spørgsmålet om gennem hvilke mekanismer, man kan afdække og aggregere individuelle præferencer. Man forudsætter således, at princippet om individuel nyttemaksimering ikke bare er gyldigt for det økonomiske niveau, men også for det politiske – aktørerne i de politiske processer stræber efter at maksimere deres individuelle nytte.

> »Die Ökonomische Theorie der Politik geht dabei von einer strengen Prämisse aus: Allen Akteuren wird ein 'nutzenmaximierendes' Verhalten unterstellt. Für die staatliche Bürokratie wird z. b. nicht ein Handeln im Einklang mit dem Gemeinwohl angenommen, sondern ein eigennütziges Verhalten der Beamten«[20]).

Den »nye politiske økonomi« beskæftiger sig i hovedsagen med beslutningsprocesser omkring produktion og fordeling af offentlige varer og tjenester, idet udviklingen i den offentlige sektor søges analyseret ud fra en traditionel nyttemaksimeringsteori[21]).

Det kendeste eksempel på en generel analyse – indenfor denne forståelsesramme – af politiske forhold er formentlig A. Downs forsøg på at udvikle en økonomisk teori for demokrati (Downs (1957)).

Vi skal ikke her nærmere diskutere relevansen af politikkens økonomiske teori, men nøjes med dels at henvise til den efterhånden temmelig omfattende og gennemgribende kritik af nytteteorien og dels til den videre diskussion i denne artikel om forholdet mellem økonomi og politik.

Den institutionelle skole

En særegen og temmelig overset tradition indenfor den politiske økonomi udgøres af den institutionelle skole (til tider betegnet den historiske skole). Denne tradition voksede frem i slutningen af forrige og begyndelsen af dette århun-

18. Frey (1972), p. 36.
19. Se forordet i Frey & Meissner, (1974).
20. Frey (1972), p. 37.
21. Et eksempel på denne fremgangsmåde findes hos Tullock, (1971).

drede som en reaktion dels mod den neoklassiske teoris marginalisme og nytteteori og dels dens optimistiske tro på en ureguleret kapitalisme som den bedste garant for fuld beskæftigelse og voksende velstand.

En af de fremtrædende institutionelle økonomer, T. Veblen, spørger i essayet »The Limitation of Marginal Utility« efter relevansen af den marginalistiske teori, da han hverken kan se, at den har nogen relevans for de rent økonomiske problemstillinger omkring produktion og fordeling eller – i endnu mindre grad – for socio-økonomiske problemstillinger[22]). I lighed med de klassiske politiske økonomer fokuserer institutionalisterne på fordelingsproblematikken. I modsætning til Veblen, der så »rigdom og fattigdom (som) naturgivne (også gældende) deres mindst tiltalende karaktertræk« betragter de moderne institutionalister fordelingen som et normativt problem – et ulighedsproblem[23]).

Tankegangen hos de moderne institutionalister kan formentlig enklest sammenfattes derhen, at de på den ene side indrømmer at en ureguleret kapitalisme skaber en stigende ulighed, men på den anden side mener de ikke i modsætning til Veblen, at denne tiltagende ulighed – national og internationalt – er en nødvendig konsekvens af en kapitalistisk samfundsstruktur. I stedet diskuterer de moderne institutionalister indgående, hvilke former for politiske indgreb, som skal til for at skabe en mere egalitær samfundsudvikling. Således skriver for eksempel G. Myrdal:

> »En huvudtes för denna nya fas i mitt arbete var att välplanerede jämlikhetsreformer kunde vara förebyggande och uppbyggande och på så sätt produktiva«[24]).

En anden fremtrædende institutionalist, J. K. Galbraith, konstaterer i sin bog »Det rige samfund«:

> »Særlig må vi finde en måde hvorpå vi kan komme den fattigdom til livs, som hjemsøger os indenfor de offentlige ydelser, / ... / Det vil være nødvendigt for at mildne, og mere optimistisk, at fjerne de sociale forstyrrelser, der følger af den bestående uligevægt«[25]).

Og denne uligevægt kan afskaffes gennem politiske beslutninger om at ekspandere den offentlige sektor:

> »Så længe den samfundsmæssige ligevægt ikke er fuldkommen, bør man ikke tøve med at kræve højere satser (omsætningsskatter, vor anm.)«[26]).

Det skal tilføjes, at institutionalisterne er forskellige i deres vurdering af ulighedsproblemet i de kapitalistiske lande. Nogle lægger hovedvægten på ind-

22. Schumpeter, (1954 b), p. 911.
23. Galbraith, (1968 a), p. 54.
24. Myrdal, (1973), p. 20.
25. Galbraith, (1968 a), p. 249.
26. Galbraith, (1968 a), p. 254.

komstfordeling og restfattigdom, medens andre, som f. eks. J. K. Galbraith ovenfor, i højere grad ser ulighedsproblemet som en uligevægt i fordelingen af samfundets ressourcer på offentlig og privat anvendelse. Fælles er imidlertid troen på, at ulighed og uligevægt kan afskaffes gennem fornuftige statslige indgreb.

Denne fokusering på disse spørgsmål medfører, at det for de institutionelle økonomer bliver naturligt at integrere de politiske, sociale og økonomiske aspekter eftersom »jämlikshetsfrågan inte kan behandlas i 'rent ekonomiska' termer / ... / De hänger samman med alla sociala relationer i vidaste mening«[27]).

Men det er ikke blot de normative træk i institutionalisternes analyser, som medfører at de søger at integrere økonomi og politik til et helhedsssyn på samfundsudviklingen. Deres institutionelle udgangspunkt gør i sig selv denne integrering nødvendig, som når Schumpeter – en af de store institutionelle økonomer – konstaterer:

> »... all the features and achievments of modern civilization are, directly or indirectly, the products of the capitalist process. They must be included in any balance sheet of it and in any verdict about its deeds and misdeeds«[28]).

Denne stræben efter en integreret fremstilling af et samfundsmæssigt udviklingsforløb findes måske mest eksplicit hos Gunnar Myrdal i hans omfattende arbejde »Asian Drama«. For at forstå den samfundsmæssige udvikling mener Myrdal, at man må studere følgende faktorer og deres indbyrdes samspil: 1. produktion og indkomster, 2. produktionsvilkår, 3. levestandard, 4. holdninger til liv og arbejde, 5. institutioner, 6. politiske forhold[29]).

De institutionelle økonomers brede samfundsmæssige angrebsvindel gør, at de blandt etablerede nationaløkonomer ofte opfattes som ikke-økonomer – som uvidenskabelige:

> »At gå ind for ikke-økonomiske mål virker som en trussel, som de professionelt følsomme automatisk viger tilbage for. De forkaster sådanne ikke-økonomiske interesser eller bekymringer som 'soft' sentimentale, hvilket er det samme som at sige, at de set fra et fagligt synspunkt er underlødige«[30]).

Et centralt spørgsmål i den foreliggende sammenhæng bliver naturligvis, hvorledes institutionalisterne opfatter forholdet mellem økonomi og politik. Ved at stille dette spørgsmål kan vi samtidig påvise de institutionelle økonomers styrke og svaghed.

27. Myrdal, (1973), p. 25.
28. Schumpeter, (1954 a), p. 25.
29. Jvf. Rudebeck, (1970), p. 84.
30. Galbraith, (1968 b), p. 404.

Deres styrke – sammenlignet med den neoklassiske syntese – er, at de i diskussionen af samfundsudviklingen påpeger tendensen til interessesammenfald mellem den kapitalistiske stat og den private erhvervssektor. J. K. Galbraith formulerer det således:

> »Det industrielle system er virkelig uhjælpeligt forbundet med staten. I væsentlige henseender er det modne selskab et led i eller et redskab for staten. Og denne er i vigtige henseender et redskab for det industrielle system. Dette er i absolut modstrid med den hævdvundne doktrin«[31]).

Svagheden hos institutionalisterne ligger deri, at de ikke spørger sig selv om, hvorfor staten fører en politik, som gavner de dominerende dele af erhvervslivet eller hvorfor, der opstår »svage regeringer« i udviklingslandene, men nøjes med en deskriptiv fremstilling. Denne manglende teoretiske analyse af problemet om forholdet mellem økonomi og politik betyder også, at de forslag til reformer – såvel nationale som internationale – der præsenteres af institutionelle økonomer, oftest får en utopist karakter. Måske er dette også en af årsagerne til, at den institutionelle tradition – trods sin opblomstring i U.S.A. i 1920'erne og igen i de seneste år – aldrig har opnået en afgørende placering indenfor den politiske økonomi.

Den post-keynesianske politiske økonomi

Fra de etablerede økonomers kreds rettedes tidligt et angreb mod den neoklassiske syntese. Dette angreb kom fra en gruppe af Keynes' elever og samtidige. De anså inddragelsen af Keynes' teori i denne syntese for en forfladigelse af den keyneske tankegang, som her blev reduceret til et specialtilfælde til forståelse af mere kortsigtede afvigelser fra fuld beskæftigelse og stabil vækst. Denne gruppe repræsenteret ved økonomer som Kaldor, J. Robinson, Pasinetti og Harrod, søgte i stedet at drage konsekvenserne af den 'keyneske revolution' for vækst- og fordelingsteorien gennem formuleringen af teorier, hvor den effektive efterspørgsel havde en afgørende betydning, også i disse mere langsigtede problemstillinger. I forhold til den neoklassiske syntese søgte denne skole at afgrænse sig gennem en omfattende kritik af neoklassisk vækst- og fordelingsteori (udmøntet i den s. k. 'kapitalkontrovers') og af neoklassisk metode i almindelighed[32]).

Skolen, som voksede op med basis i Cambridge, U.K., er på mange måder inhomogen. Efterhånden synes betegnelsen 'den post-keynesianske skole' at have vundet fodfæste, idet der hermed sigtes til, at skolen – i modsætning til den neoklassiske tradition – drager konsekvenserne af den keyneske revolution i økonomisk teori[33]).

31. Galbraith, (1968b), p. 296.
32. Se f. eks. Harcourt, (1972) og J. Robinson, (1975).
33. Se oversigtsartiklen af Eichner og Harcourt, (1975).

Når den post-keynesianske skole inddrages i den foreliggende sammenhæng, skyldes det imidlertid, at en række af skolens repræsentanter samtidig ser skolen som udtryk for en genoptagelse af de klassiske politiske økonomers problemstilling, der havde været forladt som følge af neoklassisk teoris dominans indenfor den etablerede nationaløkonomi. Blandt sine aner tæller skolen således ikke alene Keynes, men også klassiske politiske økonomer som Ricardo og hele den marxistiske tradition fra Marx og frem til den polske økonom Kalecki, som samtidig med og uafhængigt af Keynes formulerede teorien om den effektive efterspørgsel. Skolens genoptagelse af den klassiske politiske økonomis interesse for akkumulation og fordeling betyder derfor, at skolen her medregnes til den politisk økonomiske tradition[34]).

Skolen kan imidlertid ikke betegnes som marxistisk (og den vil da heller ikke selv forsøge derpå), selv om der er flere lighedspunkter i forhold til marxistisk politisk økonomi[35]). Fordelingen af netto-produktet på løn og profit og den dynamiske analyse af akkumulationsprocessen står i centrum i begge traditioner. Den post-keynesianske skoles analyser er dog typisk rettet mod mere snævre økonomisk-teoretiske problemstillinger, hvor der ikke forsøges en totalanalyse af samfundsudviklingen, men blot en detaljeret analyse af det økonomiske niveau[36]). Typisk inddrages det politiske niveau, herunder staten, ikke aktivt i analysen. I forhold til den neoklassiske tradition er det her en afgørende forskel, at skolen bevidst undlader at endogenisere variable, hvorom det må antages, at ikke-økonomiske forhold har afgørende betydning. Skolens fremhævelse af de ikke-økonomiske determinanter for pengeløn og akkumulationsrate er eksempler herpå.

Medens den post-keynesianske skole således har ydet væsentlige positive bidrag til analysen af de *økonomiske* processer i en kapitalistisk økonomi, er bidraget til analysen af politik og stat overvejende af negativ karakter. Skolen illustrerer først og fremmest de begrænsninger som en sådan rent økonomisk analyse må pålægge sig i retning af at undlade endogeniseringen af ikke-økonomiske forhold i analysen af et kapitalistisk samfund.

Den marxistiske politiske økonomi

Indledning

Det er velkendt, at marxistiske samfundsanalyser er baseret på en helhedsopfattelse af den samfundsmæssige udvikling. Som følge heraf vil marxister afvise en disciplinopsplitning af samfundsvidenskaberne i adskilte teoribygninger, der hver for sig beskæftiger sig med forskellige aspekter af samfundet.

Specielt hvad angår en marxistisk analyse af kapitalistiske samfund viser

34. Jvf. synspunktet i Kregel (1973) og Robinson & Eatwell (1973).
35. Se J. Robinson (1953).
36. Kalecki udgør her et grænsetilfælde til den marxistiske politiske økonomi, jvf. nedenfor.

denne, hvorledes der bag markedsmekanismernes anonymitet og tilsyneladende ligestilling af de enkelte samfundsindivider skjuler sig udbytningsforhold og dermed modsætninger mellem forskellige samfundsklasser. Det nærmere indhold i disse modsætninger og spørgsmålet om deres betydning for kapitalismens produktion og reproduktion er centraler i al marxistisk videnskab uanset om denne beskæftiger sig med økonomiske, politiske, ideologiske, sociologiske eller andre aspekter ved samfundsudviklingen.

På trods af den ideelle fordring om en helhedsanalyse af samfundsudviklingen har der også indenfor den marxistiske videnskab udviklet sig en vis specialisering, forstået på den måde, at der opereres med en teoriopdeling svarende til forskellige aspekter ved samfundsudviklingen. I det følgende vil vi beskæftige os med, hvad der kunne kaldes den marxistiske politiske økonomi. Herved forstår vi de teorier, som overvejende beskæftiger sig med forhold på det økonomiske niveau. Vi vil specielt diskutere, hvorledes forskellige retninger indenfor den marxistiske politiske økonomi opfatter staten og de statslige aktiviteter, som er rettet mod det økonomiske niveau.

Selv om Marx som ovenfor beskrevet anvendte en stor del af sin videnskabelige indsats til en kritik af den klassiske politiske økonomi og til udformningen af en samfundsteori med udgangspunkt i det økonomiske niveau, finder man ikke hos Marx en fuldt udviklet teori om den kapitalistiske stat. I den marxistiske samfundsvidenskab er senere udviklet en række forskellige opfattelser af, hvorledes der bedst knyttes en teoretisk forbindelse mellem det økonomiske og det politiske niveau[37]).

En klassificering af disse opfattelser er vanskelig, men to dimensioner synes frugtbare i forbindelse hermed.

Den ene dimension går på den grad af generalitet, som tilstræbes i bestemmelsen af relationen mellem økonomi og politik. Her finder vi på den ene side de statsdiskussioner, der beskæftiger sig med spørgsmålet om hvorfor der eksisterer en stat og hvad der karakteriserer den kapitalistiske statsform. På den anden side har vi analyser, der tager den kapitalistiske stat som sådan for givet og undersøger samspillet mellem økonomi og politik indenfor mere afgrænsede områder af samfundsudviklingen.

Den anden dimension skelner mellem de skoler indenfor den marxistiske politiske økonomi, som søger at aflede den kapitalistiske stat – eller aspekter ved denne – fra udviklingen på det økonomiske niveau, og de skoler, som tillægger det politiske niveau og dermed staten en »relativ autonomi« og i højere grad ser udviklingen som et samspil mellem faktorer på det politiske og det økonomiske niveau – selv om de økonomiske forhold ses som determinerende i sidste instans.

Den sidstnævnte dimension vil være styrende for disponeringen i det følgende, idet vi først vil gennemgå de retninger, som mere eller mindre eksplicit

37. To nyere oversigtsartikler er Gold m. fl. (1975) og Barfort (1976).

»afleder« staten eller dele af de statslige aktiviteter af den økonomiske udvikling. Det drejer sig dels om den såkaldte kapitallogiske skole, der har sit udgangspunkt blandt tyske marxister ved Freies Universität i Berlin, og dels om den amerikansk dominerede retning indenfor marxistisk krise- og statsteori, der ser de statslige aktiviteter som afgørende for at mindske tendenser til underforbrugskriser – altså kriser, der skyldes for lille efterspørgsel i forhold til den potentielle produktion. Denne skole, hvis teser fremfor alt er knyttet til navne som Baran og Sweezy har vi – i mangel af en bedre dansk betegnelse – kaldt for »Welfare-warfare skolen«.

I den anden hovedgruppe vil vi diskutere de retninger som i højere grad tillægger staten og dermed det politiske niveau en »relativ autonomi« og i forbindelse hermed fokuserer på kampen mellem samfundsklasserne både på det økonomiske og det politiske niveau som afgørende for statens eksistens og konkrete karakter. Som de mere generelle statsudledningsforsøg i denne gruppe vil vi kort omtale den s. k. franske skole indenfor statsteorien, selv om denne i højere grad er en teoridannelse der fokuserer på det politiske niveau. En række politiske økonomer har imidlertid forsøgt at formulere teorier om de statslige aktiviteter, hvor klassemodsætninger spiller den afgørende rolle. I visse tilfælde er dette sket med direkte henvisning til disse statsopfattelser, medens der andre steder ikke findes en eksplicit statsteori bag. Gennemgangen af disse »klassekamp-orienterede« politiske økonomer udfylder hovedparten af dette afsnit.

Den kapitallogiske skole

Denne retning indenfor marxismen betegnes også som den rekonstruktionsmarxistiske skole eller Berliner-skolen. Skolen har haft en vis indflydelse i Vesttyskland, og den har også i en periode domineret den danske marxismedebat. Af en af skolens danske repræsentanter formuleres det som

> »... en hovedopgave at analysere statens opståen og dens udviklingstendenser ud fra de lovmæssigheder, som gælder for den kapitalistiske produktionsmådes udvikling. Disse lovmæssigheder forklarer statens opståen og dens forskellige former. ...«[38]).

Ud fra lignende overvejelser er der i de senere år udformet en række statsteorier, hvor vægten er lagt på analysen af de økonomiske statsfunktioner[39]). Hovedsynspunktet er, at staten opstår, fordi de enkelte kapitaler ikke er i stand til at opfylde en række behov (eller produktionsbetingelser), som på den anden side er nødvendige for reproduktionen af det kapitalistiske system. Som eksempler på sådanne behov anvendes dels en række materielle produktionsbetingelser som infrastruktur og en uddannet arbejdsstyrke og dels retsvæsen, militær og ideologisk påvirkning af arbejderklassen i retning af accept overfor det be-

38. Brinch (1973), p. 15.
39. For en oversigt, se Barfort (1976).

stående system eventuelt kombineret med en mere direkte undertrykkelse af arbejderklassen.

Selv om skolens medlemmer søger at afgrænse sig overfor »vulgær-marxistiske« forestillinger om, at de økonomiske forhold éntydigt bestemmer udvikling på det politiske niveau og herunder statens karakter, er hovedindtrykket alligevel, at skolen er klart funktionalistisk i sit syn på staten. Staten eksisterer og udvikler sig styret af de krav, som den kapitalistiske akkumulation retter til staten. Et dialektisk forhold mellem økonomi og politik anerkendes ikke.

I forlængelse af denne statsopfattelse, hvor staten tillægges en yderst ringe selvstændighed i forhold til den økonomiske udvikling har skolens teoretikere lagt stor vægt på at udforske mulige begrænsninger i den statslige regulering af den økonomiske udvikling også på kortere sigt. Et af hovedpunkterne i de mere økonomisk orienterede bidrag har således været en argumentation for begrænsninger i de indgreb, som baseres på den keyneske teori om den effektiv efterspørgsel – først og fremmest en aktiv finanspolitik[40]). Synspunktet er, at det statslige forbrug aldrig kan forøge merværdien, men blot bevirker en omfordeling af den eksisterende merværdi mellem kapitalisterne, og tilmed i visse tilfælde ligefrem mindsker den merværdi som er til rådighed for kapitalakkumulationen. Som det er påpeget bl. a. af C. Koch (1975) er denne argumentation baseret på en banal sammenblanding mellem potentiel og realiseret merværdi og således i sidste ende på en forudsætning om, at Says lov er gyldig i en kapitalistisk markedsøkonomi. Selv om skolens konkrete resultater på dette område således har været begrænsede, skal dette ikke aflede opmærksomheden fra væsentligheden af det stillede spørgsmål: Hvilke begrænsninger lægger de økonomiske forhold på statens udvikling og hvilke muligheder har den statslige sektor for selv at påvirke økonomien? Som modvægt til de statsopfattelser, der tillægger staten næsten ubegrænsede muligheder for at manipulere med og omforme det kapitalistiske samfund, har den kapitallogiske skole haft en afgørende betydning.

»Welfare/Warfare-skolen«

Medens den kapitallogiske skole lægger hovedvægten på afledningen af den kapitalistiske stat som sådan, er »welfare-warfare-skolen« betydeligt snævrere i sit sigte. For så vidt angår de statslige aktiviteter tilsigter analysen en forståelse af, hvorfor statssektoren i en række vestlige lande – især USA – er vokset kraftigt i efterkrigstiden og hvorfor denne vækst i vidt omfang har været baseret på en vækst i militærudgifterne[41]). Udgangspunktet for argumentationen, som klarest er fremført af Baran og Sweezy (1966), er en opfattelse af at der i den moderne kapitalisme som følge af en stigende monopolisering skulle være en tendens til en stadigt større forskel mellem den potentielle produktion og den efter-

40. Se f. eks. Mattick (1973), Yaffe (1974) og Cogoy (1974).
41. Om det sidstnævnte er en rimelig empirisk generalisering er i øvrigt tvivlsomt, jvf. Gough (1975), pp. 61–67.

spørgsel, som skabes i den private sektor. Underforbrugskrisen ses altså som den aktuelle krisemulighed under denne fase af kapitalismen[42]). Selv om der i den private sektor som følge af væksten i for eksempel distributions- og reklameaktiviteterne er tendenser som modvirker underforbruget anses disse ikke for tilstrækkelige til at bringe produktionen op på fuld kapacitetsudnyttelse. Den statslige efterspørgsel er derfor afgørende for at undgå stagnation og krise:

> »Given the inability of monopoly capitalism to provide private uses for the surplus which it can easily generate, there can be no doubt that it is to the interest of all classes – though not all elements within them – that government should steadily increase its spending and its taxing. / ... / The big question, therefore, its not whether there will be more and more government spending, but on what. And here private interests come into their own as the controlling factor«[43]).

Baran og Sweezy beskriver herefter hvorledes denne kontrol med sammensætningen af de offentlige udgifter vil føre til en sammensætning, der er i overensstemmelse med interesserne hos storkapitalen (»big business«). Forklaringen herpå er simpelthen storkapitalens muligheder for at tilkøbe sig indflydelse i det politiske system.

Medens selve væksten i statssektoren således anses for direkte begrundet i den økonomiske struktur anlægger Baran og Sweezy i analysen af statsudgifternes sammensætning, hvad man kan kalde et instrumentelt syn på staten, jvf. Gold m. fl. (1975). Den statslige politik udformes i overensstemmelse med den dominerende klasses interesser, som følge af at denne klasse har den kontrollerende indflydelse på statsapparatet. Dette fører atter til, at den kraftigste ekspansion vil ske i militærudgifterne, fordi disse af en række grunde bedst tjener interesserne hos storkapitalen.

Forestillingen om væksten i den offentlige sektor – herunder især i militærudgifterne – som udløst af en tendens til underforbrug i den private sektor og gennemført af en stat, der forholdsvis uproblematisk opfyldte kapitalistklassens interesser, har spillet en betydelig rolle i flere af de senere års mere konkrete statsanalyser[44]). Selv om en række af de senere analyser har forfinet argumentationen og peget på de modsætninger, som væksten i de statslige udgifter indebærer (for eksempel i retning af en »fiscal crisis«) er det afgørende i den foreliggende sammenhæng det grundlæggende syn på forholdet mellem økonomi og politik, som rummes i disse analyser. Det gennemgående er en forholdsvis direkte slutning fra nogle krisetendenser i den økonomiske struktur til en statslig politik, som med større eller mindre held modvirker disse krisetendensers

42. I modsætning til den kapitallogiske skole tillægges den effektive efterspørgsel således afgørende betydning. Baran & Sweezy (1966, p. 66) nævner selv Kalecki som væsentlig inspirationskilde.
43. Baran& Sweezy (1966), p. 153.
44. Gough (1975), pp. 54–56, har en omtale og kritik af denne retning, der rummer navne som O'Connor (1973) og Kidron (1970).

gennemslag. I denne forstand er analysen – alle øvrige forskelle ufortalt – parallel til argumentationen hos den kapitallogiske skole. Det er de økonomiske lovmæssigheder og krisetendenser, som skaber den statslige politik, medens kampen mellem klasserne på både det økonomiske og det politiske niveau spiller en underordnet rolle.

Strukturalisterne – den franske statsteori

Centralt for statsopfattelsen hos denne skole, der tæller navne som Althusser og Poulantzas er, at staten ses som en sammenholdsfaktor i det kapitalistiske samfund, hvor kampen mellem klasserne og indenfor klasserne ellers ville hindre systemets reproduktion. Staten er således primært en kapitalistisk stat fordi den udspringer af en kapitalistisk samfundsstruktur – og ikke fordi den direkte manipuleres af den dominerende klasse i dette samfund. Med denne statsopfattelse er skolen således i opposition til de statsanalyser, der lægger vægten på de institutionelle og personlige relationer mellem dominerende dele af kapitalistklassen og statsapparatet[45]). Tværtimod ses sådanne relationer som resultat af – og ikke som årsag til – at der er tale om en kapitalistisk stat.

Staten og de konkrete statslige aktiviteter udspringer således ikke af de økonomiske lovmæssigheder i et kapitalistisk samfund, men derimod af det kapitalistiske samfunds karakter af et klassesamfund med en stadig klassekamp både på det økonomiske, politiske og ideologiske niveau – selv om klassekampen på det økonomiske niveau ses som den afgørende.

Den centrale konsekvens af statens funktion som sammenholdsfaktor er, at staten må have en relativ autonomi (selvstændighed) i forhold til klasserne og deres først og fremmest økonomiske interesser. Dette indebærer atter en større fleksibilitet i den konkrete analyse og muligheden for at forstå udviklingen som et resultat af et samspil mellem økonomisk og politisk klassekamp. På den anden side rummer denne statsopfattelse risikoen for en betydelig vilkårlighed i analysen – formuleret i det snart klassiske spørgsmål: »hvor relativ er i sidste instans autonomien?«. I den foreliggende sammenhæng vil det føre for vidt at gennemdrøfte denne problemstilling. Vi skal begrænse os til en gennemgang af nogle af de politiske økonomer, som eksplicit har søgt at inddrage klassekampen i en analyse af den statslige sektor.

Kaleckis teori om de politiske konjunkturcykler

Et af de tidligste bidrag i denne tradition er Kaleckis artikel fra 1943. Baggrunden for artiklen er den »keynesianske revolution« i den nationaløkonomiske teori. Som bekendt er det økonomisk-politiske indhold i den keynesianske teoridannelse, at det er muligt at hindre mere dybtgående økonomiske kriser i en kapitalistisk økonomi gennem styring af den effektive efterspørgsel ved hjælp

45. Jvf. debatten mellem Miliband og Poulantzas i New Left Review nr. 82 og 95 med udgangspunkt i Miliband (1969) og Poulantzas (1970).

af den statslige finanspolitik. Kalecki argumenterer i sin artikel imod en opfattelse af, at kapitalistiske stater *vil* opretholde en permanent fuld beskæftigelse, blot fordi en økonomisk teori angiver, at dette skulle være »teknisk« muligt. Han mener, at kapitalisterne vil modsætte sig en sådan politik af tre grunde. For det første tilsiger denne gruppes traditionelt liberalistiske ideologi en kritisk holdning til en aktiv finanspolitik. Bag dette ligger atter en modvilje over for den magtposition, som på denne måde fratages enkeltkapitalisterne. De vil nu ikke længere have den afgørende indflydelse på produktion og beskæftigelse. For det andet kan kapitalisterne være mistænksomme over for de offentlige aktiviteter, som konkret følger med en aktiv finanspolitik (offentlige investeringer, øget kollektivt konsum og sociale transfereringer). Og endelig vil kapitalisterne have modvilje mod de sociale og politiske konsekvenser af en permanent fuld beskæftigelse. Her tænkes især på de disciplineringsproblemer i bred forstand, som bliver konsekvensen af mangel på ledig arbejdskraft.

Konsekvensen af denne modvilje mod en aktiv finanspolitik bliver efter Kaleckis opfattelse dels, at kapitalistklassen vil argumentere for, at en stimulerende økonomisk politik i givet fald primært skal rette sig mod de private investeringer, og dels, at en politik til opretholdelse af mere permanent fuld beskæftigelse med held vil blive bekæmpet af kapitalistklassen. Kalecki antager nemlig, at denne klasse under højkonjunkturen i alliance med rentiergruppen, som vil frygte de med højkonjunkturen forbundne inflationstendenser, vil kunne opnå en dominerende indflydelse på statsapparatet og således kunne styre den økonomiske politik i restriktiv retning.

Konklusionen på hans analyse bliver derfor en forudsigelse af et fremtidigt konjunkturforløb, hvor de tidligere ukontrollerede konjunkturbevægelser afløses af »politiske konjunkturbevægelser«, som vil afspejle magtforholdene mellem klasserne i relation til staten.

Den nyere debat om de politiske konjunkturcykler

Kaleckis artikel har været udgangspunkt for en række marxistiske bidrag til analyser af den statslige konjunkturpolitik. Målet med disse analyser har været at sammenholde Kaleckis opfattelse af staten med Marx's konjunkturteori. De væsentligste bidrag i debatten er leveret af amerikanerne Boddy & Crotty (1974, 1975, 1976 a og b). Af andre bidrag kan nævnes Crotty & Rapping (1975), og Sherman (1976)[46]).

Målsætningen for Boddy & Crotty (1974, 1975) er formuleringen af en teori

46. Kaleckis argumentation har også været inspirerende for en alternativ måde at nærme sig analysen af den statslige konjunkturpolitik. Denne tilgang har været anvendt af borgerlige økonomer og politologer, som har anvendt begrebet »politiske konjunkturcykler« om de variationer i den økonomiske politik og dermed den økonomiske aktivitet, der i visse tilfælde har kunnet iagttages i lande, hvor valget til centrale politiske poster afholdes med faste intervaller. Argumentet er her, at indehaverne af disse poster vil lempe den økonomiske politik i perioden umiddelbart op til valget for at maksimere stemmeandelen, medens de vil sikre opfyldelse af mere langsigtede økonomiske politiske mål gennem en stram økonomisk politik i den første del af valgperioden (jvf. f. eks. Nordhaus, 1975, Feiwell, 1974).

for den statslige konjunkturpolitik, hvor klassekampens udvikling indgår som den centrale faktor. På dette punkt kan deres arbejde således ses i forlængelse af Kaleckis tidligere artikel (1943). Det er imidlertid en afgørende pointe for B & C, at de argumenter, som Kalecki anfører for kapitalistklassens bekæmpelse af en økonomisk politik, som tilstræber permanent fuld beskæftigelse, og som er af overvejende politisk og ideologisk karakter, skal suppleres med argumenter baseret på en analyse af udviklingen på det økonomiske niveau under en højkonjunktur. Kalecki var selv af den overbevisning, at der kunne ske en forøgelse af pengelønningerne og et fald i produktivitetsvæksten under en højkonjunktur, men han mente, at kapitalisterne kunne kompensere for de heraf udløste stigninger i enhedsomkostningerne gennem prisforhøjelser (mark-up prisfastsættelse). Han afviste derfor muligheden af en profitklemme under højkonjunkturen[47]). Denne afvisning af en profitklemme udløst af ændringer i styrkeforholdet i klassekampen under højkonjunkturen genfindes hos en række senere analyser af konjunkturudviklingen (Sherman, 1972; Steindl, 1968). Fælles for disse er således en afvisning af Marx' egen argumentation omkring virkningen af den manglende reservearmé i den sidste fase af konjunkturopsvinget:

> »Hvis mængden af det ubetalte arbejde, som arbejderklassen leverer og kapitalistklassen akkumulerer, vokser tilstrækkeligt hurtigt til, at det kun kan forvandle sig til kapital gennem et ekstraordinært tilskud af betalt arbejde, da stiger lønnen og, alt andet lige, aftager det ubetalte arbejde i forhold dertil. Men så snart denne aftagen når det punkt, hvor det merarbejde, der føder kapitalen, ikke længere tilbydes i normal mængde, indtræder der en reaktion: en mindre del af revenuet bliver kapitaliseret, akkumulationen lammes og den stigende lønbevægelse modtager et kontrastød. Forhøjelsen af arbejdets pris bliver altså holdt inden for grænser, der ikke blot lader det kapitalistiske systems grundlag uantastet, men som også tillader dets udvidede reproduktion«[48]).

Med udgangspunkt i empirisk materiale for USA i efterkrigstiden hævder B & C at Marx's beskrivelse af udviklingen i lønninger og profitter over konjunkturcyklen er korrekt. De mener, at tidligere empiriske undersøgelser er kommet til det modsatte resultat, fordi de ikke anvendte en tilstrækkelig nuanceret opdeling af de forskellige faser i konjunkturforløbet[49]). B & C benægter ikke, at der i en fase af konjunkturopsvinget, dvs. under faldende ledighed, vil

47. Denne tankegang hos Kalecki skal ses i forbindelse med hans model for prisdannelse på markeder med ufuldkomne konkurrenceforhold i en lukket økonomi, jvf. Kalecki (1965), kap. 1 og 2.
48. Jvf. Boddy & Crotty (1975), p. 2. Marx-citatet gengivet efter Rhodos oversættelsen af Kapitalen, 1. bog, p. 875.
49. I forbindelse med diskussionen af forskellige faser i konjunkturcyklen opstår problemer omkring selve definitionen af, hvad der forstås ved høj- og lavkonjunktur. For at undgå begrebsforvirring og cirkelslutninger vil vi i det følgende identificere konjunkturbevægelserne ved bevægelserne i ledigheden (reservearmeen).

være en konstant eller endog stigende profitandel. Pointen er imidlertid, at dette forhold kun karakteriserer den *første fase* af konjunkturopsvinget. Her er reservearmeen stadig af betydelig størrelse, således at mulighederne for pengelønsforøgelser er begrænsede. Samtidig er der betydelige produktivitetsforøgelser, fordi den stigende produktion giver mulighed for bedre udnyttelse af de eksisterende anlæg, og fordi investeringer vil kunne finde sted i form af investeringer i maskiner o. l. inden for rammerne af de eksisterende bygninger og andre anlæg af tilsvarende karakter. Sådanne investeringer vil umiddelbart give store produktivitetsgevinster i forhold til de hermed forbundne omkostninger.

I *anden fase* af konjunkturopsvinget mener B & C derimod at kunne påvise, at der indtræffer et pres på profitterne, som fører til en faldende profitandel. Dette pres kommer fra to sider. Dels har arbejderklassen i denne fase, hvor ledigheden er stærkt reduceret, mulighed for at tilkæmpe sig store pengelønsstigninger i kraft af konkurrencen mellem kapitalisterne om den begrænsede mængde ledig arbejdskraft. Dels er produktivitetsvæksten stagnerende af en række grunde. For det første er de umiddelbare gevinster ved en bedre kapacitetsudnyttelse udtømt. For det andet vil det være nødvendigt i højere grad at investere i bygninger o. l., hvor de umiddelbare produktivitetsgevinster ifølge B & C er af mindre omfang. Og endelig vil den mindskede ledighed ikke alene, som ovenfor omtalt, påvirke lønudviklingen, men også mindske kapitalisternes muligheder for at presse arbejdskraften til stadig større ydelser gennem øget tempo eller på anden måde. Forøgelsen i antallet af strejker og andre faglige aktioner vil også hæmme udviklingen i produktiviteten.

Disse faktorer i forening fører til, at profitandelen i anden fase af konjunkturopsvinget bliver presset og begrunder således, at kapitalistklassens frygt for konsekvenserne af en varig højkonjunktur ikke blot, som hos Kalecki, bliver et spørgsmål om en ideologisk eller politisk bestemt modvilje over for den aktive økonomiske politik, men bunder i de konsekvenser for profitudvikling og akkumulationsmuligheder, som følger af en manglende reservearmé. Krisen er således set fra kapitalens synspunkt nødvendig for at genetablere akkumulationsmulighederne.

Spørgsmålet er imidlertid hvorledes den statslige økonomiske politik skal forstås ud fra disse bevægelser på det økonomiske niveau.

Med baggrund i deres overvejelser omkring konjunkturcyklens betydning for kapitalens langsigtede akkumulationsmuligheder konkluderer B & C, at målsætningen for den økonomiske politik er ikke at fjerne konjunkturbevægelserne, men derimod at styre dem til fordel for kapitalistklassen. Denne målsætning for den statslige økonomiske politik i USA er efter B & C's opfattelse afledt af kapitalistklassens direkte kontrol med staten. Det er således deres vurdering, at formuleringen af målsætningerne for efterkrigstidens økonomiske politik helt overvejende har været domineret af repræsentanter og fortalere for kapitalistklassen. Den dominerende målsætning for den statslige konjunkturpolitik bliver

derfor maksimering af kapitalafkastet i den private erhvervssektor. Boddy & Crotty påpeger, at målsætningen om maksimering af profitterne er i umiddelbar modstrid med arbejderklassens objektive interesser i en forøgelse af lønandelen. Heraf følger en inddragelse af den økonomiske politik i klassekampen, hvor kampen fra arbejderklassens side ikke alene skal rettes mod kapitalistklassen direkte, men også mod den statslige økonomiske politik.

Selv om vi kan erklære os enige med B & C i deres generelle betragtninger om klassekampens udvidede karakter i den udviklede kapitalisme, vil vi påpege en række svagheder ved deres opfattelse af faktorerne bag den økonomiske politik.

Som det fremgår af diskussionen ovenfor, anlægger B & C et klart instrumentelt syn på forholdet mellem staten og den dominerende klasse. Staten undlader at føre en økonomisk politik, der sigter mod stabil fuld beskæftigelse, fordi dette vil være i modstrid med de langsigtede interesser hos den klasse, som postuleres at have den direkte kontrol med statens funktioner.

Umiddelbart kan et sådant syn på forholdet mellem staten og kapitalistklassen måske synes mere forsvarligt i en analyse af den kortsigtede økonomiske politik, end når analysen rettes mod andre områder af de statslige aktiviteter, hvor forbindelsen til akkumulationsbetingelserne i den private sektor er langt mere indirekte, og hvor de statslige aktiviteter kan forekomme uden umiddelbar relation til – eller endog på kort sigt hæmmende for – akkumulationsforløbet (uddannelse, militær, sociale udgifter o. l.).

Flere forhold gør dog, at denne analyse forekommer for overfladisk.

Det ene er modsætningen mellem kapitalens interesse i en kortsigtet maksimering af profitten, og maksimeringen af profitten – og dermed akkumulationsmulighederne – på længere sigt.

Denne modsætning afledes af, at de enkelte kapitaler vil have en umiddelbar fordel af den høje efterspørgsel og de dermed følgende profitmuligheder, som følger med et højt aktivitetsniveau, samtidig med, at en sådan økonomisk politik medfører en trussel mod profitabiliteten på længere sigt af de grunde, som har været diskuteret ovenfor. En restriktiv økonomisk politik fører umiddelbart til en faldende profitabilitet, men tenderer samtidig med at være hæmmende på lønkampen og er således en del af grundlaget for et senere opsving i profitabiliteten.

Det andet forhold er modsætningen mellem forskellige kapitalfraktioners interesser i udformningen af den økonomiske politik – her tænkes for eksempel på interessemodsætningen mellem kapitaler med forskellige financielle ressourcer.

Denne anden modsætning hænger dels sammen med, at større kapitaler ofte bedre kan modstå de kraftige profitudsving, som den cykliske politik implicerer, end småkapitaler, som typisk slås ud under lavkonjunkturen på grund af manglende financielle ressourcer.

Hertil kommer de modsætninger, der kan opstå mellem de kapitaler, der

producerer under konkurrence fra udenlandske producenter, og kapitaler, som er beskyttet mod udenlandsk konkurrence. Disse to grupper vil have forskellige muligheder for at overvælte stigninger i enhedsomkostninger på priserne og dermed forskellige interesser i en lønstigningsdæmpende økonomisk politik.

Endelig kan vi nævne de forskellige interesser, som produktiv kapital, finanskapital og forskellige former for passiv kapital kan have i udformningen af den økonomiske politik afhængig af deres følsomhed over for den stigende inflationstakt, som følger med højkonjunkturen.

Det instrumentelle ræsonnement hos B & C forudsætter derfor, at kapitalistklassen eller dominerende grupper inden for klassen alligevel har en form for kollektiv bevidsthed omkring den optimale politik på længere sigt. En sådan analyse gennemføres ikke af B & C. Selv om den med et vist held kunne gennemføres for det amerikanske politiske system, forekommer det os tvivlsomt, om dette instrumentelle syn på forholdet mellem stat og kapitalistklasse – selv i en analyse af den kortsigtede økonomiske politik – har nogen anvendelighed i en forståelse af f. eks. det danske kriseforløb.

Stat og klassekamp

Klassemodsætningerne kommer i debatten om de politiske konjunkturcykler først og fremmest til udtryk gennem lønkampen på det økonomiske niveau. Samspillet mellem dette niveau og den politiske klassekamp er som antydet ovenfor ikke tilfredsstillende formuleret[50]).

Enkelte nyere marxistiske bidrag til mere generelle politisk økonomisk analyser af kapitalismen har påpeget den afgørende betydning af at inddrage den økonomiske *og* den politiske klassekamp. Vi tænker her fremfor alt på Ian Gough's artikel »State Expenditure in Advanced Capitalism« fra 1975.

I denne artikel kritiserer Gough indledningsvis de analyser af O'Connor (1973), Kidron (1970) og Yaffe (1974) som er baseret på

> »... a false polarization of the economy and the superstructure. The former is seen as an autonomous factor leading, if unchecked, to some form of economic breakdown, whereas the latter is interpreted as a passive instrument in the hands of the bourgeoisie whose functions are determined by the offsetting action required in order to avoid or to check the tendencies to breakdown«[51]).

I stedet argumenterer Gough for anvendelsen af en analyse, der er inspireret først og fremmest af den tidligere omtalte franske statsteori, og som inddrager klassekampen centralt i analysen af forholdet mellem økonomisk og politisk udvikling. Den kraftige vækst i den statslige sektor i de vestlige industrilande

50. En uddybning af denne kritik og et forsøg på at inddrage fagforeningerne og den politiske klassekamp i analysen af de politiske konjunkturcykler findes i Dencik & Kongshøj Madsen (1977).
51. Gough, (1975), p. 56.

i efterkrigstiden forstås da som den kombinerede effekt af på den ene side statens relative autonomi i forhold til kapitalistklassens økonomiske interesser og på den anden side styrkeforholdet i den politiske klassekamp i efterkrigstiden. Dette styrkeforhold har været præget af den høje beskæftigelse i store dele af perioden og af stærke socialliberale og socialdemokratisk orienterede politiske partier. En række reformer og indrømmelser til arbejderklassen forbundet med en voksende statslig sektor har været resultatet af denne udvikling. Klassekampen skal imidlertid ikke betragtes isoleret, men i et historisk samspil med ændringerne i de økonomiske og politiske strukturer. Om udviklingen indenfor social-, undervisnings- og sundhedssektoren, der har været kraftigt voksende i alle de vestlige industrilande, konkluderer Gough således:

> »So the interaction of long – term socioeconomic trends the political strategy of the capitalist state and the ongoing class struggle rule out any simple, single – factor explanation of social policies. Above all, it is essential to distinguish their concrete historical *origins* from the ongoing *function* they play within that particular social formation«[52]).

Det er tillige for Gough en afgørende pointe – i kontrast til opfattelserne hos kapitallogikerne og »welfare-warfare«-skolen – at de statslige udgifter ikke blot repræsenterer en uproduktiv stimulans til den samlede efterspørgsel eller ligefrem et indhug i akkumulationsfonden, men at en stadig større del af de statslige aktiviteter er produktive i den forstand at de *direkte* er nødvendige forudsætninger for kapitalakkumulationen i den private sektor.

I en kommentar til Gough's artikel har Fine & Harris (1976) ud fra et overvejende kapitallogisk standpunkt kritiseret blandt andet dette punkt i Gough's argumentation. Ydermere er Gough's opfattelse af forholdet mellem økonomi og politik ifølge Fine & Harris fejlagtig, fordi han ser den politiske klassekamp som afgørende for statens politik:

> »It is the political class struggle which completely determines the state's economic intervention at any conjuncture, and this intervention concerns only distribution (and indirect services to capital)«[53]).

Selv om Gough diskuterer de lovmæssigheder, som ligger i udviklingen på det økonomiske niveau, er denne analyse ikke tilstrækkelig:

> ». . . because it concerns only the political and ideological effects of these economic laws of development and not their specifically economic effects on the state's intervention in economic practice. / ... / ... it implies that the capitalist state can abolish the cycle of capitalist production«[54]).

Hermed er kæden sluttet i gennemgangen af opfattelser af forholdet mellem

52. Gough, (1975), p. 76.
53. Fine & Harris, (1976), p. 108.
54. Fine & Harris, (1976), p. 108.

økonomi og politik i den marxistiske politiske økonomi. Vi har bevæget os fra opfattelser, der tillagde det politiske niveau en ringe grad af selvstændighed overfor økonomien og dermed mente at den statslige politik i høj grad var determineret og begrænset af økonomiske lovmæssigheder, til analyser, som tillagde den politiske udvikling en langt højere grad af selvstændighed og som betragtede klassekampen mellem arbejderklassen og kapitalistklassen som det centrale i forståelsen af samspillet mellem niveauerne. Og vi er med citatet ovenfor vendt tilbage til udgangspunktet.

I afslutningen vil vi give en sammenfattende vurdering af udviklingsperspektiverne for de forskellige teoretiske opfattelser indenfor den økonomiske videnskab i forhold til tendenserne i relationerne mellem økonomi og politik, således som de tegner sig i de vestlige kapitalistiske samfund.

Afslutning

Kendetegnende for udviklingen i de kapitalistiske lande er den stigende statslige intervention i økonomien. Denne intervention viser sig dels i en mere kortsigtet konjunkturpolitik, og dels i en stræben efter en mere bevidst samfundsmæssig planlægning[55]), hvilket atter medfører en tendens til en stigende integrering af det politiske og det økonomiske niveau i de forskellige samfundsformationer.

Enhver teori, som ønsker at forklare et samfundsmæssigt problem, må derfor have en ambition i retning af at integrere en økonomisk og en politisk analyse til en helhedsanalyse af det aktuelle problem. Hvorledes er den økonomiske videnskab rustet til at imødekomme dette krav?

I den foreliggende artikel har vi søgt at påvise, hvorledes der indenfor den økonomiske videnskab kan udskilles to hovedtendenser. På den ene side har vi den i undervisning og forskning dominerende tradition – nationaløkonomien eller den neoklassiske syntese. På den anden side har vi den politisk økonomiske tradition.

Den nationaløkonomiske tradition kendetegnes ved, at politikken behandles som en eksogen faktor udenfor den økonomiske teoris studieobjekt. Et sådant syn på den økonomiske videnskabs teoriudvikling og analysemetode medfører en ringe forståelse af samfundsmæssige problemer som arbejdsløshed, inflation, betalingsbalance osv. Endnu vanskeligere bliver det med denne angrebsvinkel at forklare et så centralt problem som den offentlige sektors udvikling.

Den politiske økonomi er kendetegnet ved forsøg på – ud fra forskellige opfattelser af samspillet mellem økonomi og politik i de udviklede kapitalistiske samfundsformationer – at integrere det politiske og det økonomiske niveau i en helhedsanalyse.

I forbindelse med diskussionen af den politiske økonomi påpegede vi, at den

55. For en diskussion om samfundsplanlægningens udvikling og funktion, se Dencik & Dencik (1976).

»nye politiske økonomi« havde sin svaghed deri, at den forsøgte at forklare de politiske forhold med udgangspunkt i en virkelighedsfjern økonomisk teori, medens institutionalisterne og post-keynesianerne ikke havde ambitioner i retning af at forklare *hvorledes* det økonomiske og det politiske niveau er integrerede.

Den eneste retning indenfor den økonomiske videnskab, som ud fra en teori om forholdet mellem økonomi og politik søger at integrere disse niveauer i en helhedsanalyse af samfundsmæssige problemstillinger, er den marxistiske politiske økonomi.

Hvis den økonomiske videnskab skal kunne forsvare sin rolle som samfundsvidenskab, må den derfor forlade den neoklassiske synteses subjektivt orienterede nytteteoretiske samfundsopfattelse og dens snævre økonomisme og i stedet udvikle det holistiske videnskabssyn, som findes i den marxistiske politiske økonomi.

> »Therefore, the full evolution of Capitalism in all its concreteness cannot be explained by a theory of economic evolution alone. It can be explained only by a joint use of both economic theory and the theory of historical materialism. The latter is an inseparable part of the Marxian analysis of Capitalism«[56]).

56. Lange, (1968), p. 86.

Litteraturfortegnelse

Henvisningerne gælder ofte oversatte tekster på skandinaviske sprog. Tidspunktet for udgivelse er i de tilfælde, hvor der er anvendt et senere optryk eller en oversættelse, normalt angivet i parentes. I teksten henvises som hovedregel til udgivelsestidspunktet for 1. udgave.

P. A. Baran & P. M. Sweezy: *Monopoly Capital,* Harmondsworth, 1968 (1966).

S. Barfort: Om nyere tysk og fransk statsteori, *Oktober* nr. 5, marts 1976, pp. 61–104.

R. Boddy & J. Crotty: Class Conflict, Keynesian Policies and the Business Cycle, *Monthly Review,* Vol. 26 (5), 1974, pp. 1–17.

– Class Conflict and Macro Policy: The Political Business Cycle, *Review of Radical Political Economy,* Vol. 7 (1), 1975, pp. 1–19.

– Wage-Push and Working-Class Power: A Reply to Howard Sherman, *Monthly Review,* Vol. 27 (10), 1976a, pp. 35–43.

– Wages, Prices and the Profits Squeeze, *Review of Radical Political Economy,* Vol. 8 (2), 1976b, pp. 63–67.

J. Brinch: Notat om analysen af staten, *Kurasje* nr. 7, februar 1973, pp. 4–22.

M. Cogoy: Værditeori og statsudgifter, *Politiske Arbejdstekster* nr. 5, 1974 (1973), pp. 23–56.

J. Crotty & L. A. Rapping: The 1975 Report of the President's Council of Economic Advisers: A Radical Critique, *American Economic Review,* Vol. LXV, 1975, pp. 791–811.

L. Dencik & P. Dencik: Samhällsutveckling och statlig planering under senkapitalismen, T. Björkman et. al. (red.): *Planeringens gränser,* Lund, 1976, pp. 11–79.

P. Dencik & P. Kongshøj Madsen: Fagforeninger, stat og politiske konjunkturcykler, *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi* nr. 5, 1977.

A. Downs: *An Economic Theory of Democracy,* New York, 1957.

A. S. Eichner & J. A. Kregel: An Essay on Post-Keynesian Theory: A New Paradigm in Economics, *Journal of Economic Literature,* Vol. XIII (4), 1975, pp. 1293–1314.

G. R. Feiwell: Reflections on Kalecki's Theory of Political Business Cycles, *Kyklos,* Vol. XXVII (1), 1974, pp. 21–48.

B. Fine & L. Harris: State Expenditure in Advanced Capitalism: A Critique, *New Left Review,* No. 98, 1976, pp. 97–112.

B. S. Frey: Warum man Ökonomie und Politik nicht trennen kann, i R. Molitor: *Kontaktstudium Ökonomie und Gesellschaft,* Frankfurt a. M., 1972.

B. S. Frey & W. Meissner (hrsg.): *Zwei Ansätze der politischen Ökonomie – Marxismus und Ökonomische Theorie der Politik,* Frankfurt a. M., 1974.

G. K. Galbraith: *Det rige samfund,* København 1968a (1958).

– *Det nye industrisamfund,* København 1968b (1967).

D. A. Gold et. al.: Recent Developments in Marxist Theories of the Capitalist State, *Monthly Review,* Vol. 27 (5), pp. 29–43, og Vol. 27 (6), pp. 36–51, 1975.

I. Gough: State Expenditure in Advanced Capitalism, *New Left Review,* No. 92, 1975, pp. 53–92.

G. C. Harcourt: *Some Cambridge Controversies in the Theory of Capital,* Cambridge, 1972.

H. Heaton: *Economic History of Europe,* New York, 1965 (1963).

S. Johansson: Socialpsykologiska synpunkter på ekonomisk lönteori, *Sociologisk Forskning,* nr. 3, 1968.

M. Kalecki: Political Aspects of Full Employment, *Political Quarterly,* 1943. Genoptrykt i Kalecki (1971), pp. 138–145.

– *Theory of Economic Dynamics,* New York, 1968 (1965).

– *Selected Essays on the Dynamics of the Capitalist Economy,* Cambridge, 1971.

J. M. Keynes: *The General Theory of Employment, Interest and Money,* London 1973 (1936).

M. Kidron: *Western Capitalism since the War,* Harmondsworth, 1970.

C. Koch: Kapitallogik, Say's lov og statsinterventionisme, i H. Andersen et. al.: *Kritik af kapitallogikken,* København, 1975.

J. A. Kregel: *The Reconstruction of Political Economy,* London, 1973.

O. Lange: *Political Economy*, Vol. I, New York, 1963.

– Marxian Economics and Modern Economic Theory, i D. Horowitz (ed.): *Marx and Modern Economics*, New York, 1968.

A. Marshall: *Principles of Economics*, 8th ed., London 1966 (1920).

K. Marx: *Kapitalen, Bind I*, København, 1970 (1867).

– *Kapitalen, Bind III*, København, 1970 (1894).

– *Til kritikken af den politiske økonomi*, København 1973 (1859) i Udvalgte Skrifter.

P. Mattick: *Marx og Keynes*, Viborg 1973 (1969).

W. Meissner: Ökonomie ist Gesellschaftswissenschaft i R. Molitor (hrsg.): *Kontaktstudium Ökonomie und Gesellschaft*, Frankfurt a. M., 1972, pp. 23–29.

R. Miliband: *The State in Capitalist Society*, London, 1969.

G. Myrdal: Kriser och cykler i nationaløkonomiens utveckling, i *I stället för memoarer*, Vänersborg, 1973.

W. D. Nordhaus: The Political Business Cycle, *The Review of Economic Studies*, Vol. XLII (2), 1975, pp. 169–190.

P. Nørregaard Rasmussen: Den offentlige sektor gennem 100 år, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, Vol. 110 (5–6), 1972, pp. 332–379.

I. O'Connor: *The Fiscal Crisis of the State*, New York, 1973.

N. Poulantzas: *Politisk makt och sociala klasser*, Falköping, 1970 (1968).

D. Ricardo: *Principles of Political Economy and Taxation*, Harmondsworth, 1971, (1817).

J. Robinson: An Open Letter from a Keynesian to a Marxist, Essays, 1953. Genoptrykt i J. Robinson: *Collected Economic Papers*, Vol. IV, Oxford 1973, pp. 264–268.

– Historie kontra Ligevægt, *Nordisk Tidskrift för Politisk Ekonomi*, nr. 3, 1975, pp. 19–27.

J. Robinson & J. Eatwell: *An Introduction to Modern Economics*, London, 1973.

L. Rudebeck: *Utvickling och politik*, Stockholm, 1970.

J. A. Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*, London, 1974 (1954 a).

– *History of Economic Analysis*, Oxford, 1972 (1954 b).

H. Sherman: *Radical Political Economy*, New York, 1972.

– Inflation, Unemployment and Monopoly Capital, *Monthly Review*, Vol. 27 (10), 1976, pp. 25–35.

A. Smith: *Wealth of Nations*, Harmondsworth, 1973 (1776).

J. Steindl: Karl Marx and the Accumulation of Capital, i D. Horowitz (ed.): *Marx and Modern Economics*, New York, 1968.

G. Tullock: Public Decisions as Public Goods, *Journal of Political Economy*, July/August 1971, pp. 913–918.

D. Yaffe: *Den marxistiske teori om kriser, kapital og staten*, Århus, 1974 (1972).

Politik er både at ville og at kunne

– om politik og økonomi i politikforskningen

Christian S. Nissen

»Political analysis deals with power, rule, or authority. Economics concerns itself with scarce resources or the production and distribution of goods and services. Politics is one aspect of a great variety of human institutions; economics is another. Hence an economist and a political scientist might both study the same concrete institution – the Federal Reserve system, for example, or the budget. But the economist would be concerned primarily with problems involving scarcity and the use of scarce resources, and the political scientist would deal primarely with problems involving relationships of power, rule or authority. Like most distinctions between subjects of intellectual inquiry, however, that between politics and economics is not perfectly sharp.«

(Robert A. Dahl: Modern Political Analysis, Third ed. N. J. 1976, p. 4).

1. *Indledning*

For nogle politologer er forholdet mellem økonomi og politik et spørgsmål om at drage så skarpe grænser som muligt. Et eksempel på dette er det ovenstående citat. Opfattelsen, der ligger bag, er på ingen måde sjælden inden for politologien[1]), måske snarere den fremherskende, og har vel sit sidestykke i økonomisk forskning. Mange politologer mener ganske enkelt, at deres arbejde vedrører emner, som kun i ringe grad står i forbindelse med økonomiske forhold.

For et voksende antal af politikforskningens udøvere er økonomi-politik relationen imidlertid blevet en stadig mere vedkommende problematik. Det gælder såvel i arbejdet med mere teoretisk prægede opstillinger af modeller og analyseskemaer, som i undersøgelser af konkrete politisk-økonomiske samfundsfænomener.

Denne artikel skal søge at pege på nogle enkelte problemstillinger i relation til disse nyere bestræbelser på at knytte an mellem økonomi og politik. Der er altså ikke tale om en principiel forklaring af, hvorledes samfundets økonomiske og politiske forhold er forbundne. Der er heller ikke tale om en vejled-

1. Denne artikels emne giver ofte anledning til grundige overvejelser om definitionsproblemer, f. eks. definitioner af »økonomi« og »politik«. Disse bestræbelser er vigtige, men skjuler nok i en vis grad det forhold, at der hos de fleste læsere er en nogenlunde fælles opfattelse af, hvad de to begreber dækker. I fortsætningen vil der her blive bygget på troen på en sådan fælles opfattelse. Det skal endvidere bemærkes, at der omvekslende vil blive anvendt begreberne *»politikforskning«, »politisk videnskab«* og *»politologi«* svarende til det engelsk-amerikanske *»political science«*.

ning i, hvorledes disse forbindelser bør studeres af politologer. Formålet er at give et indblik i et begrænset felt af den stadig fortløbende teoretiske og empiriske debat om, hvad der er politikforskningens emne.

Hovedspørgsmålet kan formuleres således. I hvilken grad er de politiske forhold eller den politiske sfære selvstændig i forhold til de ikke-politiske aspekter i samfundet, f. eks. de økonomiske? Dette spørgsmål er især blevet diskuteret mellem tilhængere og modstandere af en materialistisk – herunder en marxistisk – samfundsopfattelse. I stigende grad er denne diskussion også i de senere år blevet ført blandt politiloger. Med udgangspunktet i sådanne diskussioner vil denne artikel behandle nogle afgrænsede problemstillinger i politisk videnskabelig forskning.

Det er for det første undersøgelser af politiske forhold i de *underudviklede- eller perifere samfund*. Siden dette arbejde for alvor blev taget op i slutningen af 50'erne, er der sket væsentlige ændringer i opfattelsen af disse samfunds særlige problemer og muligheder for politisk og økonomisk udvikling. Det har også givet sig udslag i tilsvarende ændringer i den dertil knyttede politilogiske forskning. En problemstilling, som har tiltrukket sig større opmærksomhed, er de begrænsninger som økonomiske og politiske forhold, såvel internationalt som nationalt, har sat for staten i de nye lande i dens bestræbelser for at forandre samfundene. Netop de økonomiske begrænsninger på de politiske bestræbelser har her været mest iøjnefaldende. Det er derfor forståeligt, at det har givet anledning til en række generelle overvejelser og teoridannelse om forholdet mellem økonomi og politik.

For det andet vil artiklen behandle en tilsvarende problemstilling med baggrund i *de udviklede lande*. Hvilke forhold er bestemmende for udfaldet af den politiske proces, for resultatet af statens handlen? I hvilken grad bestemmes det af forhold i det politiske system, i hvilken grad bestemmes det af forhold i det politiske system, i hvilken grad af forhold i omgivelserne? På samme måde som for u-landenes vedkommende kan man sige, at der i de senere år er en tendens til at rette mere opmærksomhed mod de begrænsninger af økonomisk og politisk art, som sættes for statens handlefrihed. Det forhold, at politiloger her inddrager de økonomiske grænser, gør også på dette område økonomi-politik relationen påkrævet.

Det er disse to emneområder, som i denne artikel vil blive taget op. Blandt andet af pladsmæssige hensyn er der ikke tale om en omfangsrig litteraturgennemgang. Nogle hovedpunkter i den diskussion, som har været ført inden for de to områder, vil blive trukket frem med henvisninger til relativ let tilgængelig litteratur, som for nærmere interesserede vil kunne danne grundlag for et videre arbejde.

I artiklens afslutning vil der forsøgsvis blive trukket nogle mere generelle linier mellem de to behandlede områder. Det centrale punkt vil her blive forholdet mellem den politiske aktør – først og fremmest staten – og omgivelser-

nes begrænsninger. Hvis dette forhold, som nogle hævder, spiller en stadig større rolle i samfundet, hvilke krav rejser det så over for politikforskningen?

2. *Økonomi og politik i politikforskningen*

Hovedproblemet for politikforskningen i relation til artiklens emne er, hvordan og i hvilket omfang de økonomiske forhold skal inddrages i den politiske analyse. Skal man ved hjælp af snævre definitioner af politologiens arbejdsfelt skærme af for økonomiske forhold ud fra en slags »alt-andet-lige«-betragtning? Eller skal man på en eller anden måde gøre politologien mere konturløs og forsøge at lade den gro sammen med økonomien til en – måske mere udflydende – fællesdisciplin?

Det er imidlertid her indledningsvis vigtigt at fremhæve, at dette ikke er en ny problemstilling i politisk videnskab. Forbindelserne mellem politiske forhold og andre aspekter – herunder de økonomiske – har været et af politisk videnskabs klassiske temaer.

Ikke desto mindre må man nok sige, at der i nyere tid, i den periode i efterkrigstiden hvor politologien har søgt at etablere sig som en selvstændig samfundsvidenskab ved siden af økonomi og sociologi, har været tydelige tendenser til isolering. Man har søgt at raffinere politikforskningen i retning af en mere snæver politikopfattelse og en mindre interesse for økonomiske forhold. Citatet af Robert A. Dahl er blot et enkelt eksempel på dette. Hvad kan da grunden være til, at der i de seneste år er kommet en ny interesse for netop forholdet mellem økonomi og politik?

Man kan her først og fremmest pege på en række forhold i den virkelighed, forskningen beskæftiger sig med. Et afgørende træk er således, at *staten* i de fleste vestlige lande griber ind i stadig bredere områder af samfundslivet. Offentlig styring og planlægning vinder frem på flere og flere områder. Dette sker i stigende grad i samvirke med forskellige organisationer og »erhvervslivet«. I det omfang politikforskningen ønsker at beskæftige sig med hele dette område – og det synes ikke mindst på baggrund af de seneste års økonomiske og politiske krise uomgængeligt – bliver man tvunget til at arbejde med forholdet mellem økonomi og politik.

Det samme gør sig gældende på det internationale plan, hvor økonomiske forhold som f. eks. handel, valutapolitik, investeringer og de store internationale firmaers rolle mere og mere bliver inddraget i forhandlingerne mellem staterne[2]).

Generelt kan man med andre ord sige, at det bliver vanskeligere og vanske-

2. Da forholdet mellem økonomi og politik i *international politik* ikke vil blive berørt i det følgende i nogen videre udstrækning, kan der her bl. a. henvises til *Christian S. Nissen:* Økonomi og politik i det internationale oliesystem. Paper til den nordiske statskundskabskonference, Århus 1975, (Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, AP 1975/2).

ligere at drage skellet mellem økonomi og politik i de processer, som politikforskningen beskæftiger sig med. Derfor føler politologerne – og for den sags skyld også økonomer – et øget behov for analytiske redskaber, teorier, modeller etc., der kan anvendes ved studiet af disse processer[3]).

Dette har givet næring til de bestræbelser af mere principiel og generel karakter, der løbende er gjort på at afklare politikkens og politikvidenskabens karakter og dens forhold til andre samfundsvidenskaber. I tiden efter 2. verdenskrig, hvor den moderne politikvidenskab for alvor er vokset frem som en selvstændig videnskabelig disciplin, har der været en udpræget tendens til at fremhæve dens særlige status og rolle i forhold til andre samfundsvidenskaber. Den optimisme, der i 50'erne og 60'erne prægede arbejdet med at opstille store, generelle teoribygninger, er tydeligt afløst af større skepsis med hensyn til sådanne teoribygningers praktiske anvendelighed i studiet af konkrete samfundsforhold.

Som et enkelt eksempel på dette kan man pege på studiet af poltisk udvikling. Et af de karakteristiske træk ved mange af disse arbejder er, at de på trods af, at de undersøgte samfunds mest iøjnefalden træk var den økonomiske underudvikling, kun i ringe grad beskæftigede sig med de økonomiske betingelser for samfundenes politiske liv. Sideløbende med den stigende tvivl med hensyn til disse samfunds mulighed for selvstændig økonomisk udvikling er usikkerheden vokset med hensyn til de snævert politiske teoriers anvendelighed.

De vanskeligheder, som fremkommer ved at holde økonomiske og politiske forhold adskilte, skal dog ikke forlede en til at tro, at sammenknytningen er noget enkelt problem. Betydningen af at kombinere dyberegående teoretiske overvejelser med empiriske undersøgelser kan illustreres ved en kort omtale af fremtrædende eksempler på forskningsområder i politisk videnskab, hvor netop økonomiske forhold har en vigtig placering.

Det første er den brede gruppe af »*realister*« i international politik for hvem staternes økonomiske forhold, deres befolkning, råstoffreserver, produktionskapacitet etc. er af helt afgørende betydning i forbindelse med magtforholdene mellem staterne[4]). Sagen er imidlertid den, at selv om sådanne økonomiske forhold i de pågældende arbejder har stor betydning, bliver de sjældent en integreret del af analysen. Der er i al væsentlighed tale om mere eller mindre givne størrelser. Desuden må man sige, at disse arbejder i udstrakt grad savner en teoretisk funderede overvejelser over forbindelserne mellem de økonomiske forhold og staternes magt.

Det andet eksempel er den *økologiske valgforskning*, hvis særlige emne er

3. Se f. eks. *Per Kongshøj Madsen:* »Problemstillinger i økonomisk analyse af oliekrisen og dens konsekvenser« og *Christian S. Nissen:* »Problemstillinger i politologisk analyse af oliekrisen og dens konsekvenser«. Begge i Økonomiske og politiske konsekvenser af oliekrisen. Dansk Udenrigspolitisk Institut, forskningsrapport nr. 3 1976.
4. Se f. eks. hos en af realismens fremste repræsentanter, *Hans J. Morgenthau:* Politics Among Nations (N.Y. 1973) Kap. 9. Elements of Power, pp. 112–149.

den indflydelse på vælgeradfærden, som forskellige socialøkonomiske faktorer kan have. Et eksempel på denne forskning er den interviewundersøgelse af en række danske folketingsvalg, som i 1976 blev udgivet af Institut for Samfundsfag i København[5]). I bogens andet kapitel[6]) analyseres sammenhængen mellem partivalg og bl. a. følgende socio-økonomiske forhold: Stilling, skoleuddannelse, indkomst, status, bolig, køn, alder, barndomshjem og bymæssighed.

I denne type forskning er det i allerhøjeste grad de socio-økonomiske forhold, der står i centrum. På den anden side kan man sige, at: »Den avgörande nackdel med merparten av denne forskning är, att den nästen helt sakner en *teori* om relationen mellan planen (»aktørplan« og »strukturplan«, CSN) och i stället nöjer sig med empiriska korrelationer«[7]).

Selv om økonomiske forhold således langt fra er fremmede for politologen, er der et stort behov for mere generaliserede teoretiske overvejelser over sammenhængene, og for en empirisk forskning, som er funderet i sådanne overvejelser. Det er dette behov, der i stigende grad har fået politologer – ofte i samarbejde med kolleger fra andre samfundsvidenskaber – til at beskæftige sig med spørgsmålet. De to områder, denne artikel tager op, er et par eksempler på sådanne bestræbelser.

3. *Politisk udvikling og imperialisme*

Undersøgelser af forholdene i de nyligt selvstændige u-lande stillede samfundsvidenskaberne over for særlige problemer. For den politiske videnskabs vedkommende drejede det sig om at undersøge de politiske forandringer, som fandt sted i de tidligere kolonier. En del af denne forskning var et led i de nye styrers bestræbelser på at opbygge selvstændige politiske institutioner, som kunne tilpasses u-landenes særlige vilkår. Andre arbejder havde en mere snæver akademisk baggrund. Endelig var der en del forskning, der i væsentlig grad havde til formål at bistå de udviklede landes fortsatte indirekte politiske kontrol[8]).

Den dominerende gruppe af 60'ernes politiske udviklingsforskere havde som teoretisk grundlag den såkaldte *struktur-funktionalisme*. Hovedsigtet for denne skole var at undersøge, hvorledes en række funktioner, hvis varetagelse antoges at være nødvendige for ethvert politisk systems opretholdelse, blev udført af forskellige strukturer i systemet. Hvilke strukturer sørgede f. eks. for kanaliseringen af borgernes meninger, ønsker etc. til de politiske beslutningstagere, for beslutningstagen, for kommunikation osv.?

5. *Ole Borre, m. fl.:* Vælgere i 70'erne (Institut for Samfundsfag, LB 1976/6 og Akademisk Forlag).
6. »Social baggrund og parti« af *Torben Worre.*
7. *Lennart Lundquist:* Organisationskapabiliteter och omgivningsrestriktioner (Institut for Samfundsfag, AP 1976/8), p. 6.
8. Se herom i f. eks., African Studies in America, The Extended Family, A Tribal Analysis of U.S. Africanists: Who They Are, Why to fight them. (African Research Group, Cambridge, Mass. 1970).

Ved at arbejde med sådanne strukturer håbede strukturfunktionalisterne at kunne undgå at gøre de vestlige politiske institutioner – partier, parlament, regering osv. – til det centrale objekt. Baggrunden for dette ønske var, at andre institutioner/strukturer i u-landene kunne spille samme rolle/funktion som de gængse institutioner i i-landene. Set i denne sammenhæng var struktur-funktionalismen et brud med de tidligere traditioner og et klart fremskridt. Det var desuden teoretisk helt på linie med den mere generelle politologisk-behavioralistiske tendens.

Det er ikke her stedet til en behandling af struktur-funktionalismen i sin helhed[9]). I stedet vil der ske en nærmere belysning af, hvorledes forholdet mellem det politiske system og dets omgivelser behandles i et af struktur-funktionalismens centrale værker[10]).

Denne problemstilling tages af Almond & Powell op i forbindelse med begrebet »*capability*« (evne eller formåen). »When we speak of the capability of a political system, we are looking for an orderly way to describe its overall performance in its invironment«[11]). De »capability-functions«, forfatterne derefter opstiller, »... are simply ways of talking about the flows of activity into and out of the political system. They tell us how a system is performing in its environment, and how it is being shaped by it«[12]).

Hovedinteressen er med andre ord at undersøge, hvorledes det politiske system forholder sig til sine omgivelser og klarer de problemer, som opstår ved en forandring i systemets omgivelser. Sådanne problemer kan være så store, at det politiske system forandres radikalt, eller de kan bevirke, at systemet flytter hovedvægten fra et sæt af »capabilities« til et andet[13]). En type af forandringer, som i relation til denne artikels emne er vigtig, er forandringerne i u-landenes socio-økonomiske forhold. Disse forandringer stiller efter Almond & Powell's opfattelse krav til de politiske systemer, som overgår deres »capabilities«. Det er derfor:

> »... no wonder that their political systems tend to be so unstable. They find it most difficult to develop capabilities which can cope with the encreasing pressures, even with help of loans and aid from the international environment. One of the common patterns of political instability among the new and modernizing nations has been to shift from a capability-pattern emphasizing destributiveness and responsiveness to one emphasizing regulation and symbolic satisfaction«[14]).

9. For en orientering i og en kritik af strukturfunktionalismen se bl. a. *Roger Leys:* Political Development, Compendium (Institut for Samfungsfag, LB 1976/3), *Lars Rudebeck:* Utveckling och politik (Stockholm 1970), *Maj Palmberg:* »Den funktionalistiske utvecklingsteorin« (Häften för kritiska Studier, No. 1–2, 1971) og *Göran Hydén:* Socialism och samhällsutveckling i Tanzania (Köthen 1972).
10. *G. Almond & B. Powell:* Comparative Politics, A Developmental Approach, (Boston 1966).
11. Ibid. p. 28.
12. Ibid. p. 29.
13. Ibid. p. 207 ff.
14. Ibid. p. 212.

Eller sagt med andre ord, u-landenes politiske regimer går på grund af de voksende socio-økonomiske problemer i stadig mere totalitær retning. Almond & Powell illustrerer dette forhold med en henvisning til Nkrumah's Ghana.

»Capability«-begrebet og de tanker, der ligger bag, har således grundlag i erkendelsen af vigtigheden af forholdet mellem det politiske system og hele samfundet. Selv om »det politiske system« her omfatter mere end selve »staten«, er det ikke desto mindre denne med institutioner som regering, central forvaltning, evt. parlament, evt. parti*et*, – som stilles over for omgivelserne/samfundet. Det hovedtema, som blev rejst i artiklens indledning – forholdet mellem den politiske aktør og omgivelserne – er således centralt hos Almond & Powell.

Men der er et vist præg af passiv accepteren af de »påtvungne« forandringer. Underudviklingen synes en given ting, og de ændringer, en forudsat økonomisk udvikling vil medføre, ligger allerede fast. Øverst på den politiske udviklings stige står de vesterlandske politiske systemer. Man er derfor ilde hjulpen, hvis man hos Almond & Powell vil søge forklaringer af baggrunden for den nuværende underudvikling eller forståelse af de udviklingsstrategier, som en del lande vælger og som ikke synes at følge den af disse forfattere udstukne linie.

Blandt andet af disse grunde blev der i slutningen af 60'erne i stigende grad rejst kritik mod opfattelser og teoridannelser som den her refererede. Disse kritikere valgte stort set to forskellige veje.

Nogle valgte *en reformistisk vej*, hvor de accepterede de grundlæggende antagelser i de behavioralistiske teorier om politisk udvikling. Men de søgte at arbejde mere tværvidenskabeligt og lagde først og fremmest mere vægt på de økonomiske begrænsninger på den politiske udvikling.

Andre arbejdede med et mere *revolutionært udgangspunkt*, der som basis havde først og fremmest marxistisk metode og teoridannelse. De forkastede derfor de centrale antagelser og teorier i den behavioralistiske udviklingsteori og søgte i stedet at bygge deres arbejde på undersøgelser af klasseforhold og statens rolle[15]).

Et eksempel på den første gruppe af kritikere er Rudebeck[16]), der efter at have kritiseret store dele af den politiske udviklingsteori – herunder blandt andet Almond & Powell – opstiller en analysemodel, der i vid udstrækning bygger på nogle grundlæggende antagelser i Myrdal's Asian Drama. Rudebeck's model består i væsentlighed af 8 almene kategorier af tilstande hos sociale systemer. De 8 variable er[17]):

1. Relativ position i det dominerende politiske og økonomiske internationale system.
2. Social struktur.

15. *Roger Leys*, op. cit. pp. 7–8.
16. *Lars Rudebeck*, op. cit.
17. Ibid. pp. 81–96.

3. Produktionsmåde.
4. Produktion og indkomstforhold.
5. Levestandard.
6. Attitude til liv og arbejde.
7. Samfundets institutioner og forskellige delstrukturer.
8. Inden- og udenrigspolitisk adfærd.

Disse kategorier eller variable skal tilsammen give et helhedsbillede af det studerede samfund. Den store vægt, de økonomiske forhold tillægges, ses deraf at 4 af variablene især belyser økonomiske faktorer, og flere af de øvrige har stærke økonomiske islæt. På trods af, at Rudebeck altså går et langt skridt i retning af at gøre forbindelsen mellem politiske og økonomiske forhold til noget centralt, forbliver netop disse forbindelser meget uklare. Bortset fra at deres vægt tydeliggøres ved at de placeres først på listen, forbliver deres indbyrdes forhold og relationer til de øvrige variable et uløst problem.

Udgangspunktet for den andeng ruppe har været en konstatering af, at den afgørende faktor for en forståelse af u-landenes situation er deres historiske og aktuelle placering som periferi i det internationale kapitalistiske system, hvis centrum udgøres af de udviklede vestlige lande. Denne placering anses for hovedårsagen til den nuværende underudvikling og som den væsentligste hindring for en selvstændig udvikling.

De grundlæggende træk i denne periferistatus er altså de økonomiske forhold. Derfor bliver udgangspunktet for en undersøgelse af u-landenes politiske forhold de grænser, betingelser og muligheder, som den underudviklede interne økonomi og den internationale økonomiske dominans giver for politiske forandringer. I centrum for disse arbejder har derfor stået *klassebegrebet*. De økonomiske-produktionsmæssige forhold har formet u-landenes særlige klassestruktur, der igen har dannet grundlag for det politiske liv. Af særlig interesse har været de betingelser, som klasseforholdene har givet *staten*. Netop den ydre dominans, klasseforholdene og statens rolle er de tre faktorer, der går igen i de fleste af de forfatterskaber, som tilhører denne gruppe[18]).

Som en enkelt illustration skal der her peges på en artikel af Hamza Alavi[19]). I centrum for artiklen står en undersøgelse af statens relative autonomi i forhold til de tre afgørende besiddende klasser (det »nationale borgerskab«, »land-

18. Der er ikke her mulighed for en blot tilnærmelsesvis opremnsning af disse forfattere. Som en vis orientering kan der peges på nogle enkelte værker. Med en *latinamerikansk baggrund: A. G. Frank:* Kapitalism och underutveckling i Latinamerika (Köthen 1970), af samme forfatter: Latin America, Underdevelopment or Revolution (N.Y. 1970). *F. H. Cardoso:* »Dependency and development in Latin America (New Left Review 1972, -74). *T.d. Santos:* »Udviklingsteoriens krise og afhængighedsrelationerne i Latinamerika (Den ny Verden, 1972, nr. 4). Med hensyn til *afrikanske forhold* kan nævnes: *Rolf Gustavsson:* ed. Kapitalismens utveckling i Afrika, (1971), *G. Arrighi & J. Saul:* Essays on the Political Economy of Africa (N.Y. 1973), og en lang række artikler i Review of African Political Economy.
19. *Hamza Alavi:* »The State in Post-Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh, (New Left Review, 1972, 74).

aristokratiet« og det »internationale borgerskab« i centerlandene). Alavi mener, at den pakistanske stat har en relativ autonom stilling i forhold til disse tre klasser, dels fordi den under kolonitiden blev opbygget af kolonimagten uden nogen afhængighed af en intern klasse, dels fordi den efter selvstændigheden har kunnet fungere som en slags mægler mellem de tre nævnte klasser.

Et eksempel på en undersøgelse, der i højere grad tager udgangspunkt i en behandling af de samfundsmæssige produktionsforhold er Arrighi's undersøgelse af klasseforholdene i det tropiske Afrika[20]). Artiklens hovedkonklusion er, at det internationale investeringsmønster skaber en speciel udviklet økonomisk sektor uden integreret forbindelse med den øvrige produktion. Et af resultaterne heraf er dannelsen af et »arbejder-aristokrati«, der på grund af sin særlige klassemæssige position og fraværet af et egentligt jordejende aristokrati, udgør statens magtbase.

Alene de to eksempler, der her er nævnt, og som henter deres empiriske baggrund fra henholdsvis Pakistan og det tropiske Afrika, viser lidt om de meget store varitiaoner, der er tale om mellem forskellige perifere samfund. Et af de væsentligste kritikpunkter mod den gruppe af forfattere, der her er behandlet, drejer sig netop om deres anvendelse af et vesterlandsk klassebegreb uden tilstrækkelige hensyn til de særlige forhold i de studerede samfund[21]).

Et andet problem i denne forbindelse er spørgsmålet om, i hvilken udstrækning det er lykkedes i den her sidst behandlede gruppe af forskere, at kæde de økonomiske og politiske forhold sammen. Hovedvægten er lagt på forbindelsen mellem produktionsforhold og klasseforhold. Men den videre forbindelse herfra til politisk bevidst handlen, f. eks. i form af »statsadfærd« og de forskellige klassers relation hertil er forsømt eller endnu uudviklet. En af grundene til dette er måske, at der endnu kun i ringe grad er udviklet en marxistisk teoridannelse med politisk sigte om dette[22]). I forbindelse med næste afsnits behandling af bl. a. statens planlægningsbestræbelser og restriktionsproblematikken vil dette spørgsmål blive taget op til nærmere behandling.

4. *Politisk output og restriktioner*

Den overvejende del af den politologiske litteratur har beskæftiget sig med de processer, som fører fra samfundet til det politiske system og med forholdene i dette. Der tænkes her på det store felt af undersøgelser af f. eks. vælgeradfærd

20. *G. Arrighi:* »International Corporations, Labour Aristocraties and Economic Development in Tropical Africa«, i Arrighi & Saul, op. cit.
21. Se f. eks. hos *Roger Leys:* Op. cit. p. 21. En mere generel kritik mod den behavioralistiske og marxistiske udviklingslitteratur for »teoretisk etnocentrisme« rejses af *Göran Hydén,* op. cit.
22. Her skal dog peges på en række interessante specialeafhandlinger fra samfundsfagsstudiet i København og Århus, hvor netop disse spørgsmål tages op til behandling: *Niels Arnfred:* Klassekamp og statsintervention i Kenya (Århus 1974), *Bjørn Førde:* Underudviklingens og afhængighedens politik i Latinamerika: Sociale klasser og politiske magtforhold i Peru 1962–1973 (København 1974). *John E. Martinussen:* Bidrag til analyse af den pakistanske stat, (Århus 1974).

og interesseorganisationer på den ene side, og undersøgelser af f. eks. partistrategier, parlamentets og forvaltningens rolle og funktioner på den anden.

Delvis som en reaktion mod denne »overvægt« har nogle forskere rettet opmærksomheden særligt mod det output fra det politiske system, først og fremmest staten, som er et resultat af de politiske processer i systemet. Hvad kommer der ud af den politiske proces? Hvad er indholdet i de politiske beslutninger og hvilken virkning har det i samfundet? Det er nogle af de hovedspørgsmål, man har forsøgt at besvare.

I dette afsnit skal der ske en kort behandling af disse problemstillinger. Det vil blive gjort ved en beskrivelse af dels en mere snæver orientering om selve det politiske output, dels ved en bredere beskæftigelse med forholdet mellem politiske aktører, først og fremmest staten, og de socio-økonomiske forhold.

Som allerede nævnt beskæftiger »*politisk output analyse*« sig med indholdet og virkningerne af politiske beslutninger[23]). Et centralt forhold har her været interessen for, i hvilken grad indhold og virkning var bestemt af forhold i henholdsvis det politiske system eller dettes omgivelser. Et grundlæggende og kontroversielt arbejde har været Thomas R. Dye's sammenlignende undersøgelse af nogle typer af politisk output i 50 amerikanske delstater[24]). Dye opererer med tre grupper af variable, som beskriver:

1) *Det politiske system*
   Constitutional framework
   Electoral system
   Party system
   Interest group structures
   Elite or power structures
   Political style
2) *Samfundets socio-økonomiske udviklingsniveau*
   Urbanization
   Industrialization
   Income
   Education
3) *Det politiske output*
   (90 variable i 5 hovedgrupper)
   Welfare policies
   Highway policies
   Educational policies
   Tax policies
   Morality regulation

23. For en introducerende oversigt se: *Erik Damgaard:* »Noter til diskussion af »Politisk output analyse« i Statsvetenskaplig Tidskrift 1972, nr. 1, pp. 107–122 og *Peter Bogason:* »Planlægning og politologi – en forskningsdiskussion« (Institut for Samfundsfag, 1975, stencil).
24. *Thomas R. Dye:* Politics, Economics, and the Public (Chicago 1966).

Kort fortalt går undersøgelsen ud på at se, i hvilken udstrækning variationer i outputvariablene – mellem de 50 stater – kan forklares af forskelle inden for den ene eller den anden af de to øvrige variabelgrupper. Er det med andre ord således, at forskelle i uddannelses- og social politik skyldes forskelle i det politiske system eller et forskelligt socio-økonomisk udviklingsniveau.

Dye kommer til det for den politiske videnskab noget nedslående resultat, at de socio-økonomiske forhold er mere afgørende end karatkeren af det politiske system for udformningen af delstaternes politik på de undersøgte områder. På baggrund heraf er det naturligt nok blevet hævdet, at den politiske videnskab i for høj grad har beskæftiget sig med processerne i det – åbenbart mindre betydningsfulde – politiske system og har gjort for lidt ud af systemets sociale og økonomiske omgivelser.

Der er senere fra mange sider[25]) blevet rettet en sønderlemmende kritik mod resultaterne og konklusionerne i Dye's arbejde. Der er blevet gennemført en række alternative studier af samme emner, som er kommet til resultater, der tyder på en væsentligere indflydelse fra forhold i det politiske system.

I denne forbindelse er det ikke i særlig grad denne så at sige »interne« strid, som skal tages op. Såvel Dye's refererede arbejde som de undersøgelser, som er kommet til andre resultater, er nemlig i væsentlig grad præget af de samme træk som de, der blev fremhævet i forbindelse med den økologiske valgforskning tidligere i denne artikel. Forbindelsen mellem de tre hovedgrupper af variable og mere generelt mellem socio-økonomiske og politisk forhold knyttes først og fremmest ved hjælp af forskellige former for statistiske sammenhænge. Derfor synes relativt små ændringer i udvælgelseskriterier, i krav til statistisk sikkerhed etc. at kunne give resultater, som afviger stærkt fra hinanden. En afgørende mangel synes således også her at være en mere generel teoridannelse, således at de empiriske undersøgelser kan styres ud fra generelle antagelser om den principielle karakter af staten, af det omgivne samfund og af karakteren af relationerne der imellem.

Et eksempel på bestræbelser på at opstille sådanne generelle antagelser og teorier om forholdet mellem stat og samfund er det arbejde, der i de seneste år er gjort med videreudviklingen af den marxistiske statsanalyse.

Som et eksempel på dette arbejde skal der her ske en kortfattet behandling af nogle arbejder, der som et betydeligt udgangspunkt har haft de såkaldte strukturalister[26]). Et grundlæggende træk, som i denne forbindelse er interessant, er den – i forhold til andre opfattelser – relativt selvstændige rolle staten

25. Se herom i de i note 21 nævnte arbejder og f. eks. i flere af artiklerne i *Ira Sharkansky, ed.:* Policy Analysis in Political Science (Chicago 1970).
26. Først og fremmest *Nicos Poulantzas'* bog: Politisk makt och sociala klasser (Falköbing 1970). En vurdering af denne retning og en sammenligning med nogle andre er foretaget af *Maja Björkman* og *Daniel Flemming* i »Stamokap kontra Stinkap kontra Althusserskolan« (i Häften för kritiska Studien, 1974 nr. 5, pp. 3–38). Det, der her betegnes som »stinkap« (STats INterventionistisk KAPitalisme) er de bestræbelser på en rekonstruktion af marxistisk teori, der ofte går under betegnelsen kapitallogik.

indtager i forhold til den økonomiske basis og klasseforholdene. På grund af nogle ændringer på det økonomiske niveau, først og fremmest ændringer fra konkurrence- til monopolkapitalisme, har staten fået en stadig større betydning for økonomien. Det medfører, at opmærksomheden i undersøgelser af forskellige samfundsforhold må rettes mod staten, dens klassemæssige basis og dens måde at fungere på i forhold til samfundsøkonomien.

Men det betyder også, at just forbindelsen mellem økonomi og politik bliver af helt afgørende betydning. Dette ikke mindst når sådanne overvejelser skal ligge til grund for empiriske undersøgelser af konkrete politiske fænomener. Poulantzas' arbejde kan ses som en bestræbelse på at nærme den politiske og økonomiske analyse til hinanden med den større betoning af politikkens betydning. Som en videreudvikling af disse bestræbelser har Lennart Berntson søgt at opstille en maristisk partiteori[27]).

Den centrale nyskabelse i Berntson's bog er suppleringen af Poulantzas' to felter: Samfundsstrukturen og klassekampsfeltet med et »*organisationsfelt*«. Til dette felts økonomiske, politiske og ideologiske scene henlægger Berntson en lang række af de fænomener, der indgår i gængs politologisk forskning. Det er f. eks. organisationsforhold, aktører, forskellige former for adfærd, subjektiv og ideologisk orientering og mål og motiver. Det afgørende for Berntson er at forankre undersøgelsen af disse fænomener i forbindelse med et politisk partis adfærd i klasseforhold og samfundsstruktur. Lænken hvormed dette gøres, er partiets »objektive klasseinteresse«. Den i note 27 nævnte diskussion drejer sig i et vist omfang netop om dette begreb og den anvendelse Berntson gør deraf.

Det er imidlertid en anden problemstilling, der har skel tages op. Samfundsstruktur og klasseforhold påvirker i følge Berntson ikke partiernes handlinger direkte. De sætter derimod de *ydre grænser* for partiernes handlefrihed. Det er dette forhold, som vil blive behandlet senere, idet betragtningen om sådanne strukturbestemte begrænsninger af aktørens handlefrihed vil blive udvidet til også at gælde andre typer af aktører end de politiske partier, f. eks. *staten.*

Blandt den gruppe af forfattere, som her behandles[28]), opfattes staten som en sammenholdningsfaktor, der på trods af samfundets indre modsætninger kan sikre dets fortsatte beståen. Denne sammenholdningsfunktion udøver staten:

> »... på *den ekonomiska nivån* genom att med lager upprätthålla den ekonomiske nivåns struktur. T. ex. lagar om privat ägendarätt till produktionsmedlen, tullar och arbetsrättslagstiftning.

27. *Lennart Berntson:* Politiska partier och sociala klasser, (Lund 1974). Se anmeldelsen af *Gunnar Sjöblom:* »Marxistisk partiforskning« (Statsvetenskaplig Tidskrift, 1976, nr. 3) pp. 255–265 og Berntsons svar i nr. 4, 1976, pp. 347–351. Desværre forsvinder de interessante problemstillinger i Berntson's bog for både anmelder og forfatter i den polemisk meget overskruede debat.
28. Foruden de allerede nævnte skal der særlig fremhæves to, som med det her behandlede udgangspunkt har undersøgt nogle vigtige forhold omkring statens rolle: *Sune Sunesson:* Politik och organisation. Staten och arbetarklassens organisationer (Kristianstad 1974) og *Mats Dahlkvist:* Staten, socialdemokratiet och socialismen (Lund 1975).

> På *den ideologiska nivån* kan staten ingripa genom bestämmelser för ideologiproducenterna, t. ex. skole och kyrka.
>
> På *den politiska nivån* slutligen kan staten ingripa genom direkta ingrepp i klassernas kamp.
>
> ... Dessa olika former för statens ingripanden får emellemtid inte fördunkla det faktum att hur mycket staten än utöver sin sammenhålningsfunktion inom ekonomien eller ideologien så är dess verksamhet alltid överbestämd av dess politiska funktion: att upprätthålla ett samhälles 'ordning' som helhet betraktat«[29]).

Dahlkvist's undersøgelse af det svenske socialdemokratis forhold til statens rolle har som hovedsigte at redegøre for, hvor vidt statslige indgreb i samfundsøkonomien kan betegnes som en socialistisk politik. I den forbindelse lægger Dahlkvist stor vægt på de forskellige krav til indgreb, som henholdsvis konkurrence- og monopolkapitalismen stiller.

Den *liberale konkurrence-kapitalistiske stat,* af Dahlkvist kaldet »natvægterstaten«, havde først og fremmest til opgave at sikre bevægelsesfriheden på det økonomiske nivau. Det skete gennem lovgivningen, der sikrede den private ejendomsret, ved at opretholde nationalstaten og ved at gennemføre forskellige former for næringsfrihed og i et vist omfang frihandel.

Men den *monopol-kapitalistiske stat,* »velfærdsstaten«, har funktioner, som kræver langt mere aktiv indgriben.

> »Genom ägandets centralisering har allt färre foretag kommit att stå för den samlade produktionen. Samhället som helhet blir naturligvis mer beroende av ett enskilt företag om det bare finns fem stycken inom en viktig sektor än om det funnes 100. Det betyder att samhället har allt interesse av att det går bra för dessa företag. Staten är det redskap som griper in för att hålla uppe sysselsättningen, eller om man så vil garantera en skälig lönsamhet för dessa fåtaliga företag«[30]).

Sikringen af beskæftigelsen er måske en af de udadtil mest iøjnefaldende opgaver for staten, men er langt fra den eneste eller den vigtigste. Statslig regulering og planlægning berører langt bredere områder af samfundet. Dahlkvist's grundlæggende tese, som han anser for bekræftet af sin undersøgelse, er derfor:

> »Att staten och statens direkta ingripanden på den ekonomiska nivån under kapitalismens nuvarende stadium i sig inte kan betragtas som specifikt socialistiska. Snarere har de statsliga ingripandena blivit en nödvendighet för kapitalismens fortbestånd«[31]).

Hvis man kombinerer dette forhold – den øgede statslige intervention i næsten alle samfundsforhold – med de afsluttende bemærkninger i forbindelse

29. *Mats Dahlkvist,* op. cit. p. 95.
30. Ibid. p. 83.
31. Ibid. p. 211.

med behandlingen af Lennart Barntson om strukturbestemte grænser for politiske aktøreres handlinger, vil en vigtig problemstilling træde frem. Hvad er forholdet mellem på den ene side statens interventionsbestræbelser og på den anden side de grænser, eller restriktioner, som forskellige samfundsstrukturer i omgivelserne sætter for disse bestræbelser?

Denne såkaldte »*restriktionsproblematik*« er taget op i en indledende artikel i en bog om grænser for statslig planlægning[32]). I artiklen opstilles: »... de objektiva faktorer som avgränsar det möjligas utrymme, med andra ord utrymmet för subjektivt, viljebestämt handlande från statens sida i planeringsverksamheten«[33]).

Disse restriktioner samles i fire hovedgrupper, hvoraf den første er den grundlæggende og vigtigste. Det er for det første *systemimmanente restriktioner,* som udspringer af de rådende produktionsforhold og produktivkræfter. For det andet er der tale om *politiske restriktioner,* som består i det forhold, at staten i sin planlægning ikke kan tilgodese alle samfundsgrupper. Den diskrimination, som staten vil være tvungen til mellem f. eks. konkurrencedygtig storkapital og en hensygnende småkapital, vil næsten uvægerligt skabe politiske vanskeligheder, som hæmmer statens bevægelsesfrihed. For det tredie er der *institutionelle restriktioner.* Det vil sige konstitutionelle, parlamentariske forhold, det administrative apparat, faglige institutioner, partistruktur, internationale aftaler og medlemskab af internale organisationer. Endelig for det fjerde opstilles *finansielle restriktioner,* der som baggrund har det forhold, at den statslige intervention og planlægning bliver stadig dyrere at gennemføre. Her er hele problematikken omkring den offentlige sektors vækst og de stigende vanskeligheder ved at finansiere denne vækst gennem skatter og afgifter.

De afgørende antagelser, som ligger til grund for opstillingen af disse fire restriktioner, redegøres der for på følgende vis i den pågældende artikel:

> De politiska, institutionella och finansiella förhållandena i ett land utgör naturligvis alltid en restriktion för statens agerande. Det vi här försökt peka på är amellertid inte i första hand denne trivialitet. Vi har velat visa hur motsättningen mellan produktionens anarkistiska och samhälliga karaktär i de senkapitalistiska länderna befordrar en statslig planeringsverksamhet för att hindra en ekonomisk kris att bryta fram. Men med planeringsverksamhetens fortsatta växt utvecklas i sin tur nya motsättningar som begränsar möjligheterna att utforma planeringsverksamheten så att den på lämpligsta sätt skulle kunna fylla sitt första överordnade syfte. Därför har vi försökt visa hur den statsliga planeringsverksamheten själv, på bl. a. de sätt som här antiyts, genererar restriktioner

32. *Lars Dencik* og *Peter Dencik:* »Samhällsutveckling och statlig planering under senkapitalismen« i Torsten Björkman m. fl., ed: Planeringens gränser. Om framtidsplanering, framtidsstudier och social förändring i avanccrade kapitalistiska samhällen (Lund 1975).
33. Ibid. p. 51.

av politisk, institutionell och finansiell natur, restriktioner som med den statsliga planeringsverksamhetens nödvändigvis växande omfattning under senkapitalismen alltmer kommer att begränsa utrymmet inom vilket denna verksamhet fritt efter politisk vilja kan utformas. Staten i de senkapitalistiska länderna kan därför komma hamna i den problematiska situationen att, för att förhindra att en systemhotande ekonomisk kris bryter fram, tvingas välja mellan och acceptera en politisk, social, institutionell eller finansiell kris[34]).

Der er altså her ikke blot tale om et vist modsætningsforhold mellem på den ene side statens intenventionsbestræbelser og nogle samfundsstrukturelle begrænsninger på den anden side. Betragtningen går videre og peger på en dybereliggende sammenhæng, hvor modsætningerne i samfundet gør det nødvendigt med statslige indgreb, som igen vil skabe yderligere modsætninger og dermed stærkere restriktioner.

Hvad enten man er enig i de forudsigende aspekter af analysen eller ej, er de sammenhænge mellem stat og samfund, som der peges på af uhyre vigtighed for såvel den faktiske politik, som planlægningen af den og analysen heraf.

Der er her tale om en generel problemstilling inden for politologien. Det drejer sig om forholdet mellem *aktør* og *struktur* og mellem *autonomi* og *dominans*. Spørgsmålet er, hvilken adfærd aktøren søger at udføre, og hvilke begrænsninger de ydre strukturer sætter herfor.

Men dette peger desuden på yderligere et vigtigt spørgsmål. Hvor faste er de ydre begrænsninger? Kan aktøren, f. eks. staten gennem bevidste – evt. langsigtede – bestræbelser flytte grænserne? Eller bestemmes disse alene af økonomiske-politiske strukturelle forhold, som staten ikke kan påvirke? Foruden at være et vigtigt teoretisk-analytisk problem er de desuden et kerneproblem i al moderne samfundsplanlægning. På hvilke områder kan staten lægge *planer* med udsagn om handlinger, der skal medføre ændringer i en eller anden samfundssektor? På hvilke områder må man »nøjes« med en *prognose* over, hvordan udviklingen vil gå »af sig selv«?[35])

Der er her ganske givet store forskelle mellem forskellige samfundssektorer og mellem forskellige typer og grader af indgreb. Men en for stor vægt ved restriktionerne medfører en åbenbar fare for et for deterministisk syn[36]). Skal denne fare undgås må interessen for *restriktionerne* kombineres med en inddragelse af *aktøren* i analysen. Lennart Lundquist har gjort det i en sammenstilling af aktør og struktur. Forholdet udtrykkes ved at holde aktørens kapabilitet over for omgivelsernes restriktioner[37]).

34. Ibid. pp. 57–58.
35. *Åke Sandberg:* En fråga om metod. Alternativt perspektiv på långsiktsplanering och framtidsstudier, (Falköping 1975) pp. 134–152.
36. Se f. eks. *Sandbergs* kritik af Lennart Berntson i ibid. p. 43.
37. *Lennart Lundquist:* Organisationskapabiliteter och omgivningsrestriktioner, op. cit.

Men man kan gå længere end en påpegning af sammenhængen mellem aktør og omgivelser. Åke Sandberg arbejder med samme perspetkiv i en analyse af det teoretiske og værdimæssige fundament under moderne statslig planlægning. Han behandler også spørgsmålet om de ydre restriktioner på f. eks. statslig planlægning. Men han ser desuden disse planlægningsbestræbelser som et redskab til at bibeholde de grundlæggende samfundsforhold uændrede. På den baggrund søger Sandberg at opstille strategier for forandring af disse forhold og en »modplanlægning« vendt mod den nuværende »kapitalistiske planlægning«[38]).

5. *Politologisk vilje og mulighed*

Det, der har været fælles og samlende for de behandlede forfattersynspunkter, har været interessen for forholdet mellem en politisk aktør og det omgivne samfund. Et gennemgående træk har været interessen for forholdet mellem økonomi og politik.

Men dele af den behandlede litteratur har lagt mest vægt på de politiske forhold i snæver betydning og i særlig grad betonet de politiske handlinger. Andre dele har fremhævet de ydre, strukturelle rammer for disse handlinger. Der kan være flere forklaringer på disse forhold. En forklaring er måske ret åbenbar. De to grupper af synspunkter bygger i en vis udstrækning på hvert sit idémæssige fundament. De marxistisk inspirerede analyser (f. eks. de revolutionære udviklingsteoretikere og den marxistiske statsteori) har lagt størst vægt på de samfundsmæssige – først og fremmest økonomisk baserede – indskrænkninger i den politiske handlefrihed. De ikke-marxistiske arbejder har modsat betonet den politiske handling.

Et andet perspektiv er måske både mere usikkert og mere spændende. Kan man trække en linie mellem de forskellige opfattelser og den baggrund, de er blevet til på? Det synes f. eks. rimeligt at antage, at en af grundene til at restriktionsperspektivet i slutningen af 60'erne vandt frem i undersøgelserne af u-landenes politik var, at man da fik en mere realistisk opfattelse af den helt afgørende betydning, som u-landenes internationale placering og indre økonomi havde.

Den samme synsvinkel kan man anlægge på forholdet mellem undersøgelser af politisk output i udviklede lande og den voksende interesse for de begrænsninger, der i disse lande sættes for statens handlen. Interessen for den politiske handling, output'et, kan hænge sammen med, at mange af disse undersøgelser blev til i en periode – 60'erne –, hvor begrænsningerne på statens handlefrihed – selv om den naturligvis fandtes – ikke var særlig påtagelig. Interessen for restriktionerne kommer frem i 70'erne, hvor den økonomiske stagnation og

38. *Sandberg*, op. cit. og 2. bind af værket: En fråga om makt, Demokratisk planering och förändringsstrategier i organisationer och samhälle (Falköping 1975).

politiske ustabilitet gør det naturligt at interessere sig mere systematisk for de indsnævrede grænser for statens politik.

På en vis måde er der med andre ord i karakter omend ikke i grad sket en vis tilnærmelse mellem i- og u-landsstatens situation. Staten og dens rolle i samfundet er kommet i fokus begge steder. Det kan være endnu en god grund til at slette det ufrugtgare skel mellem forskningen af forholdene i i- og u-lande.

Begge steder gælder det grundlæggende, at politik ikke bare er *at ville*. Politik er heller ikke blot en accept af, *hvad der er muligt* inden for givne rammer. Analysen af politik må derfor beskæftige sig med begge sider.

> »Att avgränsa och definera utrymmet för det politiska handlandet så att man undviker båda den vilda voluntarismens fiasko och den autoritära determinismens nederlag är tvärtom just den politiska analysens uppgift«[39]).

Her synes der at være et problem i nyere politikforskning. Den marxistisk orienterede *strukturelle teori* arbejder ud fra generelle antagelser og teorier om samfundet som en helhed og kan først og fremmest udsige noget om restriktioner, mens elementerne i strukturen, de politiske aktører og deres mål, attituder, ressourcer, »capability« og adfærd ikke behandles i nogen videre udstrækning.

Den gængse, mere *aktør-orienterede teori* har lagt hovedvægten netop på disse spørgsmål men har i vid udstrækning ladet de strukturelt betingede begrænsninger af adfærden ligge.

Skal man undgå »voluntarismens fiasko« og »determinismens nederlag« vil det være en oplagt ting at forsøge at kombinere de to politologiske anskuelser. Som det vil være fremgået, er det en vigtig opgave for politologisk teoridannelse og forskning i det hele taget, og flere af de her behandlede forfattere har da også taget denne opgave op.

Men foruden de rent begrebs- og erkendelsesmæssige problemer, der kan være ved sådanne forenelsesbestræbelser, synes der også at være en hel del skepsis og gensidig nedvurdering at overvinde[40]). Det er i denne artikel blevet hævdet, at en række forandringer i samfundet i de senere år har stillet nye krav til politologien. Hvis disse antagelser er rigtige, kan man måske forvente, at den uproduktive attitude hos begge parter vil ændres i takt med, at forskningsprojekter med undersøgelse af konkrete samfundsforhold tages op. Man kan håbe, at det også på dette område er således, at synspunkter, der i den teoretiske diskussion er uforenelige, i en forskningsmæssig praksis kan samarbejdes.

39. *Lars Lencik* og *Peter Dencik*, op. cit. p. 75. Samme opfattelse udtrykkes af Sandberg i: En fråga om metod, op. cit. pp. 42–43.
40. Denne modsætning er typisk repræsenteret i debatten mellem Sjöblom og Berntson om den sidstes bog, se note 27.

Samtidshistoria, objektivitet och perspektiv

Bernt Schiller

1. *Inledning*

Det finns nu för tiden stort intresse för samtidshistorisk forskning. Intresset för skilda delar av historien är inte något som uppvisar en konstant fördelning. Det varierar i hög grad över tid. Vad beträffar historieskrivning om samtiden tycks den, utan att man kan stödja ett sådant påstående på några historiografiska undersökningar, särskilt framträda i samband med krissituationer. I förbindelse med de båda världskrigen kan man iakttaga ett sådant ökat engagemang av historikerna i samtida problem. Det nuvarande intresset för samtidshistoria daterer sig till slutet av 1960-talet. Historia blev plötsligt någonting som angick nutiden. Historien, både den äldre och nyare, men mest den nyare, blev argument i en debatt som i stor utsträckning anlade helhetssyner på samhällets utformning. Ett ökat intresse för samtidshistoria kom också bland historikerna att förenas med krav på mer omfattande generaliseringar och på synteser. Historikerna var inte fackligt förberedda på den nya situationen. Många, vände sig till de andra samhällsvetenskaperna, som under 50-talet åtnjutit sådan prestige för vetenskaplighet och generaliseringsförmåga, för att upptäcka att de drabbats av eftertankens kranka blekhet och själva hjälpsökande orienterade sig mot historien. Till det genombrott för marxismen som samtidigt skedde i historieforskningen bidrog troligen också önskan om en helhetssyn på historien[1]).

Den livliga teori- och metoddebatten under senare år har gällt historia som sådant, inte speciellt samtidshistoria. Något annat hade knappast varit att vänta eftersom problemen varit allmängiltiga för facket. Inom det område som mer på grund av praxis än på grund av någon medveten gränsdragning kommit att räknas till samtidshistorien, dvs. tiden efter ryska revolutionen och första världs-

1. Ämnesvalet för de nordiska metodkonferenserna sedan 1965 återspeglar detta intresse för generaliseringsproblem, samhällsvetenskap och marxism parat med diskussioner om historikern och samhället.

krigets slut, har forskarna huvudsakligen arbetat med ämnen före 1945. Det betyder att problem inom den samtidshistoriska forskningen, om efterkrigstiden ännu endast aktualiserats för ett fåtal historiker. Dessa problem gäller vad den samtidshistoriska forskningen bör vara och vad den kan vara. Vad den bör vara, innebär en diskussion av dess funktion i samhället och därmed bl. a. av rollfördelningen i förhållande till samhällsvetenskaperna. Vad den kan vara, är en fråga om giltigheten av de gamla invändningarna mot historieskrivning om samtiden att den saknar både perspektiv och värdefullt källmaterial. Invändningarna framförs fortfarande och även om de inte är exklusiva för samtidshistoria eller diskuteras särskilt mycket bland diciplinens utövare, uppfattas de nog ganska allmänt som problem speciellt vid utforskningen av de allra senaste årens historia. Det är framför allt denna den allra nyaste delen av samtidshistorien och perspektivproblemet som skall behandlas i fortsättningen[2]).

2. *Objektivetsproblemet*

Perspektivlösheten tar sig enligt skeptikerna till samtidshistorisk forskning uttryck på två sätt:

1) Historikerns *miljö- och tidsbundenhet* som gör det svårare att behandla samtiden objektivt än äldre tider i historien.
2) Händelserna ligger så nära i tiden att – även bortsett från miljöberoendet – historikern saknar *perspektiv* att tillräckligt överblicka dem.

Dessa två punkter faller båda inom objektivitetsproblemet, om historikern över huvud taget kan nå kunskaper om verkligheten och om en sådan kunskap är allmänt giltig.

2.1. *Miljöberoendet*

När Ludvig Holberg motiverade varför han inte förde sin Danmarks historia längre än till år 1670 gav han samtidigt ett pregnant uttryck för tanken att historikerns beroende av sin omvärld medför en dålig historieskrivning om samtiden:

> »thi hvo der vill skrive sine egne Tiders Historie, hvorudi tales om Personer, som i Skribentens Tid leve, maa lave sig paa Had og Uvenskab, om han vil blive ved at skrive Sanden; thi, hvis det er en rar Dyd, at skrive en upartisk Historie om forbigangne Ting, saa kand man sige, at det er en Heroismus at skrive saaledes om nærværende Tider. Jag for min Part har kun maadelige Tanker om egne Tiders Historier, thi de samme blive enten mavre, eller fulde af Urigtighed, det er, faaer Anseelse enten

2. Andra samtidshistoriska forskningsproblem har jag behandlat i Shortage and Plenty. Long term and short term factors and research problems in contemporary history. (*Scandinavian Journal of History vol. 1 No. 1*) pp. 155–180.

af tørre Dagregistre eller prægtige Ligprædikener, hvorudi intet kand være got uden Stiilen alleene, eller Aarstallene.»

(Ludvig Holberg, Dannemarks Riges Historie, 1735, tomus III, p. XV).

Antingen historikern väljer att följa Holbergs exempel att avstå eller att skriva »tørre Dagregistre» eller »prægtige ligprædikener» så påvarkas samtidens uppfattningar och värderingar. I vilken riktning denna påverkan på samhället skall gå, är en politisk fråga, liksom vilket ansvar forskaren skall ta för hur hans forskning används[3]). Även om samtidshistorikern känner av dessa problem starkare som »Had eller Uvenskab» eller på annat sätt, är det inte något säreget utan gäller principiellt för all historia och all vetenskap.

Att den enskilde historikerns *problemval* i mer eller mindre medveten anknytning till vederbörandes uppfattning om målsättningen för historievetenskapen generellt, sker efter subjektiva vänderingar, är också allmänt erkänt.

Diskussionen, och därmed objektivitetsproblematiken, börjar med om historikern kan utforma sina utsagor »etter nøytrale metodiske regler, og for så vidt objektivt» för att citera Ottar Dahls metodlärobok (s. 130). För att få några referenspunkter, innan vi går vidare med den samtidshistoriska aspekten, skall jag referera några ställningstaganden till objektivitetsproblemet.

För Ottar Dahl är det avgörande att historikerns problem och teorier är bundna till tid och miljö utan att därför *sanningen* i hans teorier behöver vara det. I polemik mot Dahl hävdade Harald Berntsen i en diskussion 1969, att en framställning av fakta inte kunde ske utan att historikern också gav uttryck för värderingar. En sann objektivitet bestod för Berntsen (i anknytning till Habermas) i att se historieforskningen som en mänsklig frigörelseprocess, där historikerns uppgift är att identifiera de frigörande alternativen till det faktiskt skedda[4]).

Johan Galtung exemplifierar miljöberoendets genomgripande inverkan med tre forskare som fått sin utbildning vid olika universitet:

»Imagine three persons trained at Columbia, Louvain, and University of Moscow checking each other's writings on the structure and functions of the class system in, say, Italy. What meaning does it have to say that they shall serve as each other's checks? . . . they would often disagree with the very premises, the choice of problem, the conceptualization, the methodology, the data or lack of data, the analysis, the theories – everything»[5]).

3. En kortfattad översikt av argumenten finns t.ex. i Ottar Hellevik. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskab*. Oslo: Universitetsforlaget, 1971, s. 327–336.
4. Diskussionen ursprungligen i *Syn og segn 75*, 1969, finns avtryckt i Rolf Adamsons utmärkta *Teori och metod för ekonomisk och social historia*. Lund: Liber, 1975.
5. Citatet är hämtat från gränsforskarna i Lund som för sin del finner att konsekvensen blir ett »pluralistiskt postulat» där intersubjektivitet, vetenskaplig kontroll och omvärdering har miljömässigt begränsad giltighet. Att studera gränskonflikter – en teoretisk ram (*Meddelande från Historiska institutionen i Lund Nr. 9*), Lund 1975, s. 42 och n. 4.

Arne Næss framhållar hur en dagligdags berättarsynpunkt kan anläggas på den historiska berättelsen i stället för att se på den ur de gigantiska filosofiska systemens synspunkt. En berättelse om vad som skett och varför, är relativ till publikens förmåga att uppfatta, till dess intressen och hållningar, sammanfattande av Næss kallade *perspektiv*. »Neutrala» framställningar blir lätt otillfredsställande ur alla synpunkter och den »fullständiga» framställningen blir en fiktion. Svaren på frågorna om vad som *verkligen* hände kan lika fullt ställas, men svaren bör stå i relation till explicit angivna intressen, synpunkter och syften dvs. till perspektiven. »*Sannhets- og objektivitetskravene gjelder uinnskrenket, men bare ved fyldestgjørende redegjørelse for det anlagte perspektiv,*» betonar Næss och döper sin ståndpunkt till »*relasjonisme*» på grund av den vikt han lägger på relation till perspektiv. Det skall skiljas från relativism om den senare tillägges en slags löshet, subjektivitet eller tillfällighet i värderingar. Sådant elimineras av relationismen. Om Ottar Dahl och Harald Berntsen hade gjort explicit de perspektiv de anlägger i den tidigare omnämnda diskussionen, skulle det framgå att det är olika ting de söker, tror Næss. Om Habermas »frigörande intresse» preciseras tillfredsställande så kan enligt Næss olika framställningar innanför ett dylikt perspektiv jämföras med varandra[6]).

I och med att historiker arbetar utifrån olika perspektiv, reflekterade i problemvalet, kan det endast vara till forskningens bästa att detta sker så medvetet och explicit som möjligt, bl. a. av det skäl som Næss anger, nämligen att det blir möjligt att kvalitatativt jämföra framställningar inom samma perspektiv med varandra. Lika viktigt är emellertid att läsaren därigenom får en nyckel till förståelse av framställningen utifrån andra perspektiv än det egna.

Men om läsaren nu principiellt inte accepterar en framställnings perspektiv? t. ex. ett marxistiskt perspektiv är oacceptabelt för en icke-marxist eller omvänt. Enligt min erfarenhet är det möjligt att få behållning av och utnyttja framställningar skrivna utifrån andra uppfattningar och perspektiv än dem man själv delar så länge som de utgår från fakta, använder entydigt definierade begrepp och följer logikens krav. Det ges dagligen exempel härpå och anses rent av som karaktäristiskt för en historikers arbete att han strävar efter att sätta sig in i gångna tiders och främmande miljöers värderingar. Varför då inte i andra samtida?

Problemet är enligt min uppfattning i stället *hur* historikern skall kunna tillämpa en relationsm. Hur »stora» perspektiv kan operationaliseras i forskningen så att urval, strukturering och tolkning av data ända fyller krav på giltighet (validitet) och pålitlighet (reliabilitet) inom det valda perspektivet? Vilka möjligheter till perspektiv finns speciellt för forskning om det nyligen förflutna?

6. Arne Næss, Historie – pluralisme og historiske synteser (*Studier i historisk metode 6*). Oslo: Universitetsforlaget, 1971, s. 10–13.

2.2. *Perspektivlösheten*

Den andra invändningen mot att skriva samtidshistoria var att historikern är för tätt inpå händelserna dvs. saknar tillräckligt *efterhandsperspektiv*. »Konsekvenserna» av en händelse kan inte tillräckligt överblickas. Man vet inte vad som hände »sedan». Denna invändning innebär m. a. o. att det inte finns hypoteser och teorier om vilka förhållanden och händelser i den efterföljande tiden som händelsen kan förbindas med. Perspektiv grundad på eftervärldens intressen och värderingar saknas. Här skiljer sig den samtidshistoriska forskningen från historieforskning om sedan längre tid förflutna händelser.

Samtidshistorikern kan i avsaknad av ett efterhandsperspektiv relatera sitt val av problem och perspektiv till sin kunskap om samtida händelser. Resultatet kan bli en kritisk och omsorgsfull utredning som sorterar och klarlägger dessa samtida händelser. Men är det i första hand en historikers uppgift? Bör inte tidsperspektivet vara historikerns speciella bidrag till samhällets självförståelse med hänsyn till att de övriga samhällsvetenskaperna är mera synkrona (utan tidsperspektiv) i sina betraktelsesätt?

3. *Perspektivproblemet*

Samtidshistorikern borde, utan att utesluta helt nutidsorienterade undersökningar, i första hand se som sin uppgift att sätta den samtida händelsen in i en problematik och ett perspektiv där det förflutna, *förhandsperspektivet* till händelsen, är väsentligt. Det betyder ett långtidsperspektiv till skillnad från ett korttidsperspektiv.

Vad bör ett sådant långtidsperspektiv innebära? Låt oss först se på vad det inte bör vara. Historiska inledningar till offentliga utredningar kan tjäna som avskräckande exempel. Nästan alltid framstår sådana som överflödiga på grund av deras bristande sammanhang med utredningens aktuella uppgift. Orsaken är att man utan problemställning och systematik samlat några data om äldre förhållanden. Historiken är dessutom ofta snävt begränsad och utan försök att sätta in ämnet i ett sammanhang.

Den historiska bakgrundsskildringen bör i stället utgöra ett *analyserat* sammanhang med relevans för samtiden. Det innebär att historikern tar sin utgångspunkt i den samtida problematiken och därefter går tillbaka i tiden för att göra iakttagelser om ämnet. Historiska data kommer då att visa likheter och olikheter med den samtida situationen. En systematisering av observationerna sker genom det valda perspektivet. Vissa förhållanden kring det samtida problemet kommer inte att återfinnas längre tillbaka och kan inte heller förväntas, därför att de är specifikt bundna till samtida förhållanden och personer. Exempel på dylika situationsbundna förhållandens inverkan är t. ex. hur handelspolitiken omedelbart påverkas av existerande tullar och valutakurser; Partipolitiken av den rådande mandatfördelningen. Hur personliga relationer gör sig

gällande i förvaltningen osv. Vi kan här tala om *kortsiktiga faktorer*. De har sin tillkomst *tidsmässigt nära* den samtida händelsen och *verkar i direkt förbindelse* med denna[7]). Utmärkande för de kortsiktiga faktorerna är vidare att de kan ändra sig på kort tid och att mycket av källmaterialet som de avsätter är svårtillgängligt t. ex. hemligstämplat, privat, ännu icke arkiverat etc. De kortsiktiga faktorerna eller variablerna är beroende av mer *långsiktiga*. Handelspolitiken sker t. ex. innanför ramarna av näringslivets struktur och landets naturliga resurser. Partipolitiken är baserad på sociala och ideologiska strukturer och förvaltningen sker efter ämbetstraditioner och kulturmönster med rötter långt tillbaka i historien[8]). Ekonomiska, sociala, ideologiska och kulturella variabler av detta slag fungerar som ramar för de kortsiktiga faktorerna på så vis att de anger gränserna för de tänkbara »värden» dessa kan anta. Samtidigt påverkar de mer eller mindre tydligt de kortsiktiga variablerna och fungerar på så vis som oberoende variabler i förhållande till dessa. Utmärkande för denna påverkan är, att den sker under längre tidsperioder och indirekt genom överföring via mellanliggande variabler. Som framgått av exemplen är de långsiktiga faktorerna ofta trögrörliga strukturer, vilket betyder att de förändrar sig långsammare än de kortsiktiga. Det källmaterial som de långsiktiga variablerna representerar t. ex. ekonomiska och sociala data såsom närings- och befolkningsstatistik är i allmänhet fritt tillgängliga i stor mängd.

För att sammanfatta:

Långsigtiga faktorer utmärks i förhållande till kortsiktiga av:

1) att de är att hänföra till mer omfattande strukturer och ofta indirekt förbundna med det samtida skeendet
2) att de är avgörande för utvecklingen på längre sikt (primära faktorer)
3) att de ändrar sig långsammare
4) att de avsätter ett källmaterial som ofta är fritt tillgängligt för undersökning, men av stor omfattning.

De *kortsiktiga faktorerna* utmärks i sin tur i förhållande till de långsiktiga av:

1) att de är att hänföra till mer situationsbundna förhållanden och direkt förbundna med det samtida skeendet
2) att de är på längre sikt beroende (sekundära faktorer)
3) att de ändrar sig hastigare
4) att de avsätter ett källmaterial där mycket av det material som är centralt i förhållande till den samtida händelsen är otillgängligt.

7. Det är en annan sak att dumping, balanspolitik och nepotism som »strategier» betraktade naturligtvis ofta har förebilder långt tillbaka i tiden.
8. Exempel härpå ger t. ex. Andrew Shonfield, *Modern Capitalism. The Changing Balance of Public and Private Power*. London: Oxford University Press, 1965.

Tillsammans taget betyder detta att de långsigtiga faktorerna representerar de stora sociala sammanhangen och breda utvecklingstendenser från långt tillbaka i tiden gentemot skiftande händelser och förhållanden i det samtida skeendets ytskikt.

Det föregående är en rekommendation av en samtidshistorisk forskning som anlägger ett långt tidsperspektiv och relaterar de kortsigtiga faktorer som inverkar på ett samtida problem till långsigtiga faktorer.

Problemet är då att specifisera vilka som är undersökningens långsiktiga variabler. Det långa tidsperspektivet låter, som exemplet med de offentliga utredningarna skulle visa, inte de relevanta långtidsfaktorerna framträda av sig själva. Problemet löses inte heller av att välja några breda strukturella variabler t. ex. produktionsförhållandena och säga att det samtida problemet skall studeras innanför ramarna av dessa. En precisering måste ske innanför dylika omfattande begrepp för att få operationella variabler. Det kan bara ske *som en del av problemformuleringen.* Vad som är tänkbara långtidsfaktorer för undersökningen bestäms av problemställningen.

Det innebär att långtidsfaktorerna skiftar från en undersökning till en annan. Tag som exempel det danska socialdemokratiska förslaget om ekonomisk demokrati, ØD. Förslaget kan studeras utifrån flera intressanta aspekter t. ex. utifrån vilka ideologiska uppfattningar förslaget ger uttryckt åt. Denna breda variabel kan exempelvis preciseras till att gälla uttryck för konflikt, samarbete, integration i förhållandet mellan arbetarledare, arbetsgivare och stat. Därmed har forskaren angett ett perspektiv som också kan inkludera några upplysningar om värdepremisser.

Vad är det som sker när dessa »långsigtiga faktorer» följs upp i ett tidsperspektiv från t. ex. första världskrigets slut och till nu? – Historikern utför en komparation över tid av de valda faktorerna och samtidigt en test på dessas relevans för det samtida ØD-förslaget.

Den *komparativa metoden* kommer därvid till användning i några av de avseenden som Marc Bloch anger i sin berömda uppsats från 1928[9]). Skillnaden blir att jämförelse sker mellan tidsperioder t. ex. revolutionsåren efter första världskrigets slut, den stora depressionen, efterkrigstiden, 60-talet – i stället för mellan rumsliga enheter. På samma sätt som Marc Bloch genom en jämförelse mellan England och Frankrike kunde upptäcka spår av enclosure i det senare landet, på liknande vis kan en jämförelse mellan arbetsmarknadsförhållandena under olika perioder framhäva likheter i t. ex. fackföreningsledningens attityd gentemot arbetsgivarna, vilka annars inte framträtt. Jämförelsen mellan tidsperioder i stället för mellan geografiska enheter medför att likheter kan kedjas samman till utvecklingslinjer fram till nuet.

9. Marc Bloch, Pour une historie comparée des sociétés européennes (*Revue de synthèse historique 1928, XLVI*), s. 15–50.

Marc Blochs förklaring, att generella fenomen har lika generella orsaker, kan anläggas på det starkt ökade intresset för industriell demokrati både i Danmark och andra länder efter de båda världskrigen och i slutet av 60-talet. Samtidigt illustrerar just en sådan jämförelse något av det värdefullaste med den komparativa metoden: att olikheter påvisas. I det här använda exemplet med ØD kommer det långa perspektivet att framhäva, hur socialdemokratins syn på statsingrepp i relation till arbete och kapital ändrat sig i förhållande till tidigare[10]).

4. *Avslutning*

Historikerns miljö- och tidsbundenhet och giltigheten av historiska utsagor utanför bestämda kulturtraditioner och historieuppfattningar bedöms olika. Forskare som tillagt värdepremisserna stor inverkan på forskningen har också krävt att de skall göras explicita, men utan att lämna mycken anvisning för hur det skall gå till[11]). Arne Næss har föreslagit en relationism till forskarens perspektiv. I denna artikel har jag med särskild tanke på samtidshistoria föreslagit, att historikern söker precisera några faktorer i ett längre tidsperspektiv, som kan upplysa om forskarens värderingar av vad som är av avgörande inverkan på det undersökta ämnet. I begränsad utsträckning skulle det kunna tillmötesgå kravet på deklaration av värdepremisserna i relation till en given problemställning.

Det är allmänt erkänt i samhällsforskningen att vissa faktorer är mer avgörande för utvecklingen än andra. Speciellt ingående är detta utformat i den materialistiska historieuppfattningen, men också hos forskare, där det inte är del av en mer systematiskt uppbyggd historieuppfattning, förekommer denna föreställning. E. H. Carr talar t. ex. om »certain existing trends» som på det hela taget inte kan ändras men i viss mån påverkas av enskilda politiker[12]). Geoffrey Barraclough pläderar för att samtidsihstorikern i första hand skall studera »the basic structural changes»[13]). Den som framför allt framhållit tidsperspektivet för studiet av de långa sekulära trenderna är Fernand Braudel med »la longue durée»[14]).

Det speciella med de här föreslagna långtidsfaktorerna är *anknytningen till problemställningen*. Den medför att »relationismen» med avseende på värdepremisserna begränsas till vad som kan framgå av valet av långtidsfaktorer för

10. Jfr. Bernt Schiller, Industrial Democracy in Scandinavia (*Annals of the American Academy of Political and Social Science*, May 1977).
11. Jfr. Gunnar Myrdal, *Objectivity in Social Research*. Stockholm, 1968, som föreslår några mycket allmänna normer.
12. E. H. Carr, *Conditions of Peace*, London: Macmillan, 1942, s. 6.
13. Geoffrey Barraclough, *An Introduction to contemporary History*. London: C. A. Watts, 1964, s. 16.
14. Fernand Braudel, La longue durée (*Annales. Economies, Sociétés, Civilisations 1958: 4*), s. 736.

en bestämd undersökning. Synsättet är således relativistiskt. Långtidsfaktorerna är ej absoluta för historien men relativa till problemet. Metoden är därigenom oberoende av om historikern bekänner sig till en mer utformad historieuppfattning eller inte. I begränsningen genom relationen till ett givet problem ligger dock samtidigt möjligheten till en operationalisering av långtidsfaktorerna.

Det långa tidsperspektivet är i sammanhanget viktigt för att möjliggöra en komparation över tid av de faktorer historikern valt i förbindelse med problemformuleringen. Metoden är inte speciell för samtidshistoriska problem, men den borde kunna kompensera för den senaste historiens avsaknad av längre efterhandsperspektiv.

Till sist bör det understrykas att det är tal om ett försök att i begränsad utsträckning öppna för en precisering av värdepremisser men framför allt att göra dem användbara som långsiktiga faktorer i det tidsperspektiv som bör vara historikerns särskilda bidrag till förståelsen av samtiden.

Forskningstendenser i politisk videnskab i Danmark 1960—1975

P. Nannestad

Dette bidrag er en forkortet og oversat version af en artikel, som vil fremkomme på engelsk i Scandinavian Political Studies, vol. 12, 1977.

1. *Indledning*

Som optakt til et forsøg på en redegørelse for nogle aspekter af de sidste 15 års udvikling inden for dansk politologisk forskning ville det vel være naturligt at forvente et forsøg på en nærmere bestemmelse af denne fremstillings genstand. Udover nogle få bemærkninger skal der imidlertid på dette sted ikke gøres nogle bestræbelser på at fastlægge, hvad der retteligt burde inkluderes under begrebet politisk videnskab, og hvad der burde holdes udenfor.

De vanskeligheder, forsøg på at skelne mellem politisk videnskab og anden samfundsvidenskab på grundlag af et *indholdsmæssigt kriterium* er behæftet med, er for velkendte til, at dette punkt skulle behøve at uddybes meget. Opdelingen i politisk videnskab og anden samfundsvidenskab er ikke noget naturgivet, men alene bestemt traditionelt eller af forestillinger om hensigtsmæssig arbejdsdeling. Følgelig er en indholdsmæssig afgrænsning normalt vanskelig at foretage, og dette tør antages at gælde for dansk politisk videnskab i særdeleshed på grund af dennes relativt unge alder. Det tidsrum, som den foreliggende oversigt skal dække, overlapper næsten fuldstændigt den politiske videnskabs samlede levetid som en uafhængig akademisk disciplin i Danmark i nyere tid. På forhånd kan det vel antages, at det, der har præget udviklingen i denne periode, netop har været forsøg på at definere og fastholde en faglig identitet, eller med andre ord forsøg på at afklare, hvordan man ville afgrænse den nye videnskabs arbejdsområde. At begynde denne oversigt med en indholdsmæssig fastlæggelse af politisk videnskab ville da – set i relation til det historiske forløb – være at vende tingene på hovedet.

En *institutionel afgrænsning* af politisk videnskab ville imidlertid næppe kunne blive mere tilfredsstillende. Som en grov tilnærmelse til Carl J. Friedrich's og Thomas L. Kuhn's[1]) forestillinger om en »scientific community« som definitionsgrundlag for videnskab kunne man tænke sig simpelthen at afgrænse politisk videnskab som den videnskab, der bliver drevet inden for rammerne af de universitetsinstitutter, der har fået overdraget det formelle, akademiske ansvar

1. Carl J. Friedrich, *Man and His Government*, New York, 1963, pp. 6–7.
Thomas L. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd ed., Chicago 1972.

for dyrkelsen af denne disciplin i forskning og lære. Men medarbejderne på disse institutter udgør en fagligt set yderst heterogen gruppe, omfattende bl. a. økonomer, sociologer og historikere. Nogle af disse har taget springet over i den nye disciplin og er engageret i, hvad man næsten uanset kriterium ville betegne som politologisk forskning. Andre har imidlertid bestemt og bevidst afstået fra noget sådant. Ikke alt, hvad der produceres inden for rammerne af institutterne, kan således med rette og uden videre henregnes til politisk videnskab[2]), og i en række tilfælde ville en sådan etikette antagelig endda være højst uvelkommen. Samtidig må det erkendes, at en del forskning, der drives uden for institutternes rammer, enten i høj grad ligner det, man holder på med inden for disses mure, eller i øvrigt beskæftiger sig med emner, som den politologiske forskning er kommet til at betragte som »sine«. Dette gør sig selvfølgelig klarest gældende i forhold til andre samfundsvidenskabelige discipliner, som f. eks. vedr. en række vælgeradfærdsundersøgelser fra Sociologisk Institut ved Københavns Universitet[3]), men det gælder efterhånden også for en del af de aktiviteter, der foregår inden for discipliner, overfor hvilke politisk videnskab normalt ikke har haft afgrænsningsproblemer, som f. eks. nordisk sprog og litteratur[4]). På baggrund af den stigende anvendelse af sociologiske synsmåder inden for de egentlige humanistiske fag[5]) må det antages, at arbejdsdelingen imellem humaniora og samfundsvidenskab, herunder politisk videnskab, vil blive mere og mere udvisket. »The scientific community« inden for politisk videnskab er allerede i dag ikke kongruent med de eksisterende organisatoriske opdelinger og vil tilsyneladende blive det i endnu mindre grad fremover.

Der er således ikke nogen bekvem og tilfredsstillende vej uden om afgrænsningsproblemet, og det er da af rent pragmatiske grunde, at udgangspunktet og den hovedsagelige referenceramme for denne fremstilling vil være institutterne for politsik videnskab (uanset benævnelse) og den forskning, der foregår der, suppleret med et indholdsmæssigt kriterium stort set sammenfaldende med det, der ligger til grund for opbygningen af bibliografien i Scandinavian Political Studies.

I sidste instans vil afgørelsen af, hvad der skal tages med i en sådan oversigt, og hvad der skal udelades, dog altid være personlig, og det resulterende billede kan da heller ikke betragtes som rent beskrivende. Det vil også altid reflektere et personligt syn på, hvad der var af betydning – eller bare af interesse – i udviklingen i dansk politologisk forskning i den omhandlede periode.

2. Således vil f. eks. undersøgelser af ungdommens alkohol- og tobaksvaner eller af landhusmødres indkøbsvaner som regel ikke blive anset for at omhandle politologiske emner. (Begge undersøgelser er foretaget inden for de institutionelle rammer af Institut for Statskundskab ved Aarhus Universitet).
3. F. eks. Erik Høgh, *Vælgeradfærd i Danmark 1849–1901. En politisk sociologisk analyse*, København 1972.
4. Jfr. f. eks. Frands Mortensen, *Kommunikationskritisk analyse af 22-radioavisen*, Grenå 1972.
5. Denne udvikling afspejles tydeligt i *Tværfagsrapport 1973–75*, udgivet af Det humanistiske Fakultetsstudienævn, Århus Universitet, 1976.

Ved siden af disse vanskeligheder med at afgrænse fremstillingens egentlige genstand nøjagtigt, må en anden årsag til manglende præcision nævnes her i begyndelsen. Det, der i det følgende vil blive lagt vægt på, er, *hvad* man har beskæftiget sig med i dansk politologisk forskning i den foreliggende periode, og *hvordan* man har gjort det, dvs. de problemstillinger og de referencerammer (generelle teorier, begrebsapparater, begrebsskemaer; disse betegnelser vil blive brugt nogenlunde i flæng), der har været centrale under den politologiske forsknings fremvækst. Uheldigvis udgør problemstillinger og referencerammer dårlige »data«, afhængige som de oftest vil være af personlige tolkninger. Ydermere er nogle af de begreber, der normalt bruges, når politisk videnskab diskuteres, og som det ikke synes muligt eller hensigtsmæssigt at erstatte med andre – f. eks. begreber som »behavioralisme«, »positivisme« eller »kritisk videnskab« – så mangetydige og uklare, at de til tider kan forekomme fuldstændig tomme. Tågede kendsgerninger og uklare begreber tilsammen lægger snarere op til fejende generalisationer end til præcision.

2. *Begrebsapparater og referencerammer*

I forsøget på at skitsere nogle hovedaspekter af teoriudviklingen inden for politisk videnskab i den foreliggende periode bør man holde sig to ting for øje. For det første repræsenterede politisk videnskab et novum i den danske akademiske verden, da den blev institutionaliseret i 1958. En faglig tradition, man kunne falde tilbage på, eksisterede ikke for denne disciplin[6]). For det andet tog dansk politisk videnskab sin begyndelse ét sted, og den forblev som organiseret disciplin temmelig længe begrænset til dette sted. Det medfører, at vi på to fremstillingsmæssigt ofte vanskelige punkter kan springe over, hvor gærdet er lavest: Der behøves ikke at tages noget hensyn til en »traditionalistisk skole« og dennes rolle i dansk politisk videnskab, og for en ikke ringe del af den her betragtede periodes vedkommende vil det ikke være en for grov forenkling rask væk at behandle dansk politisk videnskab som en enhed i stedet for at gå ind i langtrækkende overvejelser over, hvorvidt disciplinen er karakteriseret ved eksistensen af en enhed af forskelligheder eller af forskellige enheder.

Da politisk videnskab var kommet i gang som en akademisk disciplin ved universitetet i Århus i 1958, var en af de første opgaver, dens »founding fathers« fandt sig konfronteret med, tilvejebringelsen af en rimelig afgrænsning af studieobjektet i teori og praksis og udviklingen – eller fremskaffelsen – af en brugbar teoretisk ramme, inden for hvilken objektet kunne studeres. Da der til denne

6. En sammenfattende redegørelse for, hvad der overhovedet eksisterede af reminiscenser om en dansk politisk videnskab, er givet i Sven Henningsen og Erik Rasmussen, »Political Research in Scandinavia 1960–65: Denmark«, *Scandinavian Political Studies*, vol. I, Oslo 1966, pp. 254–257. Men det fremgår tydeligt af denne redegørelse, at der langt fra er tale om en sammenhængende, bæredygtig tradition.

opgaves løsning som nævnt ingen hjælp var at hente i den akademiske tradition, og da man tilsyneladende fra begyndelsen ikke har ønsket at lade disciplinen vegetere hen som et appendiks til historie, økonomi eller jura, blev impulser udefra af afgørende betydning, og herunder først og fremmest påvirkninger fra amerikansk politisk videnskab. De tydeligste forbindelseslinier kan i denne sammenhæng trækkes til Arnold Brechts og David Eastons arbejder[7]).

Uden at prætendere at ville forklare, hvorfor det netop blev disse to enkeltpersoner, der kom til at påvirke den teoretiske udvikling i de tidlige faser af dansk politisk videnskab så stærkt, skal der her dog peges på visse faktorer, der antagelig har været med til at skabe baggrunden og bane vejen for deres tankers hurtige indtrængen og absorption. F.s.v. angår Brechts metavidenskabelige synspunkter kan det således påpeges, at meget i dem – omend ingenlunde alt[8]) – passede godt ind i det herskende »filosofiske klima« og de dengang rådende videnskabsteoretiske opfattelser, som var overvejende angelsaksisk-neopositivistisk orienterede og havde været det et stykke tid allerede[9]). Ejheller falder det vanskeligt retrospektivt at forstå den tiltrækningskraft, Eastons sidenhen berømte definition af politik måtte udøve. Den kunne jo – det var før »A Systems Analysis«[10]) var udkommet – tolkes som om den indebar en afgrænsning af politik uden reference til statsorganer eller formel myndigheds- eller magtudøvelse. Takket være nogle af dansk politiks karakteristiske træk, specielt i forbindelse med reguleringen af arbejdsmarkedsforholdene, måtte ethvert forsøg på at basere difinitionen af politik på henvisninger til »statsorganer« eller formaliseret myndighedsudøvelse have forekommet obsolet. Her blev der da præsenteret en begrebsbestemmelse som var som skræddersyet til danske forhold i denne henseende.

Vi kan således sige, at dansk politologi allerede relativt tidligt havde tilegnet sig sit sjibbolet[11]): Den »autoritative fordeling af værdier med gyldighed for et samfund« og »Det politiske system«, som formuleret af Easton, og »værdirelativismens« hovedsætninger, som formuleret af Brecht.

Men kom disse ting nogensinde til at fungere som andet og mere end et sjibbolet? Det er ikke meningen her at bidrage til, endsige genoplive, diskussionen om værdirelativismen og dennes virkelige eller påståede funktioner. Derimod kan det være på sin plads at overveje den rolle, Eastons teoretiske arbejde har

7. Arnold Brecht, *Political Theory*, Princeton 1959. David Easton, *The Political System*, New York 1953. Formidlingen af begges tanker er i overvejende grad sket igennem Erik Rasmussens fremstillinger, se note 8).
8. Se f. eks. for værdirelativismens vedkommende omtalen af Justus Hartnacks indstilling i Erik Rasmussen, *Komparativ Politik I*, København 1968, pp. 37–38.
9. Den mest fremtrædende filosofiske repræsentant for en dansk positivisme turde være Jørgen Jørgensen, professor i filosofi ved Københavns Universitet fra 1926 til 1964.
10. David Easton, *A Systems Aanalysis of Political Life*, New York 1965. En vis skuffelse over det synspunkt, der tilkendegives i bogen, kan spores i Erik Rasmussen, »Some Comments on the Concept of the Political System«, *Scandinavian Political Studies*, vol. V, Oslo 1970, pp. 11–19.
11. Dommerbogen 12:6: »Og når han da sagde Sibbolet, fordi han ikke kunne udtale ordet rigtigt, greb de ham og huggede ham ned ved Jordans vadesteder«.

spillet for udviklingen inden for den politologiske forskning i Danmark, dels fordi det mig bekendt ikke i nogen større udstrækning er blevet forsøgt endnu[12]), og dels fordi den udvikling, der synes at tegne sig, kan forekomme symptomatisk eller paradigmatisk for den rolle, flere af 50'ernes og 60'ernes forsøg på at konstruere de store sammenhængende referencerammer for politologien kom til at spille. Der vil her dog kun blive gjort opmærksom på nogle punkter, som måske kunne indgå i en systematisk undersøgelse af dette spørgsmål. En sådan undersøgelse ville givetvis kræve mere plads, end der står til rådighed for denne fremstilling.

I forsøget på at besvare spørgsmålet om, hvilken indflydelse Eastons arbejde faktisk har haft på dansk politoligisk forskning, hæmmes man unægtelig noget af, at det, givet karakteren af Eastons værker, kan være vanskeligt at sige, hvad det i grunden var, der var hans hovedærinde, og om det forblev uændret igennem tiden. Man kan således let komme i den lidt uheldige situation at påvise, at Eastons tanker i den ene eller anden henseende ikke har haft denne eller hin indflydelse, samtidig med at det måske slet ikke har været meningen, at de skulle have haft den. Ikke desto mindre forekommer der at være visse ting, som det kan være værd at dvæle ved.

Man kan således med en vis rimelighed henvise til, at udviklingen i dansk politologisk forskning, som den tegner sig, når man ser på projekter og publikationer over tid, ikke synes at være forløbet radikalt forskelligt fra, hvad man har kunnet iagttage andre steder, hvor Eastons referenceramme var knap så fremherskende. Man kan også pege på den omstændighed, at selv om meget af den politologiske forskning i Danmark faktisk kan klassificeres i overensstemmelse med kategorierne i Eastons begrebsapparat, så er det kun en meget ringe del – om overhovedet nogen – hvorom man kan sige, at den direkte og utvetydigt udspringer af eller er afledt fra den Easton'ske referenceramme, og at hele Eastons sammenhængende begrebsinstrumentarium kun i yderst begrænset omfang er blevet anvendt som analyseapparat i konkret politologisk forskning[13]).

Et andet punkt, som kan vække mistanke m.h.t. hvilken faktisk indflydelse på forskningens retning, der må tilskrives Easton, har at gøre med den tilsyneladende lethed, hvormed hans tanker blev accepteret og igennem længere tid opretholdt og forsvaret som en hjørnesten i dansk politisk videnskab. Dette kunne naturligvis eventuelt tilskrives en – ellers ganske sjælden – enighed inden for den fremvoksende profession om begrebsapparatets fortræffeligheder. Men det kunne lige så vel også tages som udtryk for, at ingen af fagets dyrkere kom

12. Jfr. dog en specialeafhandling af Morten Kelstrup, som imidlertid i mindre grad er baseret på overvejelser over det Easton'ske begrebsapparats faktiske anvendelse.
13. Et eksempel på et forsøg på en sådan anvendelse er dog gjort i Palle Svenssons analyse af Socialdemokratiet i 30'erne som et parapolitisk system, jfr. Palle Svensson, »Support for the Danish Social Democratic Party 1924–39 – Growth and Response«, i *Scandinavian Political Studies*, vol. IX, 1974, pp. 127–146.

til at føle sig stærkt nok hæmmet i sine udfoldelsesmuligheder af den Easton'ske referenceramme til at starte en revolte mod dens dominans, men at tværtimod alle fandt sig i stand til under denne paraply at forfølge deres specielle forskningsinteresser. (Da en slags revolte omsider kom, var det næppe Easton per se, der var hovedskydeskiven). I samme forbindelse kan det også være relevant at henvise til en vis udvanding af referencerammen, som ledsagede dens overtagelse i dansk politologi. For det første gik »aspektsynspunktet« ofte meget hurtigt tabt, hvorved »det politiske system« kom til at stå tilbage som en løs ramme omkring en i det væsentlige traditionel og institutionel beskrivelse og analyse af politiske forhold. For det andet blev der sjældent gjort meget ud af den særlige »systems persistence« orientering, som specielt blev fremtrædende i Eastons senere værker. Inden for en således redefineret referenceramme kunne enhver finde en plads, hvor han kunne føle sig tilpas.

Men selv om denne opfattelse er rigtig – hvad jeg tror, den er – og Eastons arbejde således i meget ringe grad har virket i egentlig forstand styrende på dansk politologisk forsknings udvikling, uanset dets »officielle status« i dansk politisk videnskab, så er dermed ikke hele historien fortalt. Vi ved, at man ikke kan nøjes med at se på de beslutninger, der bliver truffet, når man vil afgøre indflydelsens omfang. Også og måske netop beslutninger, som *ikke* bliver truffet, tæller med. Vil man således påstå, at overtagelsen af Eastons tankegods i begyndelsen – og den måde, det skete på – ikke i sig selv var medvirkende til at fastlægge dansk politologisk forsknings kurs i enkeltheder, så kommer man heller ikke uden om at medgive, at Easton kan have haft stor værdi for dansk politisk videnskab, *netop* fordi overtagelsen af hans referenceramme ikke betød, at forskningen blev styret ind i bestemte blindgyder, eller at der blev lukket af for en række indfaldsvinkler, men at den tværtimod medførte store muligheder for at operere med vidt forskellige middle-range theories[14]) inden for forskellige forskningsområder i politisk videnskab.

Efterhånden som politisk videnskab spredtes som akademisk disciplin, opstod der naturligt nok også en del forskelle m.h.t. de anvendte referencerammer. Easton kom således tilsyneladende aldrig til at spille den samme prominente rolle ved det københavnske institut som i Århus. Men også der var det dog i begyndelsen system-betragtninger, der var i centrum, selv om man nok lagde mere vægt på bl.a. Karl Deutschs mere kybernetisk influerede tankegange. Ikke desto mindre synes det også her at gælde, at det er svært at påvise den direkte sammenhæng imellem den generelle referenceramme og de fleste af de konkrete politologiske forskningsprojekter[15]).

Med en vis forsigtighed kan det da nok fastslås, at det ikke var de altom-

14. Erik Rasmussen, *Komparativ politik I*, København 1968, p. 27.
15. Igen kan det i denne forbindelse anføres, at den politologiske forskning, der drives ved institutterne i København og Århus, ikke forekommer at være radikalt forskellig, og at de differencer, der måtte kunne påpeges, vanskeligt kan udlægges som resultat af overvægten af Easton'ske synspunkter i Århus.

fattende generelle teorier eller referencerammer, man var optaget af op igennem 60'erne, der kom til at sætte deres præg på den politologiske forskning i Danmark i denne periode. Under den sidste del af perioden kan der konstateres en svindende interesse for dem. I stedet for vendte man sig i stigende grad mod de såkaldte »middle-range theories«.

I kraft af forholdet til amerikansk politisk videnskab kan man med nogen ret sige, at den unge danske disciplin fik *behavioralismen* lagt i vuggen, uden selv at komme til at gennemløbe de tidligere faser i den politiske videnskabs udvikling[16]). Men ser man på de gennemførte projekter og de fremkomne publikationer, er det tydeligt, at man ikke med det samme kom til at overtage alle behavioralismens hovedsynspunkter. Dette gælder måske især for spørgsmålet om undersøgelsens *fokus*. Hvis det kan antages, at den behavioralistiske orientering bl. a. indebærer, at hovedvægten lægges på relevant individuel eller gruppeadfærd i stedet for på institutionelt afgrænsede fænomener, så er der en del af dansk politologisk forskning i den foreliggende periode, der i denne henseende ikke kan betegnes som strengt behavioralistisk. På den anden side kan det imidlertid også konstateres, at forskningen op igennem perioden har udviklet sig i en mere behavioralistisk retning.

Der kan peges på flere faktorer som medvirkende til denne udvikling. Indflydelse og reminiscenser fra andre discipliner, så som historie og jura, kan således have virket retarderende i begyndelsen. Endvidere har man ofte gjort opmærksom på den betydning, rådighed over visse ressourcer har haft for det behavioralistiske gennembrud i amerikansk politisk videnskab[17]). Noget lignende kan have spillet en vis rolle i en dansk sammenhæng. Således kræver behavioralistisk forskning oftest visse færdigheder inden for statistik og metodologi. I denne henseende var studiet af politisk videnskab i begyndelsen utilstrækkeligt, og de tidlige danske politologer måtte derfor først erhverve de nødvendige færdigheder, før de kunne vove sig ud i behavioralistisk orienterede projekter. Desuden kræver behavioralistisk forskning også tit store materielle ressourcer, så som penge for interviewundersøgelser og for computertid. Computere i Danmark blev først tilgængelige for en bredere kreds af politologer i begyndelsen af 70'erne, og også penge blev det lettere at opnå efter oprettelsen af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd i 1968.

Men endnu før dansk politologisk forskning havde nået at blive behavioralistisk i grund og bund, begyndte dønningerne, som ledsagede amerikansk politisk videnskabs overgang til den *post-behavioralistiske* æra[18]), at blive mærkbare. For denne post-behavioralisme gælder det vel i grunden som for behavioralismen, at det er lettest at sige, hvad den *ikke* er, og da specielt i sammenligning med den danske udvikling.

16. Erik Rasmussen, *op. cit.*, pp. 49–66.
17. Robert A. Dahl, »The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for at Monument to a Successful Protest«, *American Political Science Review*, 55, 1961, pp. 763–772.
18. Nogle af disse dønninger genspejles i George J. Greeham og George W. Carey (eds.), *The Post-Behavioral Era: Perspectives on Political Science*, New York 1972.

Den »etablerede« retning i dansk politisk videnskab blev, på samme måde som det var tilfældet i USA, genstand for heftig kritik i slutningen af 60'erne. Meget af kritikken og utilfredsheden blev artikuleret af studenter, men der blev ikke tale om nogen organiseret bevægelse. Ingen pendant til »Caucus for a New Political Science« blev etableret. De kritikpunkter, der blev rejst, ville en amerikansk politolog imidlertid have kunnet nikke genkendende til: Værdirelativismens »hulhed« og påståede konservative bias blev kraftigt gennemheglet, og det meste af det, dansk politisk videnskab beskæftigede sig med, blev fordømt som socialt irrelevant og uinteressant. Kritikkens tenor var »radikal« i dette ords specielle amerikanske betydning.

Begyndelsen til det oprør, der sigtede på at vælte behavioralismen og alle dens parafernalia fra piedestalen, var således i slående grad ens i amerikansk og i dansk politisk videnskab. Men derefter skiltes vejene snart. Skønt det må være en grov forenkling, så kan man nok med nogen ret hævde, at oprøret i USA blev integreret i den eksisterende politiske videnskab, både i organisatorisk[19]) og i teoretisk henseende[20]), hvilket kom til at markere overgangen fra behavioralisme til post-behavioralisme. I Danmark derimod udviklede det, der var begyndt som en »radikal« kritik, sig hurtigt over i rent marxistisk retning. En teoretisk frontlinie blev således etableret imellem på den ene side de s.k. »positivister« af alle afskygninger og på den anden side de forskellige marxistiske skoler.

For den, der interesserer sig for skismogenese i sociale systemer, må det være et interessant spørgsmål, hvorfor kritikken af den »etablerede« politiske videnskab i Danmark resulterede i en teoretisk splittelse frem for en form for syntese af det kritiserede og kritikken. At spørgsmålet stilles så skarpt op skal imidlertid ikke tages som udtryk for den opfattelse, at den politiske videnskab i Danmark ikke på nogen måde har ladet sig påvirke af den pludselige renæssance for marxistisk tænkning. Forskere, som ikke hører til den marxistiske lejr, har ladet sig inspirere af begreber og forestillinger af marxistisk provinsens[21]). Ejheller er de to »lejre« hermetisk lukket af mod hinanden. Men enhver, som i danske politologiske publikationer fra de senere år søger efter noget, der kunne minde om den debat, der udspandt sig omkring overgangen fra behavioralisme til post-behavioralismen, vil uvægerligt blive skuffet. En splittelse eksisterer, og der gøres fra ingen side ret meget for at slå bro over den.

Der kan tænkes forskellige grunde hertil. Det kan således måske påpeges, at der i grunden er meget lidt at bygge på for marxister og ikke-marxister i fællesskab, hvis ontologiske eller epistemologiske spørgsmål skal tages alvor-

19. Jfr. Theodore J. Lowi, »The Politics of Higher Education: Political Science as a Case Study«, i George J. Greeham og George W. Carey (eds.), *op. cit.*, pp. 11–36. ...
20. Jfr. 2. udgave af David Easton, *The Political System*, New York 1972.
21. Således efter eget udsagn Ole Karup Pedersen, jfr. hans replik til Sven Henningsens anmeldelse af Ole Karup Pedersens doktordisputats (se note 74)) i *Historisk Tidsskrift* 2, 1975, pp. 379–384.

lige. Man kan også henvise til, at en stor del af det arbejde, marxistiske forskere har præsteret i de senere år, ikke har været, og stadigvæk ikke er, koncentreret omkring emner, som en ikke-marxist vil anse for centrale. Meget arbejde er blevet gjort i forbindelse med omfangsrige »rekonstruktioner« af marxistisk tænkning. Men der er blevet præsenteret meget lidt »realanalyse« af interesse for politisk videnskab. Ikke engang de pludselige og voldsomme hændelser i 1973 og fremover på den politiske scene har afstedkommet meget mere end teoretiske prolegomena til en marxistisk analyse af, hvad der egentlig skete[22]). Denne temmelig a-empiriske indstilling er muligvis blevet styrket af det forhold, at den skole, der hidtil synes at have domineret dansk marxistisk forskning, har været den »tyske« eller »kapital-logiske«, som i højere grad end den konkurrerende »Strukturalistiske« skole synes at medføre en tendens til at lægge stor vægt på yderst abstrakte deduktioner formuleret ved hjælp af rungende germanismer. Hvad grunden så end måtte være, så har marxistisk politologi hidtil ikke udgjort nogen udfordring mod den »etablerede« politiske videnskab på et af dennes mest centrale felter, nemlig empirisk forskning.

Man kan i denne forbindelse også pege på, at der eksisterer en form for institutionel adskillelse mellem danske marxistiske og ikke-marxistiske politologer, hvilket nok i højere grad bidrager til »splendid isolation« end til frugtbare meningsudvekslinger.

Bidrag til en alvorlig ment debat imellem marxistiske og ikke-marxistiske synspunkter inden for dansk politisk videnskab er således hurtigt talte. I denne forbindelse fortjener *Curt Sørensens* arbejde stor opmærksomhed[23]). Hovedemnet for det er den marxistiske teoridannelses specifikke karakteristika, belyst ved teoriudviklingen inden for II. Internationale. Hovedtesen er, at marxistisk teoridannelse karakteriseres ved samspillet mellem teoretisk og revolutionær praksis. Af speciel interesse i denne forbindelse er imidlertid den konsekvent gennemførte konfrontation imellem og diskussion af marxistiske og ikke-marxistiske synspunkter både vedr. epistemologi og vedr. spørgsmål om den sociale orden og dens forandring. Denne diskussion repræsenterer en respektindgydende bedrift, hvadenten man vil være enig i konklusionerne eller ej, og uafhængigt af om man vil tilslutte sig det synspunkt, der ligger implicit i store dele af diskussionen, at Durkheim og de klassiske elitister (Pareto, Mosca) stadig kan tages som repræsentative for ikke-marxistisk samfundsvidenskabelig tænkning, eller dog som de eneste, det er værd at diskutere.

Dansk politologis situation ved afslutningen af den her omhandlede periode kan således siges at være karakteriseret ved eksistensen af to, i mange hen-

22. For meget nylig er der dog udkommet en fremstilling (byggende på et speciale) som forsøger at anvende Poulantzas' teorier på empiriske data om den politiske udvikling i Danmark efter 1973. Undersøgelsen formår ikke at forbinde teori og data på nogen rimelig måde. (Johannes Andersen, *Det borgerlige parlament og de borgerlige politiske partier*, Århus 1976).
23. Curt Sørensen, *Marxismen og den sociale orden*, Århus 1975 (mimeo.).

seender meget forskellige, retninger. På den ene side har vi »positivister« eller »behavioralister«, som i det store og hele synes at have lagt de generelle teorier på hylden til fordel for middle-range theories og empirisk forskning. På den anden side har vi marxistiske politologer, som arbejder med én generel teori – under udelukkelse af alle andre – uden hidtil at have vist særlig interesse for empirisk forskning.

3. *Nogle hovedtræk af forskningsaktiviteten 1960–75*

I det foregående afsnit har hovedvægten været lagt på at trække nogle linier op i teoriudviklingen inden for politologisk forskning i Danmark i den her omhandlede periode. I det følgende skal det kort forsøges at antyde en række andre karakteristiske træk ved periodens politologiske forskningsaktivitet[24]).

Igen turde imidlertid en advarsel være på sin plads: De følgende bemærkninger prætenderer *ikke* at give et fuldstændigt billede – for slet ikke at tale om *det* fuldstændige billede – af dansk politologisk forsknings udvikling og stade. Ejheller vil det være muligt på den plads, der står til rådighed, at yde alle bidrag til denne forskning retfærdighed.

Set i fugleperspektiv kan der udpeges flere markante træk i det foreliggende »output« af politologisk forskning. Det gælder f. eks. noget så elementært som forskningens kvantitative omfang. Hvis man ser på forløberne for denne oversigt[25]), opdages det hurtigt, at der var meget lidt at berette om dansk politologisk forskning i 1965 og så godt som intet i 1960. Sidenhen har udviklingen taget fart. Enkeltprojekterne har desuden vist en tendens til at vokse, og et stigende antal gennemføres nu af flere forskere inden for samme institut eller fra flere institutter i fællesskab i stedet for som enkeltmandsarbejde.

Det er ovenfor blevet hævdet, at dansk politologisk forskning i den her betragtede periodes forløb har udviklet sig i en mere behavioralistisk retning, især for så vidt angår undersøgelsernes fokus, som i stigende grad kan ses at være individers eller gruppers holdninger og adfærd. Denne tendens kan tydeligt iagttages inden for vælgeradfærdsforskningen, hvor der kan peges på forskydningen fra 60'ernes økonologiske til 70'ernes survey analyser[26]) med en tilsva-

24. For en mere fyldig gennemgang af den politologiske forskningsaktivitet i den foreliggende periode må der henvises til artiklens originalversion i det kommende nummer af *Scandinavian Political Studies*, vol. XII, 1977.
25. Sven Henningsen og Erik Rasmussen, *op. cit.*
Stein Rokkan og Henry Valen, »Parties, Elections and Political Behaviour in Northern Countries: A Review of Recent Research», i Otto Stammer (ed.), *Politische Forschung*, Köln 1960, pp. 103–136.
Jan-Magnus Jansson, »Der Staatsapparat als Gegenstand der Politischen Wissenschaft in den Nordischen Ländern«, *ibid.*, pp. 137–151.
26. Ole Borre og Jan Stehouwer, *Fire Folketingsvalg 1960–1968*, Århus 1970.
Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg, Torben Worre, *Vælgerskreddet 1971–73*, u.å
Ole Borre, Hans Jørgen Nielsen, Steen Sauerberg, Torben Worre, *Vælgere i 70'erne*, København 1976.

rende videreudvikling af problemstillingerne som følge. Den må også betragtes som baggrund for opkomsten af en forholdsvis ny forskningsinteresse i dansk politologi, nemlig studiet af socialiseringsprocesser[27]), og den har tilført studiet af politiske institutioner en ny dimension gennem studiet af rekrutteringsprocesser[28]).

Mest slående kan tendensen dog måske demonstreres af den forskning i individ-attityder og -adfærd, der er blevet igangsat inden for felter, som normalt anses for de mest resistente over for »the behavioral persuasion«, nemlig studiet af international politik og af offentlig forvaltning.

I forbindelse med sidstnævnte skal der her kun peges på to projekter. Det ene er en undersøgelse af forholdet mellem borger og kommune i Langå, baseret på interviewdata fra en stikprøve blandt kommunens indbyggere[29]). Det kan tolkes som et forsøg på at forbinde undersøgelsen af karakteristiske træk ved en lokal forvaltnings organisation med en undersøgelse af forbrugeren af systemets output både i rollen som forbruger og som feedback enhed. Det andet projekt er en undersøgelse af baggrunden og arbejdsvilkårene for medlemmer af de kommunale råd. Denne undersøgelse må ligeledes kunne betragtes som et forsøg på også i studiet af administrationen at inddrage en mikrosynsvinkel, bl. a. administratorers holdninger og adfærd, som supplement til undersøgelser på et højere niveau.

F. s.v. angår studiet af international politik kan der i denne forbindelse peges på forskellige projekter om udenrigspolitiske attityder, som er blevet iværksat i den foreliggende periode, f. eks. i forbindelse med folkeafstemningen om Danmarks medlemskab af EF i 1973[30]). Deres forgænger har i mange henseender været en undersøgelse af udenrigspolitiske holdninger generelt, som gennemførtes i 1969. Forbilledet var amerikansk, og ét af formålene med undersøgelsen var netop at afprøve muligheden for at overføre skalaer, som i en amerikansk kontekst havde vist sig anvendelige til måling af udenrigspolitiske holdninger, til danske forhold. Nogen afsluttende rapport er hidtil ikke fremkommet, men dele af de indsamlede data ligger til grund for publicerede artikler.

Denne udvikling m. h. t. undersøgelsernes fokus, i forbindelse med den ovenfor nævnte tendens til i øget udstrækning at arbejde med middle-range theories, må ses som den væsentligste baggrund for, at store dele af den politologiske

27. Se f. eks. Palle Svensson, *Politisk socialisering og partipræferencer blandt danske skoleelever*, Århus 1975 (stencil.). For en række kritiske indvendinger, se Søren Villadsen, »Politisk påvirkning af børn – en kritik af undersøgelser og teorier«, *Økonomi og Politik*, 1, 1973, pp. 3–20.
28. Se f. eks. Mogens N. Pedersen, *Political Development and Elite Transformation in Denmark*, Odense, 1974, og Mogens N. Pedersen og Kjell A. Eliassen, *The Professionalization of Legislatures: A Comparative Study of Political Recruitment in Denmark and Norway*, Odense 1975. Endvidere Mogens N. Pedersen, *Danske Politiker-Arkiver*, Århus 1972.
29. Ole Nørgaard Madsen, Poul Meyer, Søren C. Winter, *Borger og kommune*. Langå, Århus 1976.
30. Se f. eks. Jørgen Elklit, Peter Hansen, Nikolaj Petersen, Karen Siune, Melvin Small, Ole Tonsgaard, *The Danish EEC Referendum. Some Preliminary Results*, Århus 1974 (stencil.).

forskning har fået en drejning i sociologisk-socialpsykologisk retning i kraft af, at en væsentlig part af det teoretiske grundlag hentes fra disse områder. Det forekommer dog ikke berettiget at beskylde dansk politologisk forskning over en bank for psykologisk reduktionisme. Dertil er tilbøjeligheden til også at tage strukturelle faktorer i betragtning alt for udpræget.

Interessen for at hente inspiration fra andre tilstødende discipliner, så som økonomi, har derimod i den foreliggende periode tydeligvis været yderst begrænset. Modeller for rationel adfærd, som står i gæld til økonomisk tænkning, kan dog udpeges i f.eks. studiet af offentlig forvaltning og af partiadfærd og -strategi.

Et andet karakteristisk træk ved meget af den gennemførte forskning er den åbenbart – og forbavsende[31]) – ringe interesse i egentlige komparative analyser, som har gjort sig gældende. Dette er ikke ensbetydende med, at komparative synspunkter helt har manglet, eller at der ikke er blevet etableret noget samarbejde med udenlandske forskere. Det sidste er tværtimod sket i øget omfang, især gennem oprettelsen af ECPR, og har sat sig spor inden for bl.a. socialiseringsforskningen og nogle projekter omkring folkeafstemningen om dansk medlemskab af EF. Som en helhed betragtet forekommer dansk politologisk forskning dog alligevel ret »etnocentrisk« i det foreliggende tidsrum.

Det er ligeledes blevet hævdet ovenfor, at størsteparten af dansk politologisk forskning vil kunne klassificeres under anvendelse af Easton'ske kategorier[32]). Når dette gøres, kommer et andet bemærkelsesværdigt træk ved forskningen særdeles tydeligt frem. Det kan nemlig let vises, at den overvejende del af forskningsaktiviteten har været koncentreret på problemer, som står i forbindelse med input-, konversions- og feedback strukturer og -processer på forskellige niveauer, mens »fordelings-aspektet«, dvs. spørgsmålet om policy-indholdet i output, i høj grad har været overset. Man har åbenbart interesseret sig mere for, *hvordan* beslutninger bliver til end for, *hvilke* beslutninger der træffes, og hvad konsekvenserne af deres indhold måtte være. Erik Damgaard har gentagne gange peget på dette forhold og har, inspireret af amerikanske forbilleder, fremsat forslag til forskningsstrategier, der kunne rette op på det[33]). Sammen med Kjell A. Eliassen har han også påbegyndt et projekt[34]), som må håbes at give os øget indsigt m.h.t. »outcomes« af den politiske proces.

31. Forbavsende ikke mindst i betragtning af den kendsgerning, at »komparativ politik« udgør et hovedfag i dansk politologisk uddannelse på universitetsniveau.
32. Et anvendeligt klassifikationssystem på Easton'sk grundlag er opstillet i Stein Rokkan, »Political Research in Scandinavia 1960–65: Norway« i *Scandinavian Political Studies*, vol. I, Oslo 1966, p. 275.
33. Erik Damgaard, »Noter til diskussion af 'Politisk output analyse'«, i *Statsvetenskaplig tidskrift*, 75 (1), 1972, pp. 107–122.
34. Erik Damgaard og Kjell A. Eliassen, *Lovgivningsprocesser og politisk segmentering*, Århus 1975 (stencil.).

4. *Nogle afsluttende bemærkninger*

I de foregående afsnit har vi ladet en del af dansk politologisk forskning fra de sidste 15 år passere revue, og det er blevet forsøgt at samle brikkerne i et billede, vel vidende at dette indebar, at der i nogen grad blev påtvunget materialet en struktur, som ikke var uafhængig af betragteren.

Det resulterende billede kan med nogen ret karakteriseres som kaleidoskopisk, og det må være en skønssag, om man vil tage dette som udtryk for dansk politologis frodighed.

Den finske politolog Jan-Magnus Jansson drog engang en analogi imellem finsk statskundskabs stade og Afrika-kortlægningens stade på Stanleys og Livinstones tid, hvor kun kystlinien og de vigtigste bjergkæders beliggenhed var kendt i store træk. Med nogen ret kan samme billede vel anvendes på dansk politologisk forskning efter dens første 15 år. Spørgsmålet er, hvordan udforskningen vil fortsætte, og i hvilken retning ekspeditionskorpset vil bevæge sig. Heraf vil afhænge, på hvilke områder og i hvilket omfang vi vil være i stand til at eliminere – for igen at citere Jan-Magnus Jansson – »de mer eller mindre fantasifulla tolkningar som kartritarna i brist på bättre och enbart förlitande sig på rykten satt till pappers«[35]).

35. Citeret efter Dag Anckar, *Finsk statskunskap 1960–1975*, Åbo 1976.

Indeks

ØKONOMI OG POLITIK

50. årgang 1976

Lars Lund: Fra penge til arbejde? 1

Anker Brink Lund: Bidrag til en kumulativ magtforskning 14

Nikolaj Pedersen: Holdninger til europæisk integration og EF-folkeafstemningen 1972 25

Flemming Hansen: Den ulykkelige trekant - eller Fremskridtspartiets stilling i dansk politik 50

Jens Gunst og *Niels Lauritzen:* En planlægningsmodel for ældreområdet 58

Bertel Heurlin: Kernevåbenkapløbet – en analyse af begreb og fænomen 64

Hans Kornø Rasmussen: Økonomisk demokrati og den danske industrisektor 111

Torben Visholm og *Jesper Jespersen:* Pengepolitiske problemer i dynamisk perspektiv 139

Jørgen Drud Hansen: Hvorfor opstår der kapitalgevinster? 160

Martin Paldam: Binding af u-landshjælp - med særligt henblik på den danske 175

Anker Brink Lund: Danmarks Radio - et magtobjekt i det politiske system 211

Jerzy Sawicki: Den nye revision af Den polske Folkerepubliks forfatning 229

Lars Lund: Pengepolitik - et debatindlæg 249

Jørgen Drud Hansen: Er kapitalgevinster inflationsdrivende? 256

Ole Jess Olsen: Politiske forhold i Italien - før og efter den 20. juni 1976 267

Bent Knie-Andersen: Dansk realkredit gennem 125 år 292

Christian Thune: Forord til jubilæumsudgaven 319

Erling Olsen: Løst og fast om »Økonomi og Politik« 321

Ole Karup Pedersen: Hvad er politik? 330

P. Nørregaard Rasmussen: En note om mål og midler i den økonomiske politik 345

Peter Dencik og *Per Kongshøj Madsen:* Økonomi og Politik i den Politiske Økonomi 351

Christian S. Nissen: Politik er både at ville og at kunne 380

Bernt Schiller: Samtidshistoria, objektivitet och perspektiv 397

P. Nannestad: Forskningstendenser i politisk videnskab i Danmark 1960-1975 406

Udviklingen i den internationale og danske økonomi 101, 203, 309